कृषि,.शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार र पर्यटन खाँडाचक्रको शान
समता, दिगो विकास र सुशासन हाम्रो पहिचान”

खाँडाचक्र नगरपालिका,कालिकोट

१० बर्षे शिक्षा योजना (२०७८।०७९ –२०८७।०८८)

परिमार्जित नगर शिक्षा योजना (२०८१)

कर्णालि प्रदेश, नेपाल

प्राविधिक सहयोग
समाज जागरण केन्द्र (स्याक) नेपाल, सुर्खेत
यूनिसेफ नेपाल

वक्तव्य

मुलुक संघीय संरचनामा प्रवेशपश्चात् स्थानीय सरकार गठन भएका हो । नेपालको संविधानको अनुसूची ८ मा स्थानीय तहका अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । त्यसै गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ तथा स्थानीय तहका योजना तर्जुमा दिग्दर्शन र गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले स्थानीय स्तरका विकासका लागि आफ्ना अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक क्षेत्रगत मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागु गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यही प्रावधानहरूलाई आत्मसात गर्दै खाँडाचक्र नगरपालिकाको आवश्यकता र सम्भावनालाई मध्यनजर गर्दै नगरवासीका अपेक्षालाई पुरा गरी नगरलाई संमृद्धिको दिशातर्फ डोऱ्याउन यो आवधिक योजना निर्माण गरिएको छ । प्राकतिक रूपले सुन्दर यस खाँडाचक्र नगरपालिका प्रचुर सम्भावना बोकेको नगरपालिका हो । यति हुँदाहुँदै पनि यो नगरपालिका आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि परेको यर्थाथ हामी सामु छर्लङ्ग छ । त्यसैले खाँडाचक्र नगरपालिकामा भएका सम्भावना र चुनौतीलाई अवसरमा बदल्ने बेला आएको छ । यस कुरालाई मध्यनजर गरी या आवधिक योजनामा खाँडाचक्र नगरपालिकाका पूर्वाधार, शिक्षा, स्वास्थ्य, स्वरोजगार, कृषि, पशु, उद्योग, पर्यटनलयायतका क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखी ५ वटा विषयगत क्षेत्रका समष्टिगत रूपमा ५ वर्षीय निर्देशित योजना तयार गरिएको छ । खाँडाचक्र नगरपालिकामा विद्यमान सामाजिक असमानता तथा पछौटेपनलाई सदाका लागि अन्त्य गर्न समावेशी, सहभागितामूलक र आवश्यकतामा आधारित योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई यस आवधिक योजनाले आत्मसात गरेको छ । आवधिक योजनाले परिकल्पना गरेका दीर्घकालीन सोचका नजिक पुग्नका लागि पहिचान गरिएका लक्ष्य, रणनीति तथा नतिजाहरू प्राप्त गर्न निर्धारण गरिएका कार्यान्वयन कार्ययोजना ठिकठिक समयमा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन्छन् भन्ने कुरामा म विश्वस्त छु । साथै यस आवधिक योजना कार्यान्वयनका लागि नगरपालिका, सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रलगायत नागरिक समाज र विकास साझेदारहरूको भूमिका महत्वपूर्ण हुने विश्वास मैले लिएको छु । अन्त्यमा खाँडाचक्र नगरपालिकाका परिमार्जित नगर शिक्षा योजना (२०८१) तयार गर्नेक्रममा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष्य रूपमा सबै पक्षको भूमिका महत्वपूर्ण छ । परिमार्जित नगर शिक्षा योजना (२०८१) तयारीका क्रममा योगदान पुऱ्याउने नगर उपप्रमख, वडा अध्यक्षहरू, कार्यपालिकाका सदस्यहरू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा नगरपालिकाका विषयगत शाखा तथा कर्मचारीहरू, जिल्ला स्थित संघ तथा नागरिक समाज, विकास साझेदार ,गैरसरकारी संघसस्था, निजी क्षेत्र, सञ्चार माध्यमहरूलगायत सबैबाट प्राप्त सहयोग, समन्वय र सहभागिता तथा योगदानको उच्च कदर गर्दै धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । साथै परिमार्जित नगर शिक्षा योजना (२०८१) निर्माणका लागी आर्थिक र प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने स्याक नेपाल , युनिसेफ नेपालप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

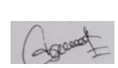

कमल बहादुर शाही

नगर प्रमुख

दुइ शब्द

सार्वभौम नेपाली जनताको लामो त्याग र बलिदानपश्चात् संविधान सभाबाट जारी नेपालको संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्धारा मुलुकमा दिगो विकास, सुशासन, शान्ति र समृद्धिको जन अपेक्षा पुरा गर्ने सङ्कल्प गरेको छ । यसै सङकल्पलाई आत्मसाथ गर्दै समन्वय, सहकार्य र सहअस्तित्वको सिद्धान्तबमोजिम तिनै तहका सरकारहरू विकास र समृद्धिका यात्रामा क्रियाशील रहेका छन् । नागरिकको जीवनस्तरमा गुणस्तरीय परिवर्तन ल्याउन उनीहरूको घरदैलोमा विकासको मार्गचित्र कोर्न आवश्यक छ । यसका साथै स्थानीय सरकारका निर्वाचित जनप्रतिनिधिको नेतृत्व तथा निर्देशनमा स्थानीय नीति, कानुन, कार्यविधि र मापदण्ड निर्माण, योजना तथा बजेट तर्जुमा, विकास व्यवस्थापन र सेवा सञ्चालन तथा प्रवाहलाई सुव्यवस्थित र प्रभावकारी तथा पारदर्शी बनाउन आवश्यक छ । खाँडाचक्र नगरपालिकाका परिमार्जित नगर शिक्षा योजना (२०८१) तर्जुमा भई कार्यान्वयन गर्न आवश्यक रहेको छ । नगरपालिकाको विकास तथा सुशासनको समग्र अवस्थाको अध्ययन तथा विश्लेषण, वडागत छलफल, कार्ययोजना कार्यशाला सञ्चालन, सरोकारवालासँगको छलफल लगायतबाट आएका विषयलाई समावेश गरी यो आवधिक विकास योजना तयार भएको छ । समृद्धि खाँडाचक्र नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचसहितको यो आवधिक विकास योजनालाई नै आधार बनाई कार्यपालिकाको कार्यकाल अघि बढ्नेछ । साथै परिमार्जित नगर शिक्षा योजना (२०८१) तयारीका क्रममा योगदान पुऱ्याउने नगरप्रमख, वडा अध्यक्षहरू, कार्यपालिकाका सदस्यहरू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, नगरपालिकाका विषयगत शाखा तथा कर्मचारीहरू, जिल्ला स्थित संघसंस्था तथा नागरिक समाज, विकास साझेदार ,गैरसरकारी संस्था, निजी क्षेत्र, सञ्चार माध्यमहरूलगायत सबैबाट प्राप्त सहयोग, समन्वय र सहभागिता र योगदानको उच्च कदर गर्दै धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

गणेशबहादुर शाही

नगर उपप्रमुख

दुइ शब्द

आम नागरिकहरूको आवश्यकता तथा अपेक्षा सम्बोधनको लागि स्थानीय सरकार अझ बढी सवल, सक्षम र जवाफदेही हुन आवश्यक छ । सीमित साधन र श्रोत अनि असीमित जनआकाङ्क्षा र आवश्यकताबिच तालमेल गरी धेरैभन्दा धेरै विकासका प्रतिफलहरू विभिन्न क्षेत्र र वर्गका जनताबिच पुर्याउने जिम्मेवारी नगरपालिको रहेको छ । खाँडाचक्र नगरपालिकाले सरकारी, निजी, समुदाय, सहकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रसँगको साझेदारीमा विपन्न तथा पछाडि पारिएका वर्ग तथा समुदायलाई विकास प्रक्रियामा मूल प्रवाहीकरण गरी उनीहरूको आवश्यकताको सम्बोधन गर्ने प्रयास गरेको छ । यस नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोचलाई मूर्त रूप दिन आवधिक विकास योजना, विषयक्षेत्र रणनीतिक तथा गुरूयोजना र वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रमबिचमा अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न प्रयास गरिएको छ सुशासन तथा विकासको योजना तयार गर्नु आवधिक विकास योजना तयार गर्नु र कार्यान्वयन गर्नु गराउनु स्थानीय सरकारको एक प्रमुख र महत्वपूर्ण दायित्व हो । नगरपालिकाको विकास तथा सुशासनको समग्र योजनाको रूपमा खाँडाचक्र नगरपालिकाको परिमार्जित नगर शिक्षा योजना (२०८१) तयार गरी प्रकाशन गरिएको छ । यस योजना तयार गर्ने काममा सहयोग गर्नुहुने कार्यपालिका तथा वडा समितिका निर्वाचित पदाधिकारीज्यूहरू, महत्वपूर्ण रायसुझाव प्रदान गर्ने राजनीतिक दलका स्थानीय प्रमुख तथा प्रतिनिधीज्यूहरू, विज्ञ समूहका सल्लाहकारज्यूहरू, सामाजिक तथा बौद्धिक क्षेत्रका महत्वपूर्ण व्यक्तित्व र समुदाय तथा समन्वय र व्यवस्थापनमा विज्ञ तथा सहयोगी हातका रूपमा रहेका शाखा प्रमुखहरूसमेत सबै कर्मचारीहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता तथा आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु । आगामी दिनमा सबै पक्षहरूको सकारात्मक सहयोग, सल्लाह, सुझाव र समन्वय र जिम्मेवारीपूर्ण भूमिकाको साथ यो परिमार्जित नगर शिक्षा योजना (२०८१) कार्यान्वयन हुने विश्वास लिएको छु ।

प्रवलजंग शाही

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

भनाइ

शिक्षा क्षेत्रको दश वर्षीय योजना निर्माण गर्दा दिगो विकास लक्ष्य, १६ औं योजना , नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन , शिक्षासम्बन्धी सङ्घीय कानुनहरू र कर्णाली प्रदेशको पहिलो आवधिक योजनालाई आधार मानिएको छ । यसमा प्रारम्भिक बालविकास, आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा , प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम र जीवन प्रयत्न सिकाइको व्यवस्था समेटिएको छ । साथै शिक्षक व्यवस्थापन विद्यालय सुरक्षा , पोषण स्वास्थ्य , पाठ्क्रम, समावेशी शिक्षा , सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सुशासनका कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गरेर शिक्षा प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने लक्ष्य राखिएको छ । आवधिक योजनाले परिकल्पना गरेका दीर्घकालिन सोचका नजिक पुग्नका लागि पहिचान गरिएका लक्ष्य, रणनीति तथा नतिजाहरू प्राप्त गर्न निर्धारण गरिएका कार्यान्वयन कार्ययोजना ठिकठिक समयमा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन्छन् भन्ने कुरामा म विश्वस्त छु । साथै यस आवधिक योजना कार्यान्वयनका लागि नगरपालिका, सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्र लगायत नागरिक समाज र विकास साझेदारहरूको भूमिका महत्वपूर्ण हुने विश्वास लिएको छु । अन्त्यमा, खाँडाचक्र नगरपालिकाको परिमार्जित नगर शिक्षा योजना (२०८१) तयार गर्ने क्रममा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष्य रूपमा सबै पक्षको भूमिका महत्वपूर्ण छ । परिमार्जित नगर शिक्षा योजना (२०८१) तयारीका क्रममा योगदान पुऱ्याउने नगरप्रमुख, उपप्रमुख, वडा अध्यक्षहरू, कार्यपालिकाका सदस्यहरू ,प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा नगरपालिकाका विषयगत शाखा तथा कर्मचारीहरू, जिल्ला स्थित सङ्घ तथा नागरिक समाज, विकास साझेदार, गैरसरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरूको पर्याप्त सहयोग, समन्वय, सहभागिता र योगदानको उच्च कदर गर्दै धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

जसीप्रसाद चौलागाईं

शाखा प्रमुख

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा

विषय प्रवेश

क) भूमिका

नेपालको संविधान, २०७२ ले तीन तहको राज्य संरचना सहित समाजवाद उन्मुख राज्य प्रणालीमा आधारित भएर प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँचको हकको सुनिश्चितता गरि प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हकको सुनिश्चितता गरेको छ । यसै गरी विंधानले नै अपाङ्गता भएका र आर्थिक रुपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने, दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपांगता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने साथै नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हकको व्यबस्था गरेको छ । राज्यको आर्थिक विकास, समृद्धि, सामाजिक न्याय सहितको समतामूलक समाज निर्माणका लागि गुणस्तरीय शिक्षा तथा सबैका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको समान अवसरले नै दीगो शान्ति, असल संस्कृति, सामाजिक सहिष्णुता तथा साझा मूल्य मान्यताको प्रवर्द्धन र राष्ट्र निर्माणमा शिक्षाको अहम् भूमिका रहन्छ ।

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, औपचारिक शिक्षा आधारभूत तथा माध्यामिक तहको शिक्षाको जिम्मेवारी र अधिकार समेतलाई ध्यानमा राखेर स्थानीय तहमा समेत शिक्षालाई कसरी व्यावहारिक, जीवनोपयोगी, वैज्ञानिक तथा रोजगार उन्मुख गुणस्तरीय तथा समयानकुल एवम् स्थानीय तहको कला, संस्कृति, परम्परागत ज्ञान, सीप, स्थानीय प्रविधि लागायतलाई एकिकृत गरि नगरपालिकाको शैक्षिक क्षेत्रको सुधार गर्न र समृद्ध पालिका निर्माणको अभियानमा लाग्न व्यवहारिक ज्ञान सहितको दक्ष जनशक्ति उत्पादनमा जोड दिनका लागि नगरपालिकाले पनि शिक्षा योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ। संघिय सरकारले १० बर्षे विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरेको अवस्थामा उक्त शिक्षा क्षेत्र योजनालाई प्रदेश तथा स्थानीय तहमा स्थानीयकरण गरी स्थानीय तहले पनि संघिय शिक्षा क्षेत्र योजना अनुरुपको शैक्षिक योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न आवश्यक छ । यसै सन्दर्भमा खाडाँचक्र नगरपालिका, कालिकोटले यो शिक्षा योजना निर्माण गरेको छ ।

खशिक्षा योजना निर्माणको आ (वश्यकता र औचित्य

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ३ ले स्थानीय तहलाई शिक्षाका २३ वटा अधिकार क्षेत्रहरु दिएको र उक्त अधिकार क्षेत्रहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयनले नै शिक्षाका लक्ष्य तथा उदेश्यहरु पुरा हुने तथा उक्त अधिकार क्षेत्र भित्र स्थानिय तहले शिक्षाको योजना तर्जुमा गरि कार्यान्वयन गर्न सक्ने उल्लेख भए अनुसार स्थानीय अवस्था, श्रोत र आवश्यकताका आधारमा शिक्षा योजना निर्माण गरि कार्यान्वयन गर्ने जमर्को गरिएको छ । नगरपालिकाको शैक्षिक सुधारको लागि नेपालको संविधान २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, १० बर्षे विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना लगायतको मार्गदर्शनका आधारमा संघिय सरकार तथा प्रदेश सरकारले समेत परिकल्पना गरेको लक्ष्य उदेश्य प्राप्तिमा मद्धत गर्न र नगरपालिकाको शैक्षिक सुधारका लागि मार्गदर्शनको रुपमा सहायता लिन शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता देखिएको हो । यो शिक्षा योजनाले शिक्षा क्षेत्रको विकासको लक्ष्य पुरा गर्न मद्धत गर्ने साथै राष्ट्रिय अपेक्षा पुरा पनि सहयोग गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

गशिक्षा योजना निर्माणका आधारहरु (

नेपालको संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रुपमा उल्लेख गरी कार्यान्वयन गर्न कानून निर्माणको कार्य थालनी गरेको र सोही बमोजिम निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन, २०७५, बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले संवैधानिक मान्यतामा आधारित भई शिक्षा क्षेत्रमा सुधार तथा परिवर्तनका लागि नीतिगत मार्गदर्शन गरेको छ ।

संघीय स्वरुपको व्यवस्थामा सबै तहका सरकार बीचको आपसी समन्वय र सहकार्यबाट राज्यले परिलक्षित गरेका उदेश्यहरु प्राप्त गर्न सकिने भएकाले सबै तह संविधानले तोकेको अधिकार बमोजिमको जिम्मेबारी निर्वाह गर्नुपर्ने देखिन्छ । राष्ट्रिय दीर्घकालिन सोच,

राष्ट्रिय शिक्षा नीति र राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति, सामुदायिक विद्यालय सबलीकरण दशक (२०७६–२०८५), १५ बर्षे दिगो विकास लक्ष्य, (२०८१– २०८६) सोह्रौ आवधिक योजना, बिद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०७८–२०८७) लगायत शिक्षा क्षेत्रका विभिन्न योजनाहरुका लक्ष्य, उद्देश्य तथा गन्तव्यलाई मध्यनजर गर्दै संविधानको अनुसूची ८ अनुसार स्थानीय सरकारलाई उपलब्ध भएका अधिकार क्षेत्र भित्र रहेर राष्ट्रिय ध्येय, लक्ष्य, उदेश्य, प्रतिवद्धतालाई आधार मानेर स्थानीय आवश्यक्ता र परिवेश अनुसार शिक्षा क्षेत्रको विकास गर्नु आवश्यक रहेको छ। नेपालको दिर्घकालिन ध्येय अनुसार सन् २०४३ सम्म समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीकोको अभिप्राय, सन २०३० सम्मको दीगो विकास लक्ष्य , नगरपालिकाको बार्षिक शिक्षा नीति तथा कार्यक्रमहरु, नगरपालिकाको आवधिक योजना लगायतको आधारमा स्थानीय तहले शिक्षा योजना निमार्ण गरेको छ।

घ) शिक्षा योजना निर्माणको प्रक्रिया

शिक्षा योजना निर्माणका लागि पालिका कार्यपालिकाले आवश्यकता महशुस गरी शिक्षा योजना निर्माणको लागि नीतिगत व्यबस्था मार्फत आ.व ०८०/८१ मा शिक्षा योजना निर्माणको प्रक्रिया थालनी गरेको छ। यस अन्तर्गत नगर कार्यपालिकाको बैठकको निर्णय अनुसार योजना निर्माणका लागि नगर पालिकाको अध्यक्षको संयोजकत्वमा योजना निर्माण मुल समिति र नगर उपप्रमुख को संयोजकत्वमा सल्लाहकार समिति गठन भयो। योजना लाइ कार्यरुप दिनका लागि शिक्षा शाखा प्रमुख संयोजकत्व र शिक्षा शाखा प्राविधिक सहायक सदस्य सचिव रहने गरि शिक्षा क्षेत्र योजना लेखन समिति गठन भएको छ। कार्यदलको प्रारम्भिक बैठक तथा अभिमुखिकरण मार्फत बिभिन्न लेखन उपसमितिहरु गठन भयो। लेखन उपसमितिहरुले विभिन्न सरोकारवालाहरु संगको कार्यशाला बैठक मार्फत शिक्षाको उप क्षेत्र निर्माणकालागि विषयगत कार्यदल तथा अन्तरसम्बन्धित क्षेत्रकालागि लेखनकालागि विभिन्न सरोकारवालाहरुलाइ लेखन कार्यदल गठन तथा परिचालन गरि तथ्याङ्क संकलन, सल्लाह तथा सुझाव संकलन, छलफल गरी प्रारम्भिक लेखन गरियो। प्रारम्भिक लेखन पश्चात योजना लेखन कार्यदलले सबै विषय क्षेत्रका विषय वस्तु संकलन गरी योजनाको मस्यौदा लेखन कार्य गरेको हो। तत् पश्चात मस्यौदा माथि विभिन्न क्षेत्रका सरोकारवालाहरुबाट सल्लाह सुझाव प्राप्त गरी अन्तिमिकिकरण गरियो। अन्तिकिकरण गरिएको शिक्षा योजनामा बाह्य बिज्ञ मार्फत लेखाजोखा गरी थप सल्लाह सुझाव प्राप्त गरी योजनामा समेटेर कार्यपालिकाबाट स्वीकृत गरि कार्यान्वयनमा लिने गरी प्रक्रिया पुरा गरियो।

योजनाको लेखाजोखा

योजनाको तयारी गरि सके पछि योजनाको विश्वसनियता, वस्तुनिष्ठ र लगानी योग्य छ छैन भनेर यसका विविध पक्षहरु समेटेर यसको लेखाजोखा गरिनु पर्छ। जुन योजना कार्वान्वयन गर्नु पूर्व महत्वपूर्ण कार्य तथा अङ्ग मानिन्छ। निर्माण भएको योजना लेखाजोखा कार्यलाइ सम्वन्धित स्थानिय तहले आन्तरिक र बाहिरका विभिन्न विषयगत समिति तथा क्षेत्रगत कार्यदल गठन तथा परिचालन गरियो। साथै स्थानिय विज्ञ, शिक्षा शास्त्री, शिक्षक, बौद्धिक व्यक्तित्व र शिक्षा क्षेत्रमा लामो समय अनुभव संगालेका व्यक्तित्वहरुको सुझाव सल्लाह समावेश गरिएको थियो। योजना निर्माणको क्रममा समावेशिकरणहुनेगरी महिला, अपाङ्ग संजाल, शिक्षक महासंघ तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति,शिक्षक अभिभावक संघको सक्रिय सहभागिता रहेको थियो भने, शिक्षा योजना निर्माण मूल समितमा यस पालिकाका अध्यक्ष संयोजक सदस्यमा नगरपालिकाको उप प्रमुख लगायत सम्पुर्ण कार्यपालिका सदस्यहरु र सदस्य सचिवमा शिक्षा शाखा प्रमुख रहनुभएको छ। योजनाको सान्दर्भिकतामा यस नगरपालिकाको खुद भर्ना दर, कुल भर्नादर, लैङ्गिक समता र प्रारम्भिक बालविकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्नाहुने दर , कक्षा १-३, कक्षा १-५, कक्षा १-८, कक्षा ९-१० र कक्षा ११-१२ मा उर्तिर्णदर र विद्यार्थि को टिकाउ दर,शिक्षक दरबन्दि, उमेरगत जानसाङ्खिक संरचना,भौगोलिक अवस्थिति,साक्षरता अवस्था, नगरवासि तथा नगरपालिकाको आर्थिक लगाएत यस योजनाको कार्यान्वयन पश्चात नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको उपलब्धि प्राप्ति सहायक हुने भएकाले यस योजनाको निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्नु पर्ने प्रयाप्त अधार रहेकाले यसको सन्दर्भ विष्लेशण गरि तयार गरिएको छ, यस योजनामा आठ ओटा परिच्छेदको निर्माण गरिएको, परिच्छेद एक मा नगरपालिकाको वर्तमान अवस्था,मुख्य समस्या र चुनौतिको विश्लेषण,अवसर, परिच्छेद दुइमा दुरदृष्ट्रि,लक्ष्य,उद्धेश्य,रणनीतिको निर्माण गरिएको छ भने परिच्छेद ३ र ४ म शिक्षा क्षेत्रको उप क्षेत्र र यस संग सम्बन्धित अन्तरसम्बन्धित क्षेत्रहरुलाइ प्रश्तुत गरिएको छ , जस्मा उप क्षेत्रको परिचय, वर्तमान

अवस्था,अवसर र चुनौतिहरु,उद्धेश्य,रणनीति, उपलब्धि र प्रमुख नतिजा तथा उप क्षेत्रअनुसारको क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष निधार्ण गरिएको छ भने परिच्छेद ६ सुशासन तथा व्यवस्थापन परिच्छेद ७ मा लगानी र स्रोत व्यवस्थापन र परिच्छेद ८ मा अनुगमन तथा मुल्याङ्कन विषयलाइ राखेर निर्माण गरिएको छ ,सहभागितात्मक तरिकाले प्रस्तुत गरिएको छ। यसका साथै परिच्छेद ४ मा अन्तर सम्बन्धित क्षेत्रहरु राखिएको छ भने परिच्छेद ५ मा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र पुस्तकालय व्यवस्थापनलाइ प्रस्तुत गरिएको छ भने परिच्छेद ६ लाइ ६.१ सुशासन तथा व्यवस्थापनलाइ सस्थागत संरचनाको विकास र ६.२ योजना कार्यान्वयको प्रवन्धमा राखेर विकास गरिएको छ । प्रत्येक उप क्षेत्रको लगानिको र स्रोतको व्यवस्थापन र स्रोतको खोजि गरि योजनावद्ध तरिकाले प्रस्तुत गरिएको छ, भने योजनाको प्रभावकारी कार्यन्वयनका लागि अनुगमन मुल्यांकन र यसको प्रभावको बारेमा व्याख्या गरिएको छ ।

परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभुमी

१.१.१.अवधारणा

नेपालको संविधान (२०७२) को धारा ४ ले 'नेपाल स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसत्ता सम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी, लोकतन्त्रात्मक, समाजवाद उन्मुख, संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य हो' भनि व्यवस्था गरिएको छ । नेपालको संविधान भाग ५ ले राज्यको संरचना र राज्यशक्तिको बाँडफाड सम्बन्धि कानूनको व्यवस्था गरेको छ । संविधानले राज्यको संरचनामा 'संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ,प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुनेछ ।' भनि व्यवस्था गरे बमोजिम नेपालको शासन प्रणालीमा तीन तहका सरकारहरु बनेका छन् । सबै भन्दा तल्लो तह स्थानीय सरकार हो । यसलाई घरदैलोको सरकार भन्ने गरिन्छ । राज्यको संरचनाअनुसार संविधानले राज्यशक्तिको बाँडफाँड गरेको छ । धारा ५७(४) मा ' स्थानीय तहको अधिकार अनुसूची ८ मा उल्लिखित विषायमा निहित रहनेछ र त्यस्तो अधिकारको प्रयोग यो संविधान र गाउँ सभा वा नगर सभाले बनाएको कानूनबमोजिम हुनेछ' भनि उल्लेख गरिएको छ । अनुसूची ८ मा स्थानीय तहका २२ वटा अधिकारका सूची राखीएको छ । अधिकार नं. ८ मा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्था गरिएको छ । साथै अनुसूची ९ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार सूची राखिएको छ जसको अधिकार नं २ मा शिक्षा, देलकुद र पत्रपत्रिकाको अधिकार सम्बन्धि व्यवस्था गरिएको छ ।

नेपालको संविधानको धारा ५६ मा सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने र सोहि बमोजिम राज्यशक्तिको प्रयोग सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले संविधान तथा कानुन बमोजिम गर्नुपर्ने व्यवस्था उल्लेख छ । राज्यशक्तिको बाँडफाँडलाईसंविधानको अनुसूची ५, ६ र ८ मा सङ्घ,प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकार सूची र अनुसूची ७ र ९ मा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार सूचीको प्रबन्ध गरिएको छ । शिक्षासम्बन्धी सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहलाईसंविधानले निर्दिष्ट गरेका एकल तथा साझा अधिकारको व्यावहारिक कार्यान्वयन गर्न सहकारिता,सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तलाईअवलम्बन गरी शिक्षाको राष्ट्रिय गन्तव्य तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धता पूरा गर्नुपर्ने देखिन्छ । विगतमा नेपालले शिक्षा क्षेत्रको योजना एकात्मक शासन व्यवस्था बमोजिम केन्द्रिय स्तरबाट विकास तथा निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन क्षेत्रीय र जिल्लास्तरबाट गराउने गरेको सन्दर्भमा राज्यको पुनः संरचनासँगै शिक्षासम्बन्धी अधिकार, स्रोत साधन, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व पनि स्थानीय निकार्यमा हुने गरी संवैधानिक रूपमा व्यवस्था गरएिको छ ।

नेपाललाईसन् २०२२ सम्म अल्पविकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्र र सन् २०३० सम्म मध्यम आय भएको राष्ट्रका नीति विकास गरी समृद्ध नेपाल र सुखी नेपाली’ को चाहना पूरा गर्न शिक्षासम्बन्धी हालसम्म भएका प्रयास, उपलब्धि र पहिचान गरिएको समस्या

तथा चूनौतीको समीक्षा गर्दै शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्र योजनाको ढाँचामा एकरूपता आउने गरी १० बर्षे (२०७८– २०८७) शिक्षा क्षेत्रको नयाँ योजना निर्माणलाईअगाडि बढाएको परिवेशमा चालू विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना विकास गर्न खोजिएको हो । कर्णाली प्रदेश अन्तर्गत २७१९ बालविकास केन्द्र, ३१६७ विद्यालयहरू, २७ वटा विद्यालयमा प्राविधिक धारका कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा छन भने उच्च शिक्षातर्फ र १ वटा क्याम्पसहरू सञ्चालनमा छन ।

१.१.२ ऐतिहासीक परिचय

कालीकोट जिल्लाको सदरमुकाम रहेको खाँडाचक्र नगरपालीकाको नामाकरण कसरी भएको हो ? भन्ने बारेमा बिभिन्न धारणाहरु रहेका छन् । वुढापाकाको भनाई अनुसार खासगरी चैते दशै तथा बडा दशैको बेलामा सिंजाका राजाहरु हिउँदे राजधानी दुल्लुमा जादा र आउदा उनिहरुको स्वागतार्थ यहाँका मानिसहरु बिभिन्न बाजागाजा सहित दायाँ हातमा सिरुपाते (दुवैतिर धार) भएको खाणो र वायाँ हातमा थाली जस्तो वृत्ताकार चक्र (जस्ले छेल्ने गर्दछ) चलाउदै विभिन्न तालमा लामवद्ध भएर वृत्ताकार घेरामा नाच्ने स्थानको रुपमा यस ठाउँको नाम "खाँणाचक्र" रहन गएको हो । योगी नरहरीनाथ द्धारा लेखिइएको ईतिहास प्रकाश भागको पाना नं ३ र पाना नं. ३५ को आसी लेख दृश्यमा सा.के. १३०० का बडे राजा मलै बम्म (मलय बम) लाई लुवारे कोटमा बस्ने राजाकै पहरेदार देवसिंह लुवारका सन्तानले फलामबाट बनाएको खाँणोनामको धारीलो हतियार दिएको र सोही खाँणो लिई डोटीमा गई तौरता मान्या खाच्चार दिया बाल्या मानसरोबर गई खाँणो पखाल्या खाँडाचक्र गई महाराजि पाया भनि दमाईको सुप्कारमा भनिदै आएको र मलय बमको राजधानी खाँडाचक्र भनि ईतिहासमा लेखेको पाईन्छ । नेपाली शब्दकोष अनुसार खाँणो भन्नाले हतियार र चक्र भन्नाले घुमाएको भन्ने अर्थ हुन्छ । अर्थात खाणो+चक्र = खाँणाचक्र भनेर नामाकरण गरिएको पाईन्छ । जुन शब्द अपभ्रंश हुदै "खाँडाचक्र" भन्न थालिएको अनुमान गर्न सकिन्छ । नेपालको राजनीतिक परिवर्तनपछि २०७२ सालमा साविकको भर्ता र बदालकोट गा.वि.स.का केहि वडाहरु र मान्म दाँहा र पाँखा गा.वि.स. हरुको सबै भुभाग मिलाएर "खाँडाचक्र नगरपालीका" नामाकरण गरी केन्द्रमा पठाईएको र नेपाल सरकारले बि.सं. २०७४ श्रावण २८ गते स्थानिय तहको संख्या ७४४ बाट बढाएर ७५३ कायम गर्दा सोही अनुरुप खाँडाचक्र नगरपालिकाको प्रशासनिक अस्थित्व कायम भएको हो । यस नगरपालिकाको प्रशासनिक केन्द्र मान्म मा रहेको छ ।

१.१.२ भौगोलिक अवस्थिति

विश्व मानव चित्रका हिसावले कालीकोट जिल्ला २९०५' देखि २९०२८' उत्तरी दक्षांश तथा ८१०२' देखि ८१०२८' पूर्वि देशान्तर भित्र अवस्थित भएकाले खाडाँचक्र नगरपालीका २००५' देखि २९०१५' उत्तरी अक्षांश तथा ८१०२' देखि ८१०६१' पूर्वि देशान्तर भित्र अवस्थित रहेको मानिन्छ । जम्मा ११ वडामा फैलिएको खाँडाचक्र नगरपालीकाको क्षेत्रफल १३३.२९ वर्ग मिटर रहेको छ । नेपालको राजनीतिक परिवर्तनपछि २०७२ सालमा साविकको भर्ता र बदालकोट गा.वि.स.का केहि वडाहरु र मान्म दाँहा र पाँखा गा.वि.स. हरुको सबै भुभाग मिलाएर "खाँडाचक्र नगरपालीका" नामाकरण गरी केन्द्रमा पठाईएको र नेपाल सरकारले बि.सं. २०७४ श्रावण २८ गते स्थानिय तहको संख्या ७४४ बाट बढाएर ७५३ कायम गर्दा सोही अनुरुप खाँडाचक्र नगरपालिकाको प्रशासनिक अस्थित्व कायम भएको हो । यस नगरपालिकाको प्रशासनिक केन्द्र मान्म मा रहेको छ ।

क्रसं .	नयाँ वडा	साविक गाविस	साविक वडा	जनसंख्या			क्षेक्रफल (हेक्टर)
				पुरुष	महिला	जम्मा	
१	१	मान्मा	५	१८७९	१७३५	3614	

२	२	मान्मा	१ –५	१८२९	१७४९	3578	
३	३	भर्ता	८	८७१	९२८	1799	
४	४	मान्मा	८–९	८६४	९२०	1784	
५	५	मान्मा	६–७	११९७	१२११	2408	
६	६	दाहाँ	१ –३	११९३	१२०१	2394	
७	७	दाहाँ	४ –७	५५२	५४४	1096	
८	८	दाहाँ	८–९	८०९	७७५	1584	
९	९	पाँखा	१ –४	७०५	७०१	1406	
१०	१०	पाँखा	८–९	६८८	६५५	1343	
११	११	बदालकोट	४ –७	६२५	६४३	1268	
	जम्मा			११२१२	११०६२	२२२७४	

१.१.३ जनसाङ्ख्क्यि संरचना

२०७८ सालको जनगणना अनुसार यस खाँडाचक्र नगरपालिकाको जनसङ्या जम्मा नेपालको राष्ट्रिय जनगणना वि.स २०७८ अनुसार यस नगरपालिकाको कुल जनसङ्ख्या २२२७४ रहेको छ जस्मा पुरुष ११२०४ (४९.०%) र महिला ११०७० (४९.७%) छन। यहाँको जनघनत्व १६७ रहेको छ साथै जम्मा घरधुरी संख्या ४१०१ रहेका छन। भने लैङ्गिक अनुपात १०१.३६ पुरुष प्रति १०० महिला रहेको छ यस नगरपालिकामा जम्मा जनसंख्याको २.६ प्रतिशत अपाङ्गता छन भने जस्मा २.९ प्रतिशत पुरुष अपाङ्गता तथा २.४ प्रतिशत महिल अपाङ्गता रहेका छन। जन्म भएका बालबालिका मध्य ९१.५ प्रतिशतको जन्म दर्ता भएको छ भने ८.५ प्रतिशत बालबालिकाको जन्मदर्ताहुन बाकी छ। यो नगरपालिका सुर्खेत-जुम्ला कर्णाली राजमार्गले छोएको छ ।
स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना - २०७८

१.१.४. सामाजिक सास्कृतिक अवस्था

यस नगरपालिका मा विभिन्न जातजातिहरुको बसोबास रहेको छ ।विशेष गरि क्षत्रि कामी ठकुरी व्राम्हण मगर दमाई सार्की सन्यासी सुनार गुरुङ्ग आदीको बसोवास रहेको छ। यस नगरपालिका भित्र तपशिलमा उल्लेखित जात जातियताको बसोवास गर्दछन जुन निम्नानुसार रहेको छ ,जातजाती – ठकुरी (३६.४%), विश्वकर्मा (२५.६%), व्राम्हण (१९.३%), क्षेत्री (१०.१%), परियार (५.९%), सन्यासी / दसनामी (१ %), मिजार (०. ९%), मगर(०.३%), अन्य (०.१%) सुनुवार(०.१%)। यस नगरपालिकाका नागरिकहरुले तपशिल अनुसारको भाषा बोल्ने गर्दछन जुन निम्नानुसार रहेको छ ,
भाषा – नेपाली –९४.६ %), खस–४–९ मगर (०.२%),अन्य(०.१%) थारु –०.१%) भाषा बोलिने गरिन्छ जुन तपशिल अनुसार रहेको छ।

बोलिने भाषा	पुरुष	महिला	दुबै जम्मा
नेपाली	९४.६	९४.७	९४.७
खस	४.९	४.९	४.९

मगर धुत	०.२	०.२	०.२
अन्य	०.२	०.१	०.१
थारु	०.१	०.०५	०.१

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना - २०७८

१.१.४.१ जातिगत मुख्या १० जातजातिको विवरण

जात जाति	महिला	महिला प्रतिशत	पुरुष	पुरुष प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
ठकुरी	२९३५	३६.२	२९६७.४३१	३६.६	८१०७.७३६	३६.४
विश्वकर्मा	१४६५.४	२५.७	१४५९	२५.६	५७०२.१४४	२५.६
बाहमण	८४२.५	१९.६	८१३	१८.९	४२९९	१९.३
क्षेत्रि	४३५	१०.१	४३४	१०.१	२२४९.६	१०.१
परियार	२५३	५.९	२५३.६	५.९	१३१४.१६	५.९
सन्यासी/ दशनामी	३९	०.९	४५	१.०४	२२२.७४	१
मिजार	३५	०.८	३८	०.९	२००	०.९
मगर	१२	०.३	१२	०.३	६६.८२२	०.३
अन्य	४	०.१	९	०.२	२२.२७४	०.१
सुनुवार	४	०.१	४	०.१	२२.७	०.१

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना - २०७८

१.१.४.२ धर्म अनुसारको जनसङ्ख्या

क. स.	धर्म	महिला प्रतिशत	पुरुष प्रतिशत
१	हिन्दु	९९.७	९९.७
२	बौद्ध	०.१	०.१
३	इस्लाम	०.०२	०.०
४	किराँत	०	०
५	क्रिश्चियन	०.२	०.२
६	प्रकृति	०.०४	०.०३
७	बोन	०	०
८	जैन	०	०
९	भाइ Bahai	०	०
१०	सिख	०	०

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना - २०७८

यस खाँडाचक्र नगरपालिकाका नगरवासीले मनाउने विभिन्न चाड पर्व तथा सास्कृतिक पर्वले धनि रहेको छ जुन तपशिल अनुसार उल्लेगरिएको छ।

१.१.४.३ चाड पर्व तथा सास्कृतिक पर्वहरु

क्र स	चाडपर्वहरु	मनाईने महिना	तिथी मिति	मनाउने जातजाति / धर्म
१	बैशाख पुर्णिमा	बैशाख	बैशाख शुक्ल पुर्णिमा	हिन्दु / बौद्ध
	इदुल बक्र इद	असार	इस्लामिक पात्रो अनुसार	मुस्लिम
२	जनै पुर्णिमा	साउन /भदौ	श्रावण शुक्ल पुर्णिमा	हिन्दु
३	कृष्ण जन्माष्टमी	भाद्र	भाद्र कृष्ण सप्तमी	हिन्दु
४	हरितालिका तिज	भाद्र	भाद्र शुक्ल तृतिया	हिन्दु
५	विजया दशमी	असोज कात्तिक	घटस्थापना देखि कोजाग्रत पुर्णिमा	हिन्दु
	तिहार	कात्तिक मंसिर	कात्तिक कृष्ण त्रयोदशी देखि कात्तिक शुक्ल द्वितिया	हिन्दु
	क्रिसमस डे	पौष	डिसेम्वर २५	क्रिश्चियन
	तमु लोह्सार	पौष- १५		गुरुङ्ग
	माघे सक्रांन्ति	माघ – १	माघ	हिन्दु
	सोनाम लोहछार			बौद्ध
	महा शिव रात्रि	फागुन	फागुन कृष्ण त्रयोदशी	हिन्दु
	फागु पुर्णिमा	फागुन	फागुन शुक्ल चतुर्दशी	हिन्दु
	चैते दशै	चैत्र बैशाष	चैत शुक्ल अष्टमी	हिन्दु

१.१.५. नगरपालिकाको शिक्षा तथा साक्षरताको अवस्था

यस नगरपालिकामा पुरुष साक्षरत ८१.०% र महिला साक्षरता ६६.९% तथा औषत साक्षरता ७४.०% रहेको छ। पछिल्लो विवरण अनुसार यस नगरपालीकामा १५ देखि ६० बर्ष उमेर समुहका जना निरक्षर रहेकाले आवश्यक ठाँउमा प्रति कक्षा ३० जनाका दरले सहभागि गराई वडामा वटा साक्षरता कक्षाहरु संचालन गरिएको छ। २०७६ को अन्त सम्म पूर्ण साक्षर नगरपालिका घोषणा गर्ने लक्ष्य राखिएकोमा २०७६ साल चैत्र १० गते देखि कोरोना भाईरस कोभिड १९ का कारण नेपालमा लकडाउन भएकाले घोषणा गर्न नसकिए तापनि नेपाल सरकारको नीति (१५–६० वर्ष उमेर समूहका ९०% साक्षर भएमा साक्षर पालीका घोषणा गर्न सकिने भएकाले) सोही अनुसार आ.व २०८२ को अन्त सम्म पूर्ण साक्षर नगरपालीका घोषणा गर्ने लक्ष्य राखिएको छ।

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना - २०७८

१४४२७ विद्यार्थिमा तह अनुसारको विद्यार्थि सङ्ख्या र प्रतिसतमा

अध्ययनरत तह	संख्या	प्रतिशत
प्रारम्भिक बाल्यवस्था	६१३	४.२
प्राथमिक तह	४१८७	४ .२८
निम्ममाध्यामिक तह	२९४१	२०.०
एस .एल. सी	२४२९	८.८
उच्च माध्यामिक तह	१२८९	१६.५
इन्टरमिडियट	२४३५	१६५.
स्नातक	५४३	३.७
स्नाकोत्तर	१३६	०.९

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना - २०७८

साक्षरता स्थिति र लिङ्ग (5 वर्ष र माथि उमेरको) जनसंख्या

साक्षरताको अवस्था	महिला संख्या	महिला प्रतिशत	पुरुष संख्या	पुरुष प्रतिशत	जम्मा संख्या	प्रतिशत
पढ्न र लेख्न सक्ने	६६२४	६६.९	७९९०	८१	१४६१४	७४
पढ्न मात्र सक्ने		0.२		०.३		०.२
पढ्न लेख्न नसक्ने	३२३१	३२.६	१८१९	१८४.	५०५०	२५.६

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना - २०७८

१.१.६. आर्थिक अवस्था

१२ महिना सिंचाईको सुबिाधाको लाग नदी खोला तथा भूमिगत जलश्रोत उपलब्ध यस क्षेत्रमा भगखेतीयोग्य जमीन रहेको यस क्षेत्रमा व्यवसायिकरुपमा कृषि उत्पादनका लाग आवश्यक उर्ब्रर खेती योग्य जमिन, वन जङ्गि तथा घासेक्षेत्र रहेको छ। बाख्रापालन, कुखरुापालन,मौरी पालन, बेसार खेती, अदवुा खेती, मकैतथागहु खेतीमा अधिक उत्पादकत्व र पकेट सम्भाव्य क्षेत्रका रुपमा रहेको छ । कृषि सेवा केन्द् तथा पिुसेवा केन्द्रन्हरुबाट सुलभ सेवा स्थानीय स्तरमा उपलब्ध रहेको छ। उद्योग तथा व्यवसाय तर्फ घट्ट स्ख्या तटीय क्षेत्र र गढ संग्रालहिय पर्यटकीय क्षेत्रका रुपमा रहेका छन।

यस नगरपालिकाका नागरिक आबद्ध पेशा अनुसारको जनसङ्ख्या

अपनाइएको पेशा	महिला	पुरुष	जम्मा
कृषि	७६.७	६२.९	६२.९
खानी र उत्खनन	०	०.१	०.१
निर्माण	०.७	१.४	१.४
बिजुली	०.०२	०.४	०.४
पानी आपूर्ति; सीवरेज फोहोर mgmtl र उपचार	०.१	०.२	०.२
निर्माण	२.८	९.४	९.४
थोक र खुद्रा व्यापार; सवारी साधन र मोटरसाइकल मर्मत	९.७	१०.२	१०.२
ढुवानी र भण्डारण	०.१	१	१
आवास र खाना सेवा	२.१	२.६	२.६
सूचना र संचार	०.०२	०.२	०.२
वित्तीय र	०.४	०.५	०.५
घर जग्गा	०.०२	०	०
पेशेवरहरू	०.२	०.६	०.६
प्रशासनिक र समर्थन सेवा	०.०४	०.१	०.१
सार्वजनिक व्यवस्थाप र रक्षा; अनिवार्य सामाजिक सुरक्षा	२.२	२.८	२.८
शिक्षा	१.२	३.२	२.७
मानविय स्वास्थ्य	०	१.५	१.४
अन्य सेवा	२.२	०.१	०.०४
रोजगारदाताको रूपमा घरपरिवारका	०.७	२.२	२.२
बाह्य संगठन र निकायहरु	०.०५	०.३	०.५
थाह छैन	०.२	०.१	०.१
रोजगारदाताको रूपमा घरपरिवार	२.२	०.२	०.२
बाह्य संगठन र निकायहरूको	१.२	२.८	२.७

१.२ विगतका योजनाको प्रगति समीक्षा

यस खाडाँचक्र नगरपालिकाको शिक्षा विकासको क्षेत्रमा विभिन्न तह र तप्का वाट सहयोग भएको प्रयाप्त प्रमाणहरु छन् । यस नगरपालिकाको शैक्षिक उन्नतीका लागि विगतका दिनहरुमा शिक्षा क्षेत्रमा भएका प्रयासहरु लाई पुर्वक अग्रजहरुले संचालन गरेको लेख, श्रेस्ता, गुरुकुल जस्ता अनौपचारीक शिक्षाको थालनी, अभिभावक ज्युहरुवाट जग्गा दान तथा चन्दा प्राप्त भएको , विद्यालयको भौतिक पुर्वाधार निर्माण तर्फ नेपाल सरकार, गैर सरकारी संघ सस्था लगायत अन्य सरोकारवाला निकायवाट अनुदान सहयोग प्राप्त भईरहेको ,यस नगरपालिकामा सवैका लागी शिक्षा आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम सहसहाव्दी विकास लक्ष्य, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, दिगो विकास

लक्ष्य लगायतका विभिन्न योजना तथा कार्यक्रमले शिक्षामा पहुँच वृद्धि गरेको, २३ वटा नयाँ वालविकास केन्द्रहरुको स्थापना नमुना वालविकास केन्द्रहरुको निर्माण भई वाल तथा अभिभावक शिक्षा, वालशिक्षक तालिम, वालविकास केन्द्रका लागी शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्थापन , गुणस्तरीय शिक्षाका लागी लगानी, विभिन्न शिक्षा ऐन, नियमावली, कार्यविधिहरुको निर्माण, शैक्षिक अभियान विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रम संग सम्वन्धित जनचेतनामुलक कार्यक्रम बिद्यालय शिक्षक कर्मचारीको ब्यबस्थापन,भौतिक संरचनाको ब्यबस्थापन,यस नीति निर्माणको आधारशिलाका रुपमा लिईएको छ।

१.३ वर्तमान परिवेश

यस नगरपालिकामा पुरुष साक्षरता ६५.४४% र महिला साक्षरता ४९.५६% तथा औषत साक्षरता ५७.५०% रहेको छ। पछिल्लो विवरण अनुसार यस नगरपालीकामा १५ देखि ६० बर्ष उमेर समुहका १६५८ जना निरक्षर रहेकाले आवश्यक ठाँउमा प्रति कक्षा ३० जनाका दरले सहभागि गराई ११ वडामा ५२ वटा साक्षरता कक्षाहरु संचालन गरिएको छ। खाडाँचक्र नगपालिका भित्र ५५ वटा प्रारम्भिक वालविकास केन्द्र , कक्षा १ देखि ५ संचालित २० वटा, कक्षा १ देखि ८ संचालित ८ वटा र कक्षा १ देखि १२ संचालित ६ वटा सामुदायिक विद्यालयहरु रहेका छन भने ४ वटा सस्थागत विद्यालय, एउटा क्याम्पस संचालनमा रहेका छन्। पुर्वप्राथमिक शिक्षामा कुल भर्ना दर ८८ % रहेको छ। आधारभुत तह कक्षा १ देखि ८ र माध्यामिक तह कक्षा ९ देखि १२ को कुल भर्ना दर कम्रशः ९३% र ८६% रहेको छ। वालविकास केन्द्रमा ८९० जना, कक्षा १ देखि ५ मा ४१३३, कक्षा बिद्यालयहरु ६ देखि ८ मा २००७ जना र कक्षा ९ देखि १२ मा १८०९ जना वालवालिकाहरु अध्ययनरत रहेका छन भने शिक्षक विद्यार्थि अनुपात वालविकास केन्द्र, कक्षा १ देखि ५, कक्षा ६ देखि ८, कक्षा ९ देखि १२ मा क्रमश २२:१, ५४:१, १४७:१ र ६४:१रहेको छ। लैगिंक समता सुचांक मा ५२% छात्रा सहभागी देखिन्छ। विद्यालय दोहोर्याउने दर १७.२४% कक्षा छाड्ने दर १०% रहेको छ।आधारभूत तह सिकाइ उपलब्धि ५२ प्रतिसत र माध्यमिक तह सिकाइ उपलब्धि ५६.३० प्रतिसत छ। शिक्षक विद्यार्थि अनुपात घटाउन निजिश्रोत वाट शिक्षक व्यवस्थापन गरिएको छ भने विद्यालय छाड्ने तथा कक्षा दोहोर्याउने समस्यालाई सुन्यमा झार्न बिभिन्न कार्यक्रम गरिएको छ। विश्व भुमण्डिलीकरणका साथै २१ औ सताव्दीको नजीवनतम सुचना प्रणाली मार्फत जीवन पद्दति लाइ अध्यावधि गर्न विधुतिय सूचना प्रणालीको विकास गर्ने प्रयत्न गरिएको छ।

१.४ शिक्षा क्षेत्रको क्षेत्रगत (SWOT) विश्लेषण

नगरपालिकामा शिक्षा क्षेत्रको क्षेत्रगत विश्लेषण गर्दा प्रारम्भिक बालबिकास शिक्षा, आधारभुत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा,प्रविधिक तथा ब्यावसायिक शिक्षा र सिपबिकास तालिम, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन, शिक्षक ब्यबस्थापन र बिकास,विद्यालय व्यबस्थापन,अनैपचारिक शिक्षा साक्षरता,निरन्तर शिक्षा, दुर तथा खुल्ला शिक्षा, जीवनपर्यन सिकाइ

र शिक्षा, गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा,आर्थिक तथा सामाजिक रुपमा पछाडि परेका वर्गको पहुँच÷ समावेशी शिक्षा हरुको बिषयगत शिक्षाहरुलाई तहगत रुपमा यीनीहरुको प्रत्येक रुपमा परिचय, चुनौति तथा अवसर, लक्ष्य, उद्देश्यहरु रणनितीक क्रियाकलापहरु, अपेक्षीत उपलब्धीहरु, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्षहरुको बारेमा सबै बिषयगत क्षेत्रहरुको बारेमा बिश्लेषण गरीएको छ । मुख्यरुपमा शिक्षालाई जिवन उपयोगि ब्यबहारिक बनाइ विद्यार्थीको सिकाइ केन्द्रीत र सिकाइ उपलब्धीको रुपमा लक्ष्य तथा उद्देश्य दिर्गकालिन सोच बनाक्ष्एको छ । नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षालाई मौलिक हक मानेको छ । संविधानको धारा ३१ ले शिक्षा सम्बन्धी हकको बारेमा उल्लेख गरेको छ जसमा : (१) प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ । (२) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हकहुनेछ । (३) अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक हुनेछ । (४) दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपांगता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ । (५) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ भनि उल्लेख गरेको छ ।

खाँडाचक्र नगरपालिकामा करिव ८५ प्रतिशत जनताका छोराछोरी अध्ययन गर्ने सामुदायिक विद्यालयको स्तर उन्नती गरी सबैलाई समान खालको शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले नगरपालिकाको शिक्षाको आदर्श वाक्य "सक्षम समुन्नत र आत्मनिर्भर भबिष्यको कर्णधार, निशुल्क गुणस्तर प्रविधियुक्त शिक्षा विकासमा नागरिकको आधार" तय गरिएको हो । जिल्ला सदरमुकाम समेत रहेकाले तिलाकर्णाली बहुमुखि क्याम्पसलाई जिल्ला कै नमुना क्याम्पस, पंचदेव उ.मा.वि. लाई नमुना माध्यमिक विद्यालय, अन्य उ.मा.वि., मा.वि, आधारभूत, बालशिक्षा कार्यक्रमलाई क्रमश एकृकित नमुनाका रुपमा र प्रविधिमय गुणात्मक शिक्षालाई व्यवस्थित बनाएर युग अनुकूल शिक्षा प्रदान गर्ने लक्ष्य रहेको छ

१.१.८ शिक्षक दरबन्दी विवरण

प्रारम्भिक बालबि	प्राथमिक	आधारभूत तह	माध्यामिक तह

कास र शिक्षा																		
	स्वीकृत दरबन्दी						स्वीकृत दरबन्दी						स्वीकृत दरबन्दी					
६२	स्थायी						स्थायी						स्थायी					
	प्रथम	द्वितिय	तृतिय	अस्थायि	राहत	जम्मा	प्रथम	द्वितिय	तृतिय	अस्थायि	राहत	जम्मा	प्रथम	द्वितिय	तृतिय	अस्थायि	राहत	जम्मा
	१	२४	३८	७	२८	९८	०	२	७	०	१०	१९	०	२	५	२	१०	१९

- आरभतु तह कक्षा ६- ८ मा शिक्षण सिकाइ अनुदान जम्मा ७ जना र माध्यमिक तह कक्षा ९ - १० मा शिक्षण सिकाइ अनदुान जम्मा ८ जनागरि जम्मा शिक्षण सिकाइ अनुदानका दरबन्दी संख्या १५ रहेको छ।

- प्रथमिक १ - ५, आधारभूत तह ६ - ८ र माध्यमिक तह ९ - १०) गरि जम्मा ७६ वटा स्वीकृत दरबन्दीमा जम्मा ९ जना अस्थायी कार्यरत रहेका छन।

- प्रथमिक १- ५, आधारभूत तह ६- ८ माध्यमिक तह ९- १२ र साविक उच्च माध्यमिक ११- १२ गरि जम्मा ४८ जना राहत दरबन्दी रहेको छ।

यस नगरपालिकाको शैक्षिक सत्र २०८० को सुचकगत तथ्याङ्क तपशिल अनुसार रहेको छ। (फ्लयास रिपोट २०८०शिक्षा विज्ञान मन्त्रालय)

क्र स	सुचकहरु	प्रारम्भिक बालबिकास र शिक्षा	आधारभूत शिक्षा १-५	आधारभूत शिक्षा ६-८	माध्यामिक शिक्षा ९-१०	माध्यामिक शिक्षा ११-१२
१	कुल भर्ना दर	८८.७	९५.७	९२.७	७७.२	४२.६
२	खुद भर्ना दर	६८.८	१२१.४	११९.६	१००.८	७५.१
३	विद्यार्थि टिकाउ दर					
४	नयाँ भर्ना दर	७८	८३	९५	९९	१००
५	ओसत विद्यार्थि उत्तिर्ण दर					
६	कक्षा दोहोर्याउने दर		११.३	१२.२	१.५	२.५
७	विद्यालय छाड्ने दर		३.४	४.७	२.८	१.२

नगरपालिका भित्र रहेका तहका आधारमा विद्यालयहरु

क्र स	प्रकार	प्रारम्भिक	आधारभूत	आधारभूत	माध्यामिक तह	माध्यामिक तह

		बालविकास	१-५	१-८	१-१०	१-१२
१	सामुदायीक	६२	२२	७	३	७
२	सस्थागत		२	२		
जम्मा		६२	२४	९	३	७

शैक्षिक सत्र ....विद्यार्थिको विवरण

क्र स	तह	कुल विद्यार्थि संख्या			दलित विद्यार्थि संख्या			जनजाती विद्यार्थि संख्या		
		छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
१	प्रारम्भिक बालबिकास	५८३	४८०	१०६३	२१०	२५२	४६२	१७८	१२४	३०२
२	आधारभूत १-५	२०५३	२०२८	४०८१	२८०	२७८	५५८	३७७	४७३	८५०
३	आधारभूत १-८	९८६	१०१०	१९९६	११०	२१६	३२६	८९७	७२४	१,६२१
४	माध्यामिक तह १-१०	६२७	६७६	१३०३	११९	१९७	३१६	३०९	२८३	५९२
५	माध्यामिक तह ११-१२	५२०	५२४	१०४६	२५७	२०३	४६०	४६३	३४५	८०८
जम्मा		४७६९	७४१८	९४८७	९७६	११४६	२१२२	२२२४	१९४९	४१७३

१.१.८. शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख समस्या तथा चुनौतिहरु

१.१.८.१. समस्याहरु

● सीमान्तकृत तथा विपन्न समदुायका लगायत अन्य बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षामा सहभालगतामूलक पहुच र गणस्तरिय सुनिश्तता गर्न नसक्नु।

● विद्यालय शिक्षाको अवसरको नक्शाङ्कन हुन नसक्नु ।

● विद्यालयहरु बालमैत्री निर्देशिका अनुरुप वालमैत्री विद्यालय निर्माण गरी सिकाइ वातावरण सुधार नहुन तथा संचालन हनु नसक्नु

● स्थानीय पाठ्यक्रम तथा कक्षागत शैक्षक पाठ्यक्रमले प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ना नसक्नु

● शिक्षकहरुलाई समयानुकल अध्यावधिक गर्न नसक्नुर प्राप्त तालिम गोष्ठि तथा कार्याशालाबाट प्राप्त ज्ञान र सिपलाइ शैक्षिणक कृयाकलापमा प्रयोगमा नल्याउनु ।

● विषयगत रुपमा र कक्षागत शिक्षकहरुको दरवन्दी नहुन

● निरिक्षण तथा अनगुमन प्रभावकारी नहनु

● शिक्षामा सचुना तथा सञ्चार प्रविधको पहुँच नहनु र प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न

नसक्नु

● विद्यालयहरु भौतिक रुपले सुरक्षित,मनोवैज्ञानिक रुपिले भयरहित र विद्यालय शन्ति क्षेत्र हनु नसक्नु

● अपांगता भएका वालबालिकाहरुको लागि प्रयाप्त श्रोत कक्षाहरुका कमि तथा त्यस्ता

बालबालिकाहरुको लागि पाठ्यसामाग्रीको कमि

● साक्षरता कार्यक्रमलाइ प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन, अनमुन तथा जवाफदेहिताको अभाव रहनु ।

● साक्षरता निरन्तर शिक्षा र जिवनपर्यान्त शिक्षाका अवसरहरु उपलब्ध गराउन नसक्नु,

● सबैसमूदायमासामूदायिक अध्ययन केद्रको स्थापना हनु नसक्नु, सिकाई केन्द्रको कमि हनुतथा जीवनपर्यान्त शिक्षाको अवसर नहनु।

१.१.८.२. चुनौतिहरु

● सबै वर्ग र क्षेत्रका बालबालिकाको सामाजिक न्याय, पहाँचु र प्रतिनिधित्वका लागि समावेशी विद्यालय शिक्षा आजको उपयक्तु र सान्दर्भिक मुद्दा भएतापनि प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु गणस्तरिय शिक्षाको मुख्य चनुौतीको रुपमा रहेको देखिन्छ।

● अपाङ्गता भएका लगाएतका अन्य बालबालिकाहरूको शिक्षामा रहेका चनुौतीहरू पञ्छाउन खोज, अध्ययन(अनुसन्धान र प्राप्त दक्ष जनिशक्तको पहिचान र परिचालन गर्नेकार्य अभावको कारण गुणस्तरको मापदण्ड सुनिश्चित नहनु।

● कुल बजेटको कम्तीमा २० प्रतिशतभन्दा माथि शिक्षामा लगानी हुनुपर्ने अन्तराष्ट्रिय मान्यता अनुरुप बजेटको व्यबस्थापन गर्न नसक्नु।

● भौगोलिक आवस्थितिको कारण विद्यालय नलसाङ्कन तथा समायोजन गर्नकठिन अवस्था रहनु

● नेपालको संविधान २०७२ तथा स्थानीय सरकार सञ्चालिन ऐन २०७४ विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापन स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको पररप्रक्षे मा शिक्षा क्षेत्रमा गुणस्तर तथा प्रभावकारीता कायम गर्न विभिन्न प्रयत्न गरेता पनि शिक्षा क्षेत्रको अवस्था अपेक्षाकृत हनु नसक्न।

१.१.९. शिक्षा क्षेत्रका अवसरहरु

● संवैधानिक तथा कानुनि आधारहरु सहित आधारभतु तह सम्मको शिक्षा अनिवार्या तथा नि शुल्क, र माध्यिमक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क गरेर सबैवावालिकाहरूको शिक्षामा पहुचको अवसर नेपाल सरकारद्वारा प्रदान गरिने,

● तीन तहको सरकारहरु बीच समन्वय, सहकार्या र जिम्मेवारी परा गर्न सकिने अधिकारका साथै माध्यिमक तह सम्मको शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय तहको काम र कर्तव्य अन्तर्गत भएको हुदा आफ्नो स्थानीय तह भित्रका विद्यालयको अनुगमन

मूयाङ्कन तथा पृर्ष्ठपोषण गर्ने, शिक्षक व्यवस्थापन, सिकाइउपलब्धि संगैअन्य थुप्रैगतिविधि संचालन गरेर समय सापक्ष शैक्षक उपलब्धि वृद्धि गर्न सक्नेअवसर स्थानीय तहलाई हनु,

- शिक्षामा लगानी वृद्ध गरी गुणस्तरिय गर्न सकिनु, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन शिक्षाका अधिकारहरु स्थानीय तहमा प्रदान गर्ने, तीनवटैसरकार तथा अन्य संघ संस्थाहरुबाट शिक्षामा लगानी गर्न सकिनेवातावरण हनु,

- विभिन्न साझेदारी संस्थाको लगानी तथा सहभागितावाट शिक्षा क्षेत्रमा उल्लेखिय उपलब्धि हासिलगर्न सिकनेवातावरण हुनु

- स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण भई कार्यान्वयनको चरणमा हनु,

परिच्छेद २: नयाँ शिक्षा योजना

२.१ सन्दर्भ र औचित्य

नेपालको संविधानको धारा ६५ मा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने र सोहि बमोजिम राज्यशक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले संविधान तथा कानून बमोजिम गर्नुपर्ने व्यवस्था उल्लेख छ । राज्यशक्तिको बाँडफाँडलाई संविधानको अनुसूची ५, ६ र ८ मा संघ,प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकार सूची र अनुसूची ७ र ९ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारसूचीको प्रबन्ध गरिएको छ । शिक्षासम्बन्धी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई संविधानले निर्दिष्ट गरेका एकल तथा साझा अधिकारको व्यावहारिक कार्यान्वयन गर्न सहकारिता,सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तलाई अवलम्बन गरी शिक्षाको राष्ट्रिय गन्तव्य तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धता पूरा गर्नुपर्ने देखिन्छ । विगतमा नेपालले शिक्षा क्षेत्रको योजना एकात्मक शासन व्यवस्था बमोजिम केन्द्रिय स्तरबाट विकास तथा निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन क्षेत्रीय र जिल्लास्तरबाट गराउने गरेको सन्दर्भमा राज्यको पुनः संरचनासंगै शिक्षासम्बन्धी अधिकार, स्रोत साधन, जिम्मेवारी र उत्तदायित्त्व पनि तत तत निकायमा हुने गरी संवैधानिक रुपमा व्यवस्था गरिएको छ ।

नेपाललाई सन् २०२२ सम्म अल्पविकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्र र सन् २०३० सम्म मध्यम आय भएको राष्ट्रका रुपमा विकास गरी समृद्ध नेपाल र सुखी नेपाली' को चाहना पूरा गर्न शिक्षासम्बन्धीहालसम्म भएका प्रयास, उपलब्धि र पहिचान गरिएका समस्या तथा चूनौतीको समीक्षा गर्दै शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्र योजनाको ढाँचामा एकरुपता आउने गरी १० बर्षे (२०७८– २०८७)शिक्षा क्षेत्रको नयाँ योजना निर्माणलाई अगाडि बढाएको परिवेशमा चालूविद्यालय क्षेत्र विकास योजना (एस.एस.डि.पी) को ५ बर्षे (वि.सं. २०७३– २०७८) कार्यक्रमको समयावधि २०७८ असार मसान्तसम्म समाप्त हुने भएकाले पनि यो योजना विकास गर्न खोजिएको हो । कर्णाली प्रदेश अन्तर्गत २७१९ बालविकास केन्द्र, ३१६७ विद्यालयहरु, २७ वटा विद्यालयमा प्राविधिक धारका कार्यक्रमहरु सञ्चालनमा छन भने उच्च शिक्षातर्फ र १ वटा क्याम्पसहरु सञ्चालनमा छन ।खाँडाचक्र नगरपालिकामा ५५ बालविकास केन्द्र, ३९ वटा सामुदायिक विद्यालयहरु ४ वटा संस्थागत विद्यालयहरु गरेर ४३ वटा विद्यालयहरु,१ वटा क्याम्पस रहेको छ । शिक्षा क्षेत्रको क्षेत्रगत विकासका लागि शिक्षाको राष्ट्रिय गन्तव्य र अन्तराष्ट्रिय रुपमादिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नम्बर ४ पूरा गर्न तथा राज्य पुनर्संरचनाको वर्तमान सन्दर्भमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको शैक्षिक योजनामा एकरुपता ल्याउनका लागि समेत खाँडाचक्र

नगरपालिकाले १० बर्षे (२०७८ देखि २०८७) शिक्षा क्षेत्रको नयाँ शिक्षा योजना निर्माण कार्य अघि बढाउन लागेको हो।

परिवर्तित शासकीय संरचनामा नेपालको संविधान बमोजिम विशेषतःशिक्षा क्षेत्रमा नगरपालिकाको अधिकार सूचिभित्र परेका र स्थानिय सरकार संचालन ऐन र संविधानमा निर्दिष्ट गरिएका शिक्षासम्बन्धी मौलिक हक, राज्यको पुनःसंरचना र अधिकारको बाँडफाँट, मुलुकको आर्थिक–सामाजिक रुपान्तरणका सवाल, दिगो विकास लक्ष्यप्रति नेपालको प्रतिबद्धता, पन्ध्रौं योजना, सन् २०२२ भित्र अति कम विकसितबाट विकासशील राष्ट्र बन्ने लक्ष्य तथा सन् २०३० सम्म मध्यम आय भएको राष्ट्रका रूपमा स्तरोन्नति गर्ने राष्ट्रिय सङ्कल्पलाई परिपूर्ति गर्न तथा नगरपालिकाको गुणस्तरीय र जीवनपयोगी शिक्षा प्रदान गर्न, शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रत्येक व्यक्तिको मौलिक हकलाई व्यवहारमा कार्यान्वयन गर्न, सक्षम समुन्नत र आत्मनिर्भर भबिष्यको कर्णधार, निशुल्क गुणस्तर प्रबिधियुत्त शिक्षा बिकासमा नागरिकको आधार, नगरको परिकल्पनाको मान्यता अनुरुप शिक्षामा सबैको सरल, सहज र समतामूलक पहूँच सुनिश्चित गर्न, शिक्षालाई सर्वव्यापी, समकालीन आवश्यकतामा आधारित, विज्ञान तथा प्रविधियुक्त, रोजगारमूलक तथा प्रतिस्पर्धी बनाउन एवम्राज्य पुनः संरचनासँगै तहगत सरकारका शिक्षा प्रतिको लगानीको प्राथमिकता समेत निर्धारण भएको सन्दर्भमा शिक्षामा संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने अनुदानको प्राप्ति गर्न र शिक्षाका कार्यक्रमको व्यवहारिक कार्यान्वयन गर्न, आवश्यक स्रोतको पहिँचान, परिचालन र व्यवस्थापन गर्न, दिगो विकास लक्ष्य बमोजिम नगरका शिक्षाका सूचकहरुको विकास गर्न र सोही बमोजिमका उच्च शिक्षा, प्राविधिक शिक्षा र विद्यालय सुशासन सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न, शिक्षामा सरोकारवालाको सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न, शिक्षा सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धता पुरा गर्ने उदेश्यका साथ खाडांचक्र नगरपालिकामा नयाँ शिक्षा क्षेत्र योजना (२०७८– २०८७) को कार्यढाँचा विकास गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भएको हो।

२.२ दीर्घकालीन राष्ट्रिय सोच

आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरणको माध्यमबाट न्यापुर्ण समाजलाई बिकशित नेपाललाई सबृद्ध र नेपालीलाइ सुखी बनाउने योगदान गर्ने।

२.३ प्रदेशको दीर्घ कालीनसोच तथा गन्तव्य

शिक्षा विकासको पूर्वाधारः समृद्ध कर्णालीको आधार।

२.४ खाँडाचक्र नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच तथा गन्तव्य

सक्षम समुन्नत र आत्मा निर्भर भबिष्यको कर्णधार।

निशुल्क गुणस्तर प्रबिधियुत्त शिक्षा बिकासमा नागारिकको आधार ॥

२.५लक्ष्य

शिक्षालाई गुणस्तरीय, जीवनपयोगी, सीपमूलक, उत्पादनशील तथा समावेशी समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गरि सक्षम तथा दक्ष नागरिकको विकास तथा विपद् प्रति उत्थानशिल पूर्वाधार सुनिश्चित गर्ने।

२.६ उद्देश्यहरू

२.६.१. सवै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाको अनुभवसहित आधारभूत शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गरी शिक्षालाई गुणस्तरीय, उत्पादनमुखी,रोजगारमूलक र प्रविधिमैत्री बनाउनु।

२.५.२ शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार गर्दै सक्षम, सभ्य र स्वावलम्बी मानव संसाधनको विकास गरी उययोग गर्नु।

२.५.३ पहुँच र गुणस्तर अभिबृद्धि गरी उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक, नवप्रवर्तनात्मक, अनुसन्धानात्मक,प्रविधिमैत्री र रोजगारमूलक बनाउदै मूल्यमा आधारित सक्षम समुन्नत र आत्मा निर्भरसमाज र सबल अर्थतन्त्र निर्माण गर्नु।

२.५.४. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सीप विकासमा समावेशी र समतामूलक पहुँच विस्तार र गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु।

२.५.५. उच्च शिक्षातर्फ प्रतिस्प्रर्धी, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक र उत्पादनमुखी एवम् देशको आवश्यकता अनुरुपको मानव संसाधन विकास गर्नु।

२.५.६. नगर भित्रको शैक्षिक (ब्यवस्थापक र शिक्षण) जनशक्तिको क्षमता विकासका लागि मानव संसाधन केन्द्रको संस्थागत सुदृढिकरण गर्नु।

२.५.७. सवै नागरिकका लागि जीवनपर्यन्त, साक्षरतार अनौपचारीक शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु।

२.५.८. शिक्षा प्रणालीको सवल व्यवस्थापनमार्फत शैक्षिक सुशासन र जनशक्ति व्यवस्थापनमा गुणात्मक र परिमाणात्मक सुधार गर्नु।

२.५.९. समावेशी र विशेष शिक्षाको लागि आवश्यक संरचना निर्माण गरी सरोकारवालाको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

२.६ खाँडाचक्र नगरपालिकको दीर्घकालीन रणनीती

खाँडाचक्र नगरपालिकाले नेपालको संबिधान २०७२ र स्थानीय सरकार सञ्चालनका सम्बन्धमा व्यबस्था गर्न बनेको ऐन, २०७४।०६।२९ लाई अनुसरण गर्दै निम्नानुसारको कार्यनीति तय गरेको छ।

२.६.१. प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ।

२.६.२. सम्पूर्ण अपाङ्गता भएका, दलित र आर्थिक रूपले विपन्न बालबालिकालाई आधारभूत तहसम्मको

शिक्षा निःशुल्क गरी उच्च शिक्षा निःशुल्क गर्नका लागि नगरपालिकाबाट पहल गरिनेछ र आवश्यकता अनुसार प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरि सुनिश्चित गरिनेछ।

२.६.३. हरेक बालबालिकालाई आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क गरिनेछ साथै दृष्टिविहीन

बालबालिकालाई ब्रेललिपि तथा बहिरा बालबालिकालाई सांङ्केतिक भाषामा शिक्षा प्रदान गरिनेछ।

२.६.४.सबै विद्यालयहरूमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्न गुणस्तरीय सिकाइ कार्यढाँचा तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।

२.६.५ वैज्ञानिक, प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा प्रबर्धनमा जोड दिईनेछ।

२.६.६. प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रमा उमेर समूहका सबै बालबालिकाको पहुँच पु¥याउदै कक्षा १ मा भर्ना हुँदा आधारभूत भाषिक र गणितिय सीप सिकेको सुनिश्चित गरिनेछ।

२.६.७. घर र विद्यालयमा शारीरिक, मानसिक वा अन्य किसिमका शोषण र हिंसाबाट मूक्त गर्दै सबै विद्यालयमा बालसहभागिता प्रबर्धन गरी विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र सुनिश्चित गरिनेछ।

२.६.८. सबै विद्यालय र बालबालिकालाई संभावित जोखिम नपर्ने गरी सुरक्षित विद्यालय प्रबर्धन गर्नुका साथै सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाइ व्यबस्था गरिनेछ।

२.६.९. निजी विद्यालयहरूलाई न्यूनतम मापदण्ड तयार गरि नियमन र व्यबस्थापन गरिनेछ।

माथी उल्लेखित रणनीतिहरु पूरा गर्नाका लागि देहाय अनुसारका कार्यनीतिहरु तयार गरिएका छन।

१. प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ।

१.१ तत्कालिन रणनीति :

(क) शिक्षाबाट बञ्चित भएका बालबालिकाहरूको तथ्यांक संकलन गर्ने, अद्यावधिक गर्ने, सार्बजनिक गर्ने र क्रमिक रुपमा अनुगमन गर्ने।

(ख)अभिभावकलाई बालविकास र बालशिक्षा बारे सचेतनामूलक क्रियाकलापहरू गर्ने।

(ग) जोखिममा रहेका बालबालिकाको विद्यालय नियमितताका लागि सहयोगार्थ बालहीतकोषको व्यबस्था गर्ने।

(घ) सेवाक्षेत्रका सबै बालबालिका विद्यालय भर्ना गरेका विद्यालयलाई पुरस्कृत गर्ने।

(ङ) दलित बस्तिहरुमा ज्यmभ धयचप ऋगिद गठन गरि गृहकार्य गर्नप्रेरित गर्ने गरि विषेश प्रकारको आवश्यक प्रयासहरु गरिनेछन्।

(च) प्रत्यक विद्यालयमा छात्राहरुको लागी सेनेटरी प्याडको व्यवस्था गरिने छ।

१.२ दीर्घकालीन रणनीतिः

(क) शिक्षाबाट वञ्चित बालबालिकालाई वैकल्पिक कक्षाको व्यबस्था गर्ने।

(ख) घुम्ती विद्यालय वा घुम्ती शिक्षाको व्यबस्था मिलाउन पहल गर्ने।

(ग) बाल तथा लैंगिकमैत्री विद्यालय निर्माण गर्ने।

(घ) शैक्षिक सत्रको सुरमै हरेक बालबालिकाले पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्ने व्यबस्था मिलाउने। पाठ्यपुस्तक सुरक्षित गर्ने विद्यार्थीलाई प्रोत्साहन गर्ने (पुराना सकुशल किताब देऊ, नयाँ कापी लैजाऊ) भन्ने नारालाई सार्थक बनाउने वा लागु गर्ने।

२. सम्पूर्ण अपांगता भएका, दलित र आर्थिक रूपले विपन्न बालबालिकालाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क गरी उच्च शिक्षा निःशुल्क गर्नका लागि नगरपालिकाबाट पहल गरिनेछ र आवश्यकता अनुसार प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरि सुनिश्चित गरिनेछ।

२.१ तत्कालीन रणनीतिः

(क) अपांगता भएका र आर्थिकरुपमा विपन्न भएका बालबालिकाहरूको पहिचान गरी तथ्यांक अद्यावधिक, वर्गीकरण, विश्लेषण गरेर सार्वजनिक गर्ने।

(ख) अपांगता तथा आर्थिक विपन्नहरूको लागि छात्रवृत्ति तथा आवश्यक उपकरण र सामग्रीहरूको व्यवस्था गर्ने।

२.२ दीर्घकालीन रणनीतिः

(क) अपांगता भएकाबालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा भर्ना गर्नका लागि कोटाहरू निर्धारण गरेर सम्वन्धी विद्यालयहरूमा भर्ना गर्न पहल गर्ने। यस्ता बालबालिकाहरूको लागि सुविधा सम्पन्न विद्यालयमा सम्प्रेषण गर्ने।

(ख) पहिचान भएका बालबालिकाहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्न श्रोत विद्यालयको व्यवस्था गर्ने र आवश्यक पाठ्य, शैक्षिक सामग्रीहरू र आवश्यक उपकरणको व्यवस्था गर्ने।

(ग) दलित बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच पु¥याउन विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूको सहकार्यमा कोषको व्यवस्था गर्ने।

(घ) दलित विद्यार्थीहरूका परिवार तथा विद्यार्थीहरूको लागि आयआर्जनका लागि सीपमुलक तालिम गोष्ठीको व्यवस्था गर्ने।

(ङ) राज्यले प्रदान गरिएका सेवासुविधाहरू प्राप्त गरेनगरेको अनुगमन गर्ने र नपाएका विद्यार्थीहरूलाई सहयोगको लागि प्रदेश तथा केन्द्रमा सिफारिस गर्ने।

(च) उच्च शिक्षाको लागि प्रदेश तथा केन्द्रमा छात्रवृत्तिको लागि सिफारिस गर्ने।

३. हरेक बालबालिकालाई आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क गरिनेछ। साथै दृष्टिविहीन बालबालिकालाई ब्रेल लिपि तथा बहिरा बालबालिकालाई सांकेतिक भाषामा शिक्षा प्रदान गरिनेछ।

३.१ तत्कालीन कार्यनीति :

(क) अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा कार्यान्वयनको लागि कार्यविधि निर्माण गर्ने।

(ख) सरकारी कर्मचारी, जनप्रतिनिधिहरू र शिक्षकहरूले अनिवार्य रुपमा आफ्ना छोराछोरीहरूलाई सरकारी विद्यालयमा पढाउने व्यवस्थाको पहल गर्ने।

(ग) विद्यालयले दिवा खाजाको व्यवस्था मिलाउने जसका लागि अभिभावक तथा विद्यालयले व्यवस्था गर्ने ।

(घ) दृष्टिविहीन, बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी समस्या भएका अपांगता बालबालिकाहरूको तथ्यांक संकलन गर्ने र वर्गीकरण गर्ने ।

(ङ) पहिचान भएका बालबालिकाहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्र्ने र आवश्यक पाठ्य तथा, शैक्षिक सामग्रीहरू र आवश्यक उपकरणको व्यवस्था गर्ने ।

(च) अभिभावकहरू र शिक्षकहरूलाई साँकेतिक भाषा सम्वन्धी तालिम तथा अभिमुखिकरण तालिम संचालन गर्ने ।

(छ) शैक्षिक सत्रको सुरुमै सबै विद्यालयहरुमा नगर स्वास्थ्य शाखाले बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य परीक्षण गरेको सुनिश्चित गर्ने ।

(ज) बिद्यार्थि संख्या र तहको आधारमा स्वास्थ्य कर्मिको व्यवस्था मिलाई औषधिको पनि व्यवस्था विद्यालय परिसरमै गर्ने । मा.वि तहवाट शुरु गरेर क्रमशः सवै विद्यालयहरुमा स्टाफ नर्सको व्यवस्था मिलाउदै जाने ।

३.२ दीर्घकालीन रणनीतिः

(क) अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षामा पहुँच पुग्न नसक्ने बालबालिकाहरूको लागि पहुँच पुग्ने गरी छात्रवृत्ति र पाठ्यसामग्रीहरूको व्यवस्था गर्ने ।

(ख) अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा सुनिश्चत गर्नका लागि विद्यालय नपठाउने अभिभावकहरूलाई आफ्ना छोराछोरी नियमित विद्यालय नपठाउदासम्म नगरपालिकाद्वारा प्रदान गरिने सेवासुविधाबाट वंचित गर्ने ।

(ग) अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा सुनिश्चत गर्नका लागि नगरस्तरीय शिक्षा कोषको व्यवस्था गर्ने ।

(घ) नगरपालिकाभित्र रहेका सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी सङख्याको आधारमा क्रमशः शिक्षक दरवन्दिको व्यवस्था गर्ने । शुन्य दरवन्धी भएका विद्यालयवाट शिक्षक दरवन्दि को व्यवस्था गर्दै क्रमशः दरवन्दि अभाव भएका विद्यालयलाई प्राथामिकका आधारमा नगरपालिका द्धारा अनुदानमा दरवन्दि श्रृजना गरी लागु गर्ने ।

(ङ) न्यूनतम मापदण्ड निर्माण गरी विद्यार्थी सङख्याको आधारमा बालमैत्रि विद्यालय भवन, खानेपानी र शौचालयको व्यवस्था गर्ने ।

४. सबै विद्यालयहरूमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्न गुणस्तरीय सिकाइ कार्यढाँचा तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

४.१ तत्कालीन कार्यनीति

(क) गुणस्तरीयता शिक्षा सम्वन्धी सूचकहरू तयार गर्ने र सोहिअनुसार नमुना विद्यालयको बिकास गर्ने।

(ख) कमजोर विद्यार्थीहरूको लागि हरेक सरकारी विद्यालयमा उपचारात्मक तथा सुधारात्मक कक्षाहरू संचालन गर्ने। कुनै शिक्षकले विद्यालय समयमा अन्यत्र कुनै पेशा व्यबसाय गर्न पाईने छैन।

(ग) समुदायस्तरमा माथिल्लो कक्षाका विद्यार्थीहरूले तल्लोकक्षाका विद्यार्थीहरूलाई सिकाउने वातावरण सृजना गर्ने।

(घ) सरकारी विद्यालयमा पढाउने शिक्षकहरूले सोहि विद्यालयमा टिउसन पढाउन नपाउने नीति नगरपालिकाले कढाइका साथ अवलम्वन गर्ने।

(ङ) विद्यालयमा सबै पक्षको सभागिता सुनिश्चित (स्वास्थ्यकर्मी, प्रहरी, शिक्षा,युवा तथा खेलकुद शाखा,महिला विकास, नगरप्रतिनिधि, बालप्रतिनिधि आदि) गरेर शिक्षा विकास समिति गठन गर्ने।

(च) विद्यायलयको गुणस्तर कायम गर्न नगरक्षेत्र भित्रका सबै राजनैतिक दलहरूबाट राजनैतिक हस्तक्षेप नगर्ने प्रतिवद्धता लिने र शैक्षिक क्षेत्रमा राजनैतिक दलका क्रियाकलापहरूको प्रभाव नपार्ने र यसको लागि साझा सहमति निर्माण गर्ने।

(छ) गुणस्तरीय शिक्षक, गुणस्तरीय वातावरण, गुणस्तरीय स्थानीय शैक्षिक सामग्रीको विद्यालयले सुनिश्चत गर्ने।

(ज) शैक्षिक सामग्री प्रर्दशनी मेलाको आयोजना गर्ने र त्यसमा शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीहरूको सहभागिता सुनिश्चत गर्ने।

(झ) नगरपालिका भित्रका सबै प्र.अ.हरूको भेला जगरेर वास्तविक समस्याहरूको पहिचान गरी समाधानको लागि योजना बनाउने।

(ञ) तालिममा सिकेका विषयवस्तुहरूको बारेमा विद्यालयमा सबै शिक्षकहरूलाई जानकारी गर्ने र त्यसको अभिलेख विद्यालयले व्यवस्थापन गर्ने।

(ट) स्थानीयस्तरको आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी स्थानीय पाठ्क्रम निर्माण गर्ने।

(ठ) विद्यार्थीहरूको नियमितता (मेरो साथी खोई अभियान) मा जोड दिने र यसको लागि हाजिरी लेखाजोखा गर्ने प्रणालीलाई व्यवस्थापन गर्ने।

(ड) शिक्षक नभएको विद्यालयमा सो क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारी तथा पढेर बसेका विद्यार्थीहरूलाई स्वयम्सेवकको रुपमा पढाउन व्यवस्था मिलाउने।

(ढ) बढी उपस्थित हुने विद्यार्थि र विद्यार्थीहरूका अभिभावकहरूलाई सम्मान गर्ने र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरू प्रभावकारी गर्ने शिक्षकहरूलाई पुरस्कृत गर्ने। कक्षा ८ को परिक्षालाई को जस्तो बनाउदै लैजान परिक्षा केन्द्र र केन्द्राध्यक्ष , सहायक केन्द्राध्यक्ष। नीरिक्षक तोकेर व्यबस्थित रुपमा संचालन गर्ने उत्तरपुस्तिका परिक्षण र नतिजा प्रकाशनमा विश्वसनियता रहने गरि कार्य गर्ने।

(ण) विज्ञान सामाग्री, पुस्तकालय, खेलकुदको सामाग्री व्यवस्था, सास्कृतिक कार्यक्रमका सामाग्रीहरु, प्रविधिमय सामाग्रीको व्यवस्था गर्ने।

४.२ दीर्घकालीन रणनीतिः

(क) प्रत्यक बिध्यालयमा शिक्षकले, तीन महिनामा विद्यालयस्तरीय र छ महिनामा नगरस्तरीय मूल्यांकन प्रणाली लागू गर्ने । अन्तर विद्यालय उत्तरपुस्तिका जाँच गर्ने नीति अवलम्वन गर्ने (एक विद्यालयका शिक्षकले अर्को विध्यालयको उत्तरपुस्तिका जाँच गर्ने) ।

(ख) निरन्तर मूल्यांकन प्रणालीलाई विस्थापित गर्न पहल गर्ने र शिक्षक दरवन्दि मिलान,विद्यालय समायोजन, तह समायोजन आदि गरेर कार्यान्वयन गर्ने ।

(ग) शिक्षकहरूको नियमिततामा जोड दिने र यसको लागि हरेक कक्षामा घडिको व्यवस्थापन गरेर स्वयम् विद्यार्थीहरूबाट नै समयको बारेमा शिक्षकलाई सचेत गराउने व्यवस्था गर्ने ।

(घ) कक्षागत सिकाइ उपलब्धीको मापदण्ड निर्माण गरी लागू गर्ने ।

(ङ) हरेक विद्यालयमा विषयगत शिक्षक भएनभएको बारेमा विश्लेषण गरी अनिवार्यरुपमा विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्ने ।

(च) तालिम प्राप्त शिक्षकले कक्षाकोठामा सिकेको ज्ञान, सिप प्रयोग गरेनगरेको बारेमा एकिन गर्ने ।

(छ) कमजोर तथा सहयोगको आवश्यकता भएको विद्यालयमा भौतिक तथा शैक्षिक क्रियाकलापहरू विस्तार गर्न सबैको सहमति कायम गर्ने ।

(ज) विद्यालय व्यवस्थापन समिति, जनप्रतिनिधिहरूद्वारा निश्चित मापदण्ड तयार गरेर अनुगमनलाई प्रभावकारीरुपमा संचालन गर्ने ।

(झ) श्रोत व्यक्तिको व्यवस्था गरि निजद्धारा मासिक रुपमा निरिक्षण तथा अनुगमन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ।

५. वैज्ञानिक, प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा प्रबर्धन गरिनेछ ।

५.१ तत्कालीन रणनीतिः

(क) स्थानीय स्तरमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप भएका व्यक्तिहरूको सूची तयार गरी विद्यालयले स्थानीय सहयोगी शिक्षकका रुपमा प्रयोग गर्ने ।

(ख) विद्यालयका शिक्षकहरूलाई अनिवार्यरुपमा कम्प्युटर किन्न अभिप्रेरित गर्ने र त्यसको लागि नगरपालिकाले सुरुमा निश्चित समयको लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्था मिलाउने ।

(ग) अन्तर नगरपालिका भित्रका नमुना विद्यालयहरूमा शैक्षिक भ्रमण गर्ने व्यवस्था मिलाउने।

(घ) उद्यम र व्यावसायिक कोषको व्यवस्था गर्ने ।

(ङ) बालबालिकाहरूलाई समुदायस्तरमा परियोजना कार्यको माध्यामद्वारा अध्ययन गर्ने वातावरण निर्माण गर्ने ।

(च) कक्षागत क्रियाकलापहरू संचालन गर्दा व्यवहारको माध्यामद्वारा प्रयोगात्मक, प्रर्दशन, चित्र, भिजिवल डकुमेन्ट्रीको माध्यामद्वारा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरू संचालन गर्ने (जस्तैः भात पकाउँदा विज्ञानका कुन कुन नियमहरूको प्रयोग हुन्छ, शक्ति, वाष्प, सुचालक र कुचालक आदि) गणित पढाउदा–घरायसि गणितका उपक्षेत्रहरु विजुलि, पानीको विल आदी ।

५.२ दीर्घकालीन रणनीतिः

(क) आवश्यकताको आधारमा प्राविधिक र व्यावसायिक सीपमुलक रोजगारीमूलक विद्यालयहरूको स्थापना गर्ने वा अन्य पालिकाहरुसंग समन्वय गर्ने ।

(ख) स्थानीय स्तरमा भएका परम्परागत प्रविधिलाई आधुनिकीकरण गरी सम्भाब्यता अध्ययन गरी सीप सिकाउने पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण गर्ने ।

(ग) विद्यालस्तरका अतिरिक्त क्रियाकलापहरू समुदायस्तरमा संचालन गर्ने र अभिभावकहरूको सहभागिता सुनिश्चत गर्ने , सोलारको व्यवस्था गर्ने ।

(घ) सबै विद्यालयमा इमेल इन्टरनेटको सेवा उपलब्ध गर्ने ।

(ङ) छोटो अवधीको प्राविधिक सीप सम्बन्धी तालिम केन्द्रहरु संचालन गर्ने ।

(च) एक शिक्षक एक ल्यापटप निति लागु गरिने छ, हरेक शिक्षकको आफ्नै ल्यापटप हुनेछ र त्यसको प्रयोग शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा हुने निश्चितता गर्ने ।

६. प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रमा उमेर समूहका सबै बालबालिकाको पहुँच पु¥याउदै कक्षा १ मा भर्ना हुँदा आधारभूत भाषिक र गणितीय सीप सिकेको सुनिश्चित गरिनेछ ।

६.१ तत्कालीन रणनीति :

(क) बालविकास कक्षा देखि नै विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धीको विश्लेषण गरेर कमजोर क्षेत्रमा तत्काल सुधार गर्ने नीति अवलम्वन गर्ने ।

(ख) सिकाइमा कक्षाकोठाको समय व्यवस्थापनका लागि स्थानीय शैक्षिक सामग्रीहरूको निर्माण र प्रयोगको लागि उचित व्यवस्था गर्ने ।

(ग) शैक्षिक सामग्री प्रदर्शनी मेलाको आयोजना गर्ने र सहजकर्ता, अभिभावक र विद्यार्थीहरूको सहभागिता सुनिश्चत गर्ने ।

(घ) बालविकास सहजकर्ताहरूको पहलमा स्थानीय शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोगमा वृद्धि गर्न पहल गर्ने ।

(ङ) बालविकास केन्द्रको नक्साङ्कन गरी आवश्यकता अनुसार व्यवस्थापन गर्ने ।

६.२ दीर्घकालीन रणनीति :

(क) विद्यार्थीहरूको नियमिततामा जोड दिने र यसको लागि हाजिरी लेखाजोखा गर्ने प्रणालीलाई व्यवस्थापन गर्ने ।

(ख) बालविकास केन्द्रमा नै आधारभूत नेपाली भाषा स्थानिय खसभाषा र गणितीय सीप सम्वन्धी ज्ञान, सीप र धारणामा अभिवृद्धि गर्न अनिवार्यरुपमा लागु गर्ने ।

(ग) नगरक्षेत्र भित्रमा रहेका सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूको लेखाजोखा गर्ने र नमुना बालविकास केन्द्रका न्यूनतम मापदण्डहरू पुरा हुने गरी विस्तृत कार्ययोजना निर्माण गर्ने ।

(घ) नगरपालिका भित्र कम्तिमा एक नमुना बालविकास केन्द्र स्थापना गर्ने ।

(ङ) प्रत्येक वडामा बालउद्यानको व्यवस्था गर्ने ।

७. घर र विद्यालयमा शारीरिक, मानसिक वा अन्य किसिमका शोषण र हिंसाबाट मूक्त गर्दै सबै विद्यालयमा बालसहभागिता प्रवर्धन गरी विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र सुनिश्चित गरिनेछ ।

७.१ तत्कालीन रणनीतिः

(क) प्रत्येक वडा तथा विद्यालयस्तरमा बालक्लबको गठन गर्ने र उनिहरूलाई स्थानीय तह तथा विद्यालयस्तरीय क्रियाकलापहरूमा अनिवार्य सहभागिता गराउने व्यवस्था मिलाउने ।

(ख) वडा र नगरस्तरीय बालसंरक्षण समिति गठन गर्ने र बालअधिकारको सुनिश्चिताको लागि अनुगमन गर्ने ।

(ग) बालबालिकाहरूको ओसारपसार गर्ने र उनीहरूलाई श्रममा लगाउन नदिने विषयमा कडाइका साथ कार्यान्वयन गर्न अनुगमन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने ।

(घ) १४ वर्षमुनिका बालबालिकाहरूको ओसारपसार भएको तत्याङ्क अद्यावधिक गर्ने । यदि यस्तो देखिएमा कडाइका साथ कार्वाहि गर्न सिफारिस गर्ने ।

(ङ) ओसापसारबाट फिर्ता भएका बालबालिकाहरू र विद्यालयका बालबालिकाहरू बीच अन्तरक्रिया तथा संवाद गर्ने वातावरण मिलाउने ।

(च) वेवारिसे बालबालिकाहरूको हकमा नगरपालिकाले नै नाम राख्ने व्यवस्था गर्ने ।

(छ) प्रत्येक विद्यालयमा बालसुरक्षा सम्वन्धी प्रहरीद्वारा कक्षा लिन लगाउने । जस्तैः राती सुतीसके पछि कोठामा बत्ति बाल्ने आदि । "प्रहरी मेरो साथी कार्यक्रम" अगाडी बढाउने ।

(ज) कुनै पनि बालबालिकाहरूलाई विद्यालय तथा घरमा मानसिक तथा शारीरिक यातना दिन नहुने विषयमा संचेतनामूलक क्रियाकलापहरू संचालन गर्ने ।

७.२ दीर्घकालीन रणनीतिः

(क) बालविवाह उन्मूलन गर्न बालविवाह सम्वन्धी कार्यविधि तयार गरी बालविवाह न्यूनिकरण सम्वन्धी अभियानहरू संचालन गर्ने।

(ख) बालविवाह विरुद्ध संचेतनामूलक क्रियाकलापहरू संचालन गर्ने।

(ग) विद्यालय शान्तिक्षेत्र सम्वन्धी रणनितिक कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने।

(घ) गुनासो सुनुवाई संयन्त्र कार्यविधिलाई कडाईका साथ लागू गर्ने।

(ङ) हरेक विद्यालयमा दण्डरहित शिक्षण सिकाई क्रियाकलापहरूलाई कडाइका साथ अवलम्वन गर्ने र सकारात्मक अनुशासनका विधि र प्रक्रिया लागु गर्न प्रोत्साहन गर्ने।

८. सबै विद्यालय र बालबालिकालाई संभावित जोखिम नपर्ने गरी सुरक्षित विद्यालय प्रबर्धन गर्नुका साथै सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाई व्यबस्था गरिनेछ।

८.१ तत्कालीन रणनीतिः

(क) नगरका हरेक विद्यालयहरूमा विपद् जोखिम न्यूनिकरण योजना निर्माण गर्ने र यस्ता विषयवस्तुहरू विद्यालय सुधार योजनामा समावेश गर्न अनिवार्य गर्ने।

(ख) हरेक विद्यालयका बालबालिकाहरूलाई भुकम्पबाट जोगिने उपायहरूको बारेमा पूर्व अभ्यास र वास्तविक अभ्यास गर्न हरेक विद्यालयमा श्रोत शिक्षकको व्यवस्थापन गर्ने। सवै विद्यालयमा स्वास्थ्य सुरक्षाको मापदण्ड अपनाउने नीति अनिवार्य लागु गर्ने।(माक्स,सेनिटाईजर दैनिक रुपमा प्रयोग गर्नै र नियमित सावुन पानिले हात धुने............)

(ग) प्रत्येक वडास्तरमा शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण, खेलकुद, मनोरञ्जन र सर्वाङ्गीण व्यक्तित्व विकासका लागि व्यवस्था गर्ने।

(घ) छात्र र छात्राहरूको लागि बेग्लाबेग्लै शौचालयको व्यवस्था गर्ने।

(ङ) हात धुने, व्यक्तिगत सरसफाई तथा विपद् जोखिम न्यूनिकरण विषयमा अभिभावकहरूलाई अभिमुखिकरण गर्ने।

८.२ दीर्घकालीन रणनीतिः

(क) कोरोना भाईरस कोभिड १९ जस्ता अकस्मात देखिने रोग तथा, विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा न्यूनिकरण सम्वन्धी नगरस्तरीय योजना निर्माण गर्ने।

(ख) विद्यालयले वर्षको २ पटक अनिवार्यरुपमा सम्वन्धित स्वास्थ्य चौकीको समन्वयमा बालबालिकाहरूको परीक्षण पनि गर्ने र जुकाको औषधी खाएको सुनिश्चत गर्ने।

(ग) विद्यार्थीहरूको व्यक्तिगत सरसफाई (नङ काट्ने, कपाल कोर्ने, पोशाक सरसफाई) र विद्यालयस्तरीय सरसफाई सम्वन्धी क्रियाकलाप संचालन गर्ने।

(घ) नगरका सबै विद्यालयहरूमा खानेपानी र छात्र र छात्राका लागि बेग्लाबेग्लै शौचालयको आफै व्यवस्था मिलाउने र हरेक विद्यालयमा ऐना र साबुनको व्यवस्था गर्ने । हरेक विद्यार्थीहरूद्वारा नै शौचालय आफै सफा गर्ने नियम पालन गर्न अभिप्रेरित गर्ने ।

(ङ) विपद् प्रभावित, विस्थापित परिवार तथा बालबालिकाहरूको पुनस्थापन गर्न तथा तत्तकाल अस्थायी पढाइ केन्द्र मार्फत बालबालिकाहरूको पढाइलाई निरन्तर गर्ने । वैकल्पिक शिक्षाका माध्यमहरु लागु गर्ने (रेडियो,टेलिभिजनमा घुमि शिक्षक टोल शिक्षा .....)

९. निजी विद्यालयहरूलाई न्यूनतम मापदण्ड तयार गरि नियमन र व्यबस्थापन गरिनेछ ।

९.१ तत्कालीन रणनीतिः

(क) निजी विद्यालयहरूको गुणस्तर मापन गरी सेवामुलक बनाउन उनीहरूलाई निश्चित छात्रवृत्ति – कम्तिमा १० प्रतिशत) कोटा निर्धारण गरी कार्यान्वयन गराउने । साथै कार्यान्वयन भए नभएको बारेमा अनुगमन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने ।

(ख) निजी विद्यालयहरूले विद्यार्थीलाई प्रदान गर्ने सुविधाको आधारमा शुल्क निर्धारण गर्ने नीति अवलम्वन गर्ने ।

९.२ दीर्घकालीन रणनीतिः

(क) नगरपालिकाले संस्थागत विद्यालयहरूको लागि बालमैत्री सूचक सहितका न्यूनतम मापदण्ड तयार गरेर कार्यान्वयन गर्ने र कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन गर्ने ।

(ख) अब स्थापना हुने नीजी विद्यालयहरूलाई सेवामूलक गुठीको रुपमा संचालन गर्ने अनुमति दिने र नेपाल सरकारको नीतिनियम बमोजिम स्वीकृति तथा अनुमति नलिई संचालन भएका यस्ता विद्यालयहरूको लागि जनप्रतिनिधिहरूको संयोजकत्वमा समिति गठन गरेर छानविनको दायरामा ल्याउने ।

परिच्छेद ३: शिक्षाका क्षेत्रहरु

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.१.१ परिचय

नेपालमा प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रमको औपचारिक रुपमा शुरुवात २००७ सालमा काठमाण्डौमा स्थापना भएको मन्टेश्वरी स्कूलबाट भएको पाइन्छ । सर्वागिण राष्ट्रिय शिक्षा समिति २०१८ ले पहिलो पटक पूर्व प्राथमिक शिक्षामा जोड दिएको थियो । २०२२ सालमा बाल मन्दिर स्थापना भएपछि शिशु शिक्षालाई झन बढावा दिएको पाइन्छ । शिक्षा मन्त्रालयले २०२५ सालदेखि शिशु कक्षासम्बन्धी पाठ्यक्रम तयार गरेको र २०२९ सालमा शिशु कक्षा व्यवस्था नियमावलीद्वारा यसलाई व्यवस्थित गरेको पाइन्छ । शिक्षा ऐन, २०२८ अनुसार ४ वर्ष उमेर पूरा भएका बालबालिकालाई दिइने शिक्षालाई प्रारम्भिक बाल शिक्षा भन्ने बुझिन्छ । वाल विकास केन्द्रलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अंगको रुपमा स्थापित गरी समुदाय र विद्यालय स्तरमा वाल विकास केन्द्रहरु सञ्चालन गरिने व्यवस्था गरियो । समुदाय स्तरमा सञ्चालित वाल विकास केन्द्रहरुको अनुगमन नियन्त्रणमा समस्या देखिए पश्चात् विद्यालयमा आधारित वाल विकास केन्द्रमा जोड दिन थालियो । पछिल्लो तथ्यांक अनुसार देशभर ३० हजार ३९ सामुदायिक र ६४११ संस्थागत गरी जम्मा ३५ हजार ४५० बाल विकास केन्द्र तथा पूर्व प्राथमिक कक्षाहरु सञ्चालनमा रहेका छन् । शैक्षिक सत्र २०७६ मा कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकाहरुमध्ये बाल विकास केन्द्रको अनुभव लिएका बालबालिकाको संख्या ५०.६ प्रतिशत पुगेको छ भने खाँडाचक नगरपालिकामा ३२ संघिय सरकारको अनुदानमा २६ स्यानिय तहको अनुदानमा गरि जम्मा ५८ सामुदायिक बाल बिकास केन्द छन्।

शिक्षा ऐन, २०२८ को आठौं संशोधनले वाल विकास केन्द्रलाई विद्यालय संरचनामा एकीकरण गरेपछि आधारभूत शिक्षाको परिभाषामा प्रारम्भिक बाल शिक्षालाई समेत समावेश गराइएको छ । तत्कालीन शिक्षा विभागबाट विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम मार्फत प्रारम्भिक बालविकास सञ्चालन दिग्दर्शन, २०६१ र प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको राष्ट्रिय न्यूतम मापदण्ड मार्गदर्शक पुस्तिका, २०६७ (पहिलो संशोधन २०७५) तयार गरिएको छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ ले चार वर्षको उमेर पूरा भएका बालबालिकालाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकासको अवसर प्रदान गर्नुपर्ने प्रावधान उल्लेख गरेको छ । उक्त प्रारुप अनुसार चार वर्ष उमेरभन्दा मुनिका बालबालिकालाई शिशु विकास केन्द्रबाट शारीरिक, मानसिक वा बौद्धिक, संवेगात्मक र सामाजिक विकास तथा स्याहारका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सकिने कुरा उल्लेख छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको मुख्य उद्देश्य विविध किसिमका मनोरञ्जनात्मक सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापका माध्यमद्वारा बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग पुर्याउनु र कक्षा एकमा प्रवेशका लागि तयार पार्नु रहेको छ ।

३.१.२. चुनौति तथा अवसर

एकिकृत प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाको कार्यबिधि स्थानिय तहमा नहुनु,प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाको सर्वसुलभता,उपयुक्त पूर्वाधारको विकास, गुणस्तरको सुनिश्चिततासहित प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाप्रतिको आकर्षण अभिबृद्धि गर्नु, जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु, पारिश्रमिक तथा सेवा शर्तको स्पष्ट मापदण्डको विकास गर्नु, गुणस्तरको न्यूनतम मापदण्ड विकास गर्नु,चेकलिष्टका आधारमा आ नुगमन मुल्याकन बिद्यालय र केन्द बिचको आन्तर सम्बन्ध नहुनु, अभिभावकशिक्षा कमि ,आदि प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाका मुख्य चुनौतीहरु रहेका छन् ।

नेपालको संविधान २०७२ ले निशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको संवैधानिक सुनिश्चितता गर्नुका साथै बालबालिकाको हक अन्तर्गत प्रारम्भिक वालविकास शिक्षालाई वालवालिकाको हकमा समावेश गरेको छ । स्थानिय सरकार संचालन ऐनमा काम कर्तब्य र अधिकार भित्त समेटिनु तथा विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले प्रारम्भिक शिक्षा र वालविकासलाई विद्यालय शिक्षाको संरचनामा एकिकृत गरिसकेको र शिक्षा ऐन, २०२८ को आठौं संशोधनले समेत प्रारम्भिक वाल विकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको संरचनामा समेटेको हुँदा प्रारम्भिक वाल विकास र शिक्षालाई शिक्षा प्रणालीको जगको रुपमा आत्मसात गरिएको छ । यसनगरपालिकामा प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको विस्तार तथा बिकासका लागि सरकारी तथा गैरसरकारी संघ संस्थाहरुको योगदान, सहयोग तथा भूमिका बृद्धि गर्न सकिने अवस्था छ । अभिभावक, समुदाय, वडा कार्यालय, स्थानीय र प्रदेश सरकारहरुबीच साझेदारी र सहकार्य मार्फत प्रारम्भिक वाल विकास र शिक्षाको प्रर्वद्धन गर्न सकिनेअवसर प्रशस्त छ ।

३. १.३. लक्ष्य

बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासको महत्वपूर्ण आधारका रुपमा एकिकृत प्रारम्भिक शिक्षा र वालविकास कार्यक्रमको विस्तार गर्ने ।

३. १.४ उद्देश्य

३.४.१ बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा केन्द्रित प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउनु,

३.४.२ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, संवेगात्मक, संज्ञानात्मक, आध्यात्मिक तथा नैतिक क्षमताको विकास गरी एकिकृत प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास÷पूर्व प्राथमिक शिक्षालाई अधिकारमा आधारित बनाउनु र विद्यालय प्रवेशको तयारी गराउनु,

३.४.३ सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित आधारभूत शिक्षा अनिवार्य तथानिशुल्करमाध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क पहूँच सुनिश्चित गरी शिक्षालाई गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र प्रविधिमैत्री बनाउनु ।

३. १.५.रणनीतिक क्रियाकलाप

३.५.१ प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अंगको रुपमा विकास गरी यसलाई सबै बालबालिकाको लागि अनिवार्य गर्ने कार्यलाई सहजीकरण गर्ने,

३.५.२ कम्तिमा एक विद्यालय, एक बाल विकास केन्द्रको अवधारणा अन्तर्गत स्थानीय तहमार्फत बाल विकास केन्द्रको पुनर्बितरण गरी प्रदेश तहबाट समेत लगानी गरी बाल विकास केन्द्रको विकासका लागि लागत साझेदारी गर्ने,

३.५.३ प्रारम्भिक बाल कक्षामा निर्धारित मापदण्ड अनुरुप बसाइँ व्यवस्था र सरसफाइलाई ध्यान दिई खेल सामग्री, सिकाइ सामग्री, मनोरञ्जन सामग्री, अडियो भिडियो सामग्री सहित आकर्षक, मनोरञ्जक र बालमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापनसहितको नमूना बाल विकास केन्द्रको विकास गर्ने कार्यमा सहयोग गर्ने,

३.५.४ पाँच वर्षभन्दा कम उमेर समूहका बालवालिकाहरुलाई पूर्व प्राथमिक शिक्षा दिन आवश्यक लगानी गर्न स्थानीय तहहरुलाई प्रोत्साहन गर्ने,

३.५.५ प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास÷पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमलाई सबै सामुदायिक विद्यालयमा रहने गरी व्यवस्थापन गर्न स्थानीय तहलाई अभिप्रेरित गर्ने,

३.५.६ तीनै तहका सरकार र अभिभावकको साझेदारीमा बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकास एवं विद्यालय शिक्षाको पूर्वतयारीका लागि कम्तीमा एक बर्षको प्रारम्भिक बालविकासको अवसर प्रदान गर्ने,

३.५.७ प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास÷पूर्व प्राथमिक शिक्षाको अनुभव नलिई कक्षा एकमा भर्ना हुनेको प्रतिशत उच्च भएका स्थानीय तहहरुमा केन्द्रित गर्दै विद्यालयमा आधारित, समुदायमा आधारित तथा घर परिवारमा आधारित विभिन्न प्रकारका प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास÷पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमको व्यवस्था गर्न सहजीकरण गर्ने ।

३.५.८ अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमलाई परिवार साक्षरता, आय आर्जन, स्वास्थ्य तथा सरसफाइ तथा सीप विकास कार्यक्रम सँग आबद्ध गराएर प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास÷पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रममा समुदायको संलग्नता बढाउन आवश्यक सहयोग गर्ने,

३.५.९ अपांगता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्न र खास गरी जटिल अपांगता भएका बालबालिकालाई लक्षित गरी विशिष्टीकृत, घरमा आधारित प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास÷पूर्व प्राथमिक शिक्षा स्थापना गर्ने लगायत अपांगताको पहिचान गरी उपचारका लागि सिफारिस गर्ने संयन्त्रको स्थापना र सुदृढीकरण गराउन सहकार्य गर्ने,

३.५.१० प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास÷पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका विद्यालयमा कम्तिमा एक जना शिशु वा बालस्याहार कार्यकर्ताको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक सहयोग गर्ने,

३.५.११ प्रारम्भिक बालविकास कक्षा र बालविकास केन्द्रका शिक्षकहरूको न्यूनतम योग्यता निर्धारण गरी हाल कार्यरत बालविकास शिक्षकहरूलाई योग्यतामा आधारित वृत्ति विकास र स्तर वृद्धिको अवसर प्रदान गर्न साझेदारीका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने,

३.५.१२ स्वास्थ्य, पोषण, शिक्षा र सुरक्षामा एकीकृत पद्धतिबाट विद्यालयमा बालबालिकाका लागि बहुक्षेत्रीय प्रारम्भिक बाल विकास योजना निर्माणका लागि समन्वय र सहकार्य गर्ने,

३. १.६.अपेक्षित उपलब्धि

खाँडाचक नगरपालिकाका तीन बर्षदेखि पाँच बर्ष उमेर समूहका ९५% प्रतिशत बालवालिकाले प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाको अनुभव हासिल गरेका हुनेछन् ।नगरपालिका भित्तका बाल विकास केन्द्रहरुमा एकिकृत न्यूनतम मापदण्डमा आधारित बालमैति ब्यबस्थापन सहित नमुना केन्द्रभएको हुनेछ। सबै विद्यालयहरुमा र पत्येक टोलमा कम्तिमा पनि एउटा एकिकृत प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र वा पूर्व प्राथमिक कक्षा सञ्चालन भएको हुनेछ। बाल शिक्षिकाहरु कम्तिमा बाल मनोबियानमा आधारित तालिम पाप्त पबिणता पमाण पत्त उतिर्ण गरेको हुनेछन।

३.१.७. प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य

तालिका ३.१: प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	ईकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कै.
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डहरु विकास र परिमार्जन तथा प्रबोधिकरण	पटक	१	१			१	१	२	
२.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको नक्साङ्कन गरी पुनर्वितरण	बालबिकास केन्द्रमा	५५					५५		
३.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिका, (दुर्गम भेगमा बसोबास गर्ने अपाङ्गता	केन्द्र तथा समुखाय स्तरमा	३२	५५	५५	५५	५५	६०	६०	

	भएका तथा विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाका लागि समेत प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा पहुँचका लागि वैकल्पिक प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन								
४.	विकासका साझेदार, गैरसरकारी संस्था, निजी क्षेत्र तथा समुदायलाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षामा समन्वय, सहयोग, सहकार्य तथा लगानी बढाउन प्रोत्साहन	केन्द्रका लागि	५५	✔	✔	✔	✔	५५	५५	
५.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रममा अपाङ्गताको पहिचान गर्ने व्यवस्था गरी सहयोग उपलब्ध गराउने र आवश्यकता अनुसार थप सेवाको सुनिश्चितता	(सबै केन्द्र समावेश हुनगरी)	२०	३०	४०	५०	५५	५५	५५	
६.	न्यूनतम मापदण्ड अनुसार विद्यालयमा आधारित प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका लागि सुरक्षित तथा अपाङ्ग मैत्री शौचालय खानेपानि, घेरवार बाहीरी खेलौना सहितको दुई कक्षा कोठाको व्यवस्था	(सबै केन्द्रमा समावेश हुनगरी)	१०	३०	५०	५५	५५	५५	५५	
७.	बालबालिकाको अभिलखीकरण	केन्द्र	सबै केन्द्र	✔	✔	✔	✔	सबै केन्द्र	सबै केन्द्र	
८.	अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुको सिकाई आवश्यकता सम्बोधन गर्न वैयत्तिक परिवार सेवा योजना निर्माण गरी कार्यन्वयन	पहिचान गरिएका सम्बन्धित केन्द्र, निरन्तर	केन्द्र	✔	✔	✔	✔	केन्द्र		
९.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका बालबालिकाका लागी पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	केन्द्रका सबै बालबालिका	सबै	✔	✔	✔	✔	६०		
१०.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पाठ्यक्रमलाई बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास तथा सिकार्य सहजीकरणमा सहयोग हुनेगरी सन्दर्भ सापेक्ष बनाउने र प्रवोधिकरण गर्ने	पटक	१					१		
११.	प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षा	पटक	१					१		

	केन्द्रको न्यूनतम मापदण्ड र सिकार्य तथा विकास मापदण्डमा समयपेक्ष परिमार्जन तथा कार्यन्वयन	केन्द्रहरु	सबै	✔	✔	✔	✔	सबै		
१२.	मापदण्डले तोकेअनुसार पूर्वाधार, सिकाई क्षेत्र केन्द्रको भित्री तथा बाहीरी सिकाई तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन	सबै केन्द्रमा समावेस	३२	३२	५५	५५	५५	६०		
१३.	शिक्षकको योग्यता र क्षमता विकास गर्दै वृत्ति विकासको अवसर मिलाउने	शिक्षक प्रतिशत	२५	५०	२५			१००		
१४	प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षामा बालबालिकालाई गुणस्तरीय एकिकृत सेवा प्रदान गरी बालबालिकाको मासिक स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमन (Growth Momitoring) गरी कुपोषण भएका बालबालिकाका लागि आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	सबै केन्द्र	सबै केन्द्र	✔	✔	✔	✔			
१५.	सिकाइ क्रियाकलाप सहजीकरणमा मातृभाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार स्थानिय भाषाको प्रयोग गर्ने	सबै केन्द्र	५५	✔	✔	✔	✔	६०		
१६.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरु, वर्तमान तथा भावी अभिभावक तथा सरोकारवालाहरुका लागि प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सम्बन्धी नियमित अभिमुखीकरण	केनद्रमा निरन्तर	सबैमा	✔	✔	✔	✔	सबैमा		
१७.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमममा कम्तीमा महिनाको एक पटक अभिभावक तथा समुदायका सदस्य मार्फत स्थानिय ज्ञान तथा सिपहरु बालबालिकालाई सिकाउने	सबै केन्द्र	५५	✔	✔	✔	✔	६०		
१८	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रममा शारिरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने र आवश्यकताको केन्द्र आधारमा मानोसामाजिक परामर्शदाता वा	सबै केन्द्र	५५	✔	✔	✔	✔	५५		

	संस्था सँग समन्वय गर्ने									
१९.	शिक्षकको पेसागत विकासका कार्यक्रम सञ्चालन	शिक्षक प्रतिशत	२५	२५	२५	२५		१००		
२०	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा परिवार तथा समुदाय, निजी क्षेत्र तथा गैरसरकारी संघ संस्थाको सहभागित, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	सबै केन्द्रमा	५५	✔	✔	✔	✔	६०		
२१.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रको वर्तमान अवस्थाको परीक्षण गरी न्यूनतम मामदण्ड पूरा गराउन बजे व्यवस्थाका लागि लागत साझेदारी मापदण्ड २०७७ परिमार्जन गरी कार्यान्वयन	पटक	१					१		
		कार्यान्वयन निरन्तर	५५	✔	५५	✔	✔	६०		
२२.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको शिक्षकहरुको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा बृद्धि	सबै केन्द्र	५५	✔	✔	✔	✔	६०		
२३.	सबै प्रकारका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई अनिवार्य रुपमा शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा दर्ता गराई पाठ्यक्रम कार्यन्वयन	सबै केन्द्र	५५	✔	✔	✔	✔	६०		
२४	प्रारम्भिक बालविकास सेवा तथा पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन, प्रभावकारिताको संघ, प्रादेशिक प्रारम्भिक बालविकास समिति, स्थानिय प्रारम्भिक बालविकास समितिबाट अनुगमन, सुपरिवेक्षण, सहयोग तथा सहजीकरण गरि कार्यन्वयन गर्ने	केन्द्रमा	५५	✔	✔	✔	✔	६०		
२५.	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा सहयोगीको व्यवस्था	संख्या	५५	५५	५५	५५	६०	६०		

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

शिक्षाले मानव जीवनलाई आत्मनिर्भर, सरल, सहज र व्यवस्थित बनाउँछ । मानिसलाई मानवोचित जीवनयापन गर्न आवश्यक पर्ने आधारभूत ज्ञान, सीप, दक्षता हासिल गराउने शिक्षा आधारभूत शिक्षा हो । आधारभूत शिक्षाले माध्यमिक शिक्षाको जग बसाल्ने र देश विकासको मेरुदण्डको भूमिका खेल्दछ । विश्वमा यस तहको शिक्षालाई भिन्न भिन्न संरचनामा राखिएको पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षादेखि कक्षा आठसम्मको शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा मानिएको छ । नेपालमा प्राथमिक शिक्षाको इतिहासलाई हेर्ने हो भने राष्ट्रिय शिक्षा आयोग २०११, सर्वागिंण राष्ट्रिय शिक्षा समिति २०१८ र नयाँ राष्ट्रिय पद्धतिको योजना २०२८ ले योजनावद्ध र प्रगतिशील कदम चालेको पाइन्छ । देशमा बहुदलीय व्यवस्थाको प्रार्दुभाव भै सकेपछि २०४९ सालमा आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजनाले यसको गुणात्मक तथा संख्यात्मक सुधारका लागि व्यावहारिक उपायहरु अवलम्वन गरको पाइन्छ । विशेषतः २०२८ सालको नयाँ राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनाले यस तहको शिक्षामा आमूल परिर्वतन ल्याई पाठ्यक्रममा सुधार, शिक्षक तालिम, विद्यालय निरीक्षण अनुगमन, विद्यालयको भौतिक पक्षमा सुधार जस्ता कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्यायो ।

सबैका लागि शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा सहयोग कार्यक्रम, विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रममा आधारभूत शिक्षालाई उच्च प्राथमिकतामा राखिएको थियो । वि.सं.२०७२ साल असोज ३ गते जारी गरिएको नेपालको संविधानमा नागरिकलाई माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा पाउने मौलिक अधिकारको रुपमा उल्लेख गरिएको छ । हाल कार्यान्वयनमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले आधारभूत शिक्षामा समतामूलक पहुँच र गुणस्तर कायम गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरुको व्यवस्था गरेको छ ।

कर्णाली प्रदेश सरकारले आधारभूत शिक्षामा समतामूलक पहुँच र गुणस्तर कायम गर्न सामाजिक विकास मन्त्रालय मार्फत मातहत कार्यालयवाट विभिन्न कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गरिरहेको छ । आधारभूत शिक्षा अन्तरगत कक्षा १ देखी ८ सम्मको शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर तथा समता र समग्र शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापकिय प्रवन्धको मौजुदा अवस्थाका आधारमा आधारभूत शिक्षाका चुनौतिहरु पहिचान गरी यसको उद्धेश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरुका साथै लक्ष्य तोकिएको छ नगारपालिकामा रहेका ३९विद्यालयहरुमध्ये कक्षा १–५ सञ्चालन भएका विद्यालयहरु २० छन् भने ६–८ सञ्चालन भएका ८ र कक्षा १–८ सञ्चालन भएका जम्मा विद्यालयहरुको संख्या २८ रहेको छ । शैक्षिक सत्र २०७६ मा कक्षा १–५ सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ४६ र कक्षा ६–८ मा ७० रहेको छ । खाडाँचक्र नगारपालिकामारहेका आधारभूत विद्यालयमा जम्मा ६४५

विद्यार्थीहरु अध्ययनरत् भएको देखिन्छ भने आधारभूत तहमा यस नगरमा कक्षा १–५ मा ७७.२, ६–८ मा ७२.२ र कक्षा १–८ मा ७४.७ प्रतिशत खुद भर्नादर रहेको छ ।खाडाँचक्र नगारपालिकामाजनताको आर्थीक अवस्था कमजोर भएका कारण यस नगरका विशेषगरी दलित तथा आर्थीक अवस्था कमजोर भएका वालवालिका सिजनमा काम र्गनु कारणले गर्दा उनीहरुको सिकाइ उपलब्धी न्युन रहेको देखिन्छ भने कतिपय बालबालिका आयआर्जनकालागी छिमेकी मुलुक भारत सम्म जाने गर्दछन् भने कतिपय अभिभावक आयआर्जनकालागी विदेशिदा उनीहरुसंगै बालबालिका पनि जाने भएकोले कक्षा छाड्ने दरमा कमि ल्याउन कठिन भएको छ । खाडाँचक्र नगारपालिकामावालविवाह समेत वढी हुने भएकोलेकक्षा दोहोर्याउने र कक्षा छाड्ने दर बढ्दो रहेको छ । अल्पसंख्यक जनजातीको समेत वसोबास काम रहेको यस नगरमा यि वालवालिकाको शैक्षिक अवस्था अत्यन्त कमजोर रहेको छ।

३. २.२ चुनौंती र अवसर

निशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्नु, सबै प्रकारका विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधारसहितको आकर्षक सिकाइ वातावरण विकास गर्नु, शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार ल्याउनु, शैक्षिक सुशासन र उत्तरदायित्व अभिबृद्धि गर्नु, शिक्षण सिकाइ पद्धतिलाई व्यावहारिक, बालमैत्री एवं प्रविधिमा आधारित बनाइ सहज पहुँचको व्यवस्था गर्नु, विद्यालय शिक्षालाइ प्रकोप संकट तथा महामारीलगायतका परीस्थितिप्रति उत्थानसिल बनाउनुका साथै समग्र शिक्षा प्रद्धतिलाइ विद्यार्थीको सिकाइप्रति उत्तरदायि बनाउनु,विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालयमा भर्ना गर्नु, सामुदायिक तथा नीजि विद्यालयबीचको खाडल कम गर्नु, शैक्षिक सरोकारवालाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, कक्षा छाड्ने दर शून्यमा झारी विद्यार्थीको सिकाइ उपलव्धी अभिबृद्धि गर्नु, गुणस्तरको सुनिश्चिततासहित सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको आकर्षण अभिबृद्धि गर्नु, विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्बितरण गर्नु, विद्यालय सुपरीवेक्षण र अनुगमन तथा नियमनलाई संस्थागत र संरचनागत रुपमा विकास गर्नु आधारभूत शिक्षासंग सम्बन्धित चुनौतिहरु हुन्।

शिक्षालाईर् मौलिक हकको रुपमा स्थापित गर्दै अधिकार र जिम्मेवारी सहित स्थानीय तहलाई जिम्मेवार गराउने संवैधानिक आधार भएकाले शिक्षामा सहभागीता र पहुँचमा बृद्धि गरी गुणस्तर सुधार गर्न सकिने अवसर सिर्जना भएको छ। देशमा संघीयताको कार्यान्वयनसंगै सरोकारवालाहरुमा सार्वजनिक विद्यालयहरुप्रतिको चासो र चिन्ता बढिरहेको छ । शिक्षकका पेशागत संघ संस्था, राजनीतिक दल, नागरिक समाज आदिवाट शैक्षिक सुधारमा सकारात्मक प्रतिवद्धता प्राप्त भइरहेको छ। निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने तथा साक्षरता घोषणा अभायान संस्थागत रुपमा सवै सरोकारवालाहरुले अगाडी बढाएको अवस्था छ। शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिबृद्धिमा गैर सरकारी र नीजि क्षेत्रको भूमिका पनि महत्वपूर्ण बन्दै गएको अवस्था छ ।

विद्यालयमा आधारभूत तहको खुद भर्नादर र लैंगिक समता सूचकांकमा प्रगति देखिएको छ । स्थानीय तहको सरकारको क्षमता विकास गर्दै आधारभूत शिक्षाको व्यबस्थापनलाई प्रभाकारी तुल्याइ शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार गर्न सकिने अवसर रहेको छ । शिक्षा तीन वटै तहका सरकारको साझा अधिकार क्षेत्रको रुपमा रहेकोले आपसी साझेदारीमा आधारभूत शिक्षामा प्रयाप्त लगानी अभिबृद्धि गर्न सकिने अवस्था देखिन्छ ।

३.२.३ लक्ष्य

सबैका लागि आधारभूत शिक्षालाई अधिकारका रुपमा स्थापित गर्दै विद्यालयमा बालमैत्री वातावरणमा ५ देखि १२ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाहरुका लागि समतामूलक तथा गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने ।

३.२.४ उद्देश्य

३.४.१ सबै बालबालिकालाई आधारभूत शिक्षामा अनिवार्य तथा निशुल्क रुपमा पहूँच सुनिश्चित गरी शिक्षालाई गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र प्रविधिमैत्री बनाउनु ।

३.४.२ आधारभूत शिक्षा प्रदायक विद्यालयहरुमा न्यूनतम् सक्षमताको अवस्था सुनिश्चित गर्न सरोकारवालाहरुसँग साझेदारी गर्नु ।

३.४.३ सामाजिक–सांस्कृतिक विविधतामा सामाञ्जस्य र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रप्रति अभिमुख गरी आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने बालबालिकामा जीवनोपयोगी सीप तथा मूल्यमा आधारित शिक्षा हासिल गराउनु,

३.४.४ वैकल्पिक तथा लचिला मोडका शिक्षा कार्यक्रम मार्फत औपचारिक शिक्षालाई सहयोग पुर्याउनु ।

३.४.५ विद्यालय शिक्षाको शासकिय तथा व्यवस्थापकीय प्रवन्धमा क्रमिक सुधार गरी विद्यालय संचालन पद्धतिलाइ विविधता अनुकुल उत्थानसिल र जवाफदेही बनाउनु ।

३.४.६ सबै बालबालिकाको सिकाई उपलब्धि हासिल र्गन बैकल्पिक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

३.२.५ रणनीतिक क्रियाकलाप

३.५.१ अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा उपलव्ध गराउन सबै सरोकारवालाहरु तथागैर सरकारी संस्था लगायतका निकायहरुसंग समन्वय र सहकार्य गर्ने,

३.५.२ विद्यालय वाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गर्ने अभियानलाई सबै सरोकारवालाहरु, राजनीतिक दल, स्थानीय बुद्धिजिवी, सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरुको साझेदारीमा निरन्तरता दिई सबै

बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गरी नगरपालिकामा रहेका विद्यालयहरुलाई निःशुल्क र अनिवार्य आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितताको लागि स्थानीय तह घोषणा गर्न आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगका लागि संघ तथा प्रदेश सरकार संग समन्वय गरि ब्यबस्थापन गर्ने।

३.५.३ आधारभूत तह (कक्षा १- ८ सम्म)सञ्चालन भएका सबै विद्यालयहरुमा दिवा खाजा कार्यक्रम लागू गरी बालबालिकाकोस्वास्थ्यलाइ ध्यान दिइ स्थानीय स्तरमा उत्पादित खाद्यबस्तुलाइ नै प्राथमिकता दिदै बजारीया खाजालाइ विस्थापित गरी शैक्षिक क्षति न्यूनिकरण गरि लागु गर्ने,

३.५.४ आधारभूत तहको शिक्षा मातृभाषामा प्राप्त गर्ने बालबालिकाको मौलिक हकलाई सुनिश्चित गर्न स्थानीय पाठ्यक्रमलाई लागु गर्ने।

३.५.५ कक्षा छाड्ने समस्या समाधानका लागि र विद्यालयमा विद्यार्थी टिकाइ राख्नका लागि आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने लक्षित समूहका बालबालिकाहरुलाई विभिन्न किसिमका छात्रवृत्ति सरल र सहज रुपमा उपलव्ध गराउने, स्वास्थ्य परीक्षण र उपचारजस्ता सेवाहरु उपलब्ध गरानका साथै वालमनोबिग्यानमा आधारित सिकाईसहजीकरण गर्ने,

३.५.६ नगरपालिकामा नगर शिक्षा योजना कार्यन्यन गारिसबै विद्यालयहरुमा विद्यालय सुधार योजना अद्यावधिक गर्न लगाइ स्थानीय स्रोतसाधन परिचालन गरी प्रभाबकारि कार्यान्वयन गर्ने गराउने,

३.५.७पछाडि पारीएका, अल्पसंख्यक, सिमन्तकृत, लोपोन्मुख वर्ग तथा जनजातीका लगायतका वालबालिकालाइ शिक्षाको मुल प्रवाहमा ल्याउन थप सेवासुविधाको व्यवस्थापन गर्ने तथा विद्यालय बाहिर रहेका,र औपचारिक शिक्षाको मूल प्रवाहमा आउन नसकेका सवै बालबालिकाहरुका लागि बैकल्पिक सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्न

३.५.८ नगरपालिकामा संचालित धार्मिक प्रकृतिका गुरुकूल÷विद्याश्रम जस्ता परम्परागत शैक्षिक संस्थालाई औपचारिक शिक्षाको मापदण्डसंग समकक्षी बनाउने।

३.५.९ सबै सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधार, समावेशी तथा बालमैत्रि पूर्वाधार र शिक्षक तथा शैक्षिक स्रोत सुनिश्चित गर्न गराउने।

३.५.१० विद्यालयर विद्यालयका शिक्षकहरुलाई कार्य सम्पादन स्वःमूल्यांकनका आधारमा प्रोत्साहन गर्ने,

३.५.११ विद्यालयका प्रधानाध्यापक,शिक्षकहरुसंग कार्य सम्पादन करार सम्झौता गरी विद्यालय र बालबालिकाको सिकाइप्रति जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउन आवश्यक संयन्त्र निर्माण गर्ने,

३.५.१२ जीवनोपयोगी सीप, व्यवहारिक सीप र मूल्यमा आधारित शिक्षाको प्रयोगलाई समेटिएको स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरि कार्यन्यन गर्ने ।

३.५.१३ आधारभूत तहको प्रारम्भिक कक्षामा लागू भएको प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने,

३.५.१४ जनसांख्यिक बनोट, भौगोलिक अवस्थाको आधारमा विद्यालय नक्सांकन गरी विद्यालय गाभ्ने, सार्ने तथा नयाँ स्थापना गर्ने कार्यमा संघ र प्रदेश सरकार संग समन्वयमा कार्यान्वयन गर्ने,

३.५.१५ आधारभूत शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइ गर्ने वातावरण तयार गर्न ।

३.५.१६ आधारभूत तहको शिक्षा प्रदान गर्ने शिक्षण संस्थाहरुलाई प्रविधिसहितको भौतिक पूर्वाधार सम्पन्न गर्ने तथा बहुप्रकारका विपद्प्रति संवेदनशील, अपांगमैत्री स्वालमैत्रि बनाउने कार्यमा कार्यान्यिन गर्ने,

३.५.१७ राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रारुप, २०७६ ले अगाडी सारेको विद्यालय शिक्षाको नयाँ पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्नका लागि संघ र प्रदेश सरकारहरुबीच समन्वय र सहकार्य गर्ने,

३.५.१८ बिषय बिग्यहरु संग समन्वय गरी आधारभूत तह सञ्चालन भएका विद्यालयको अनुगन तथा सुपरिवेक्षण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिई कार्यान्वन गर्ने ।

३.५.१९ विद्यालय शिक्षाको समग्र विपत् जोखिम व्यवस्थापन विविध आयामहरुमा तीन तहकै सरकारबाट जारी गरिएका नीति,मार्गदशन कार्यढाँचा लगायतका विषयवस्तुहरुलाई स्थानीय परिवेस अनुसार स्थानीयकरण गर्दै समग्र विद्यालय शिक्षा पद्धतिलाइ विपत् जोखिम व्यवस्थापन उत्थानसिल बनाउने, यसकालागी बहुक्षेत्रगत प्रयासहरुलाइ समन्वयात्मक ढंगले अगाडी बढाइनेछ ।

३.५.२० सबै बालबालिकाको सिकाई उपलब्धि हासिल गरि ब्यबहारमा लागु र्गन दिर्गकालिन र तत्कालिनरुपमा आवश्यकताका आधारमा बैकल्पिक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

३.२.६ अपेक्षित उपलब्धि

खाँडाचक्र नगरपालिकामा अनिवार्य तथा आधारभूत शिक्षामा समतामुलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भइ आधारभुत शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्ध भएको हुनेछ । खाँडाचक्र नगरपालिकामा आधारभूत तहको खुद भर्नादर ९८ प्रतिशत पुगेको हुने छ । योजनाको अवधिभर आधारभूत तह उमेर समूहका विद्यालय बाहिर रहेका सम्पूर्ण बालबालिकाहरुको शिक्षामा समतामूलक सहभागिता सुनिश्चित गरी समय अनुकुलको शिक्षा प्रदान गर्ने,

विद्यालय छाड्ने र कक्षा दोहर्याउने दरमा कमी ल्याई उत्रीर्ण र टिकाउदरमा सुधार आउनेछर सिकाई उपलब्धिमा उल्लेखनियरुपमा सुधार आउनेछ । प्रारम्भिक बाल विकासको अनुभव सहित कक्षा एकमा भर्ना हुने विद्यार्थीको संख्या लक्ष्य अनुरुप बृद्धि भएको हुनेछ ।

३.२.७ नतिजा

आधारभूत उमेर समुहका सवै बालबालिकाहरुको शिक्षामा पहुँच भइ सहभागी हुने अवसर सुजना हुनेछ । सवै विद्यालयहरुले प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता पुरा गरी उत्थानसिल भौतिक पुर्वाधार तथा सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता तथा उत्प्रेरित शिक्षकहरुद्धारा बालमैत्री र समावेशी वातावरण सिकाइ सहजिकरण क्रियाकलापमा बालबालिकाहरु सहभागि हुनेछन् । विद्यालयमा पोषण तथा स्वास्थ्य सम्वन्धी कार्यक्रमहरुको प्रवन्धबाट बालबालिकाहरुको स्वास्थ्य र पोषणको अवस्थामा सुधार हुनेछ । आधारभूत तहबाट माध्यमिक शिक्षामा प्रवेश गरेका सवै वालबालिकाहरुले न्युनतम सिकाइ उपलब्धी हासिल गरेका हुनेछन् । आधारभूत शिक्षालाइ सुचना तथा सञ्चार प्रविधिको माध्यमबाट सिकाइ सहजिकरणमा सहजता प्रदान गरिएको हुनेछ ।

३.२.८ प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य (Major activities and target)

तालिका ३२ आधारभूत शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	ईकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कै.
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालयको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	१	१	१	१	१	१		
२	शिक्षक योग्यताका मापदण्ड र दरवन्दी निर्धारणका मापदण्ड तथा आधार पुनरावलोकन तथा परिमार्जन र कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१		१		
		स्थानिय तह	१	१	१	१	१	१		
३	विद्यालयमा मापदण्ड अनुसार शिक्षक व्यवस्था	अनुपातका आधारमा		१	१	१	१	२		
४	आधारभूत तहका सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गर्ने	प्रतिशत	९६	९७	९८	९८.५	९९		१००	

५	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेरवार, खाजा घर, करेसाबारी, बालबगैचा, कम्प्युटर श्रब्य दृश्य सामाग्री)	विद्यालय (संख्या)	५	७	८	६	४	३०		
६	विद्यालयको कार्य सम्पादन परिक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धि परिक्षण	विद्यालय प्रतिशत	२५	२५	२५	२५		१००		
		पटक	१				१	२		
७	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ कार्यान्वयन	कक्षा	३	४, ७	५, ८					
८	कक्षा शिक्षण, विषयवस्तुको एकिकृत सिकाई, व्यवहार कुशल सिपहरुको एकिकरण तथा विद्यार्थी मुल्याङ्कन सम्बन्धि शिक्षक क्षमता विकास (बहु भाषिक सिकाई सहजिकरण तथा विद्यार्थी परामर्श सेवा समेत)	शिक्षक प्रतिशत	२०	२०	३०	३०		१००		
९	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थिती प्रति उत्थानशिल बनाउने योजना तयार गरी	योजना तयार पटक	१					१		
		कार्यान्वयन		सबैमा	सबैमा	सबैमा	सबैमा	सबैमा		
१०	सिकाईका लागि सुचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामाग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय प्रतिशत	२०	३०	३०	२०		१००		
११	शिक्षक तयारी, विकास र सहायता प्रणालीको पुनर्सचना	तयारी कोर्ष तथा कार्यक्रम विकास	२							
		सहायता संरचना	१							
१२	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र विदा खाजाको प्रबन्ध	पोषण तथा स्वास्थ्य विद्यालय	५०	५०	१००	१००	१००	१००		

		प्रतिशत								
१३	विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	विद्यार्थी संख्या	७०	१५०	२००	४००	८००	१०००		
१४	निशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि पाठ्यपुस्तक	विद्यार्थी सबैलाई	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
	आर्थिक रुपमा विपन्नका लागि ड्रेस, स्टेसनरी ईत्यादिका लागि छात्रवृत्ती	विद्यार्थी संख्या	५५०	६५०	६८०	७३०	८४०	९६०		
	सिकाई सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	विद्यालय संख्या	२०	२५	३०	३५	३७	३९		
१५	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाई प्रक्रियामा एकिकृत गरी सिकाई सुधारमा प्रयोग गर्ने गरी सुधार गर्ने	विद्यालय प्रतिशत	२०	३५	४०	७०	९०	१००		
१६	आधारभूत तहमा सञ्चालन गरिने परिक्षालाई थप व्यवस्थित बनाउने	विद्यालय प्रतिशत	३९	३९	३९	३९	३९	३९		
१७	शैक्षिक मानव संसाधन सूचना प्रणाली स्थापना	प्रणाली संख्या	१	१	१	१	१	१		
	विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीको क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण	विद्यालय प्रतिशत	३०	४०	३०			१००		
१८	आर्थिक रुपमा विपन्नका असाहय भौगोलिक बिकटता तथा लक्षित बालबालिकालाई आवासिय प्रबन्ध	विद्यार्थी संख्या	८०	१००	१२०	१५०	२००	५००		

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.१ परिचय

शिक्षा ऐन, २०२८ अनुसार कक्षा ९ देखि १२ सम्मको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षा भनेर परिभाषित गरिएको छ । नेपालको संविधानको अनुसूचि ८ मा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षासम्बन्धी अधिकार स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएतापनि अनुसूचि ९ मा शिक्षालाई साझा अधिकारको विषय बनाइएको छ । नेपाल सरकारबाट राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६, राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रारुप, २०७६ र दिगो विकासको लक्ष्य चार कार्यान्वयन कार्यढाँचा स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आइरहेको अवस्था छ । आर्थिक सर्वेक्षण २०७६/०७७ अनुसार देशभर कुल ३५५२० विद्यालयहरुमध्ये कक्षा ९- १० सञ्चालन भएका विद्यालयहरु १०६४४ र कक्षा ११-१२ सञ्चालन भएका ४१८७ तथा कक्षा ९-१२ सञ्चालन भएका विद्यालयहरु १०८८९ रहेका छन् ।

कर्णाली प्रदेशमा कक्षा ९-१० सञ्चालन भएका माध्यमिक विद्यालयहरु ६६९ र कक्षा ११-१२ सञ्चालन भएका विद्यालयहरु २७९ तथा माध्यमिक तह (९-१२) सञ्चालन भएका विद्यालयहरुको संख्या ६६९ रहेको छ । प्रदेशभर माध्यमिक तहमा स्थायी, अस्थायी र राहत गरी कक्षा ९-१० मा १२३४ र ११-१२ मा ५४८ गरी जम्मा १७८२ दरबन्दीमा शिक्षकहरु कार्यरत रहेका छन भने खाडाँचक्र नगारपालिकामा कक्षा ९-१० सञ्चालन भएका माध्यमिक विद्यालयहरु १० र कक्षा ११-१२ सञ्चालन भएका विद्यालयहरु ५ तथा माध्यमिक तह (९-१२) सञ्चालन भएका विद्यालयहरुको संख्या ५ रहेको छ । नगर भरि माध्यमिक तहमा स्थायी, अस्थायी र राहत गरी कक्षा ९-१० मा १९ र ११-१२ मा ४ गरी जम्मा २३ दरबन्दीमा शिक्षकहरु कार्यरत रहेका छन् भने यस नगरमा माध्यमिक तहमा विद्यार्थी विद्यालय अनुपात कक्षा ९-१० मा १:५२.६८ र कक्षा ११-१२ मा १:१००.१ तथा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कक्षा ९-१० मा १:५२.६८ र कक्षा ११-१२ मा १:१९९.५ रहेको छ । शैक्षिक सत्र २०७६ मा कक्षा ९ देखि १२ सम्म जम्मा १७९९ विद्यार्थीहरु अध्ययनरत् रहेका थिए । खाडाँचक्र नगारपालिकामा विद्यार्थीको खुद भर्नादर कक्षा ९-१० मा ८४, कक्षा ११-१२ मा ८५ र कक्षा ९-१२ मा ८६ रहेको अवस्था छ ।

३.२ चुनौति तथा अवसर

शिक्षक व्यवस्थापन, विद्यालयमा राजनीतिक हस्तक्षेप, विद्यालय सुपरिवेक्षण, माध्यमिक शिक्षामा समतामूलक पहुँच, शैक्षिक गुणस्तर र सान्दर्भिकता, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा विस्तार, कमजोर लगानी, तीनवटा तहका सरकारहरुबीचको समन्वय र सहकार्य तथा शिक्षासम्बन्धी अधिकारको साझा बुझाईमा अस्पष्टता आदि माध्यमिक शिक्षाका मुख्य चुनौतिका विषयहरु हुन् । मेधावी व्यक्तिहरुको शिक्षण पेशामा आकर्षण, शिक्षकको पेसागत विकास, संस्थागत विद्यालयलाई सेवामूलक बनाउँदै लैजाने कार्य, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग, शिक्षक तालिमको प्रभाकारी

कार्यान्वयन, विद्यालय र नतिजामा आधारित सुपरिवेक्षण आदि पनि माध्यमिक शिक्षाका चुनौतिहरु हुन् ।

नेपालको संविधान (२०७२) को मौलिक हक सम्वन्धी व्यवस्थाले गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको समतामूलक समावेशी र पहुँचको सिद्धान्तलाई अपनाएको र शिक्षालाई हरेक नागरिकको मौलिक अधिकार र राज्यको दायित्व बनाएको स्थिति रहेको छ । संविधानको धारा ३१ मा प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुने र प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुनेछ भनेर ग्यारेण्टी गरिएको छ । संविधानको त्यही धाराले "अपांगता भएका, र आर्थिक रुपले बिपन्न नागरिकलाई" उच्च शिक्षा समेत निशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै, दलितको लागि पनि नेपालको संविधानको धारा ४० ले "प्राथमिकदेखि उच्च शिक्षासम्म छात्रवृत्तिसहित निशुल्क" हुने व्यवस्था गरेको छ । संविधानको धारा ५१ ले शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने नीति अंगिकार गरेको छ । त्यही धाराले शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै शिक्षामा भएको निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने भनेर निर्देशन गरेको छ । स्थानिय सरकार संचालन ऐनले शिक्षाको अधिकार दिएको छ । संविधानको अनुसूचि ९ ले उल्लेख गरिएको साझा अधिकारको क्षेत्रभित्र रहेर विद्यालय शिक्षामा समेत योगदान गर्न सक्ने प्रशस्त मार्ग प्रदान गरिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले कक्षा १० वा माध्यमिक शिक्षा परीक्षा सञ्चालन गर्न, शिक्षकको पेशागत विकास गर्न, शिक्षक बढुवाका कार्य सम्पादन गर्न र विद्यालय क्षेत्र विकास योजना तथा समग्र विद्यालय शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि स्थानीय तह र विद्यालयहरुलाई भूमिका प्रदान गरेको छ । उक्त नीतिले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका अधिकार तथा जिम्मेवारीहरुलाई थप स्पष्ट बनाएको छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रारुप, २०७६ ले समेत विद्यालय शिक्षाको स्थानिय पाठ्यक्रम निर्माण गर्न र कार्यान्वयन गर्न स्थानीय तहलाइविभिन्न जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । नगरपालिका भित्रका विद्यालयलाई नमूना विद्यालयको रुपमा विकास गर्नेका लागि संध र प्रदेशले कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याएको छ । आर्थिक बर्ष २०७६/०७७ मा माध्यमिक तहमा शिक्षक अभावको समस्यालाई समाधान गर्नका लागि संधले कम्तिमा पनि एउटा स्थानीय तहमा एउटा पर्ने गरी स्वयम् सेवक शिक्षकको व्यवस्थापन गर्ने कार्य समेत सञ्चालन गरेको थियो । र नगरपालिकाले प्रधानाध्याक, बिद्यालय ब्याबस्थापन समिति अध्यक्ष र शिक्षक बिचमा समिक्षा गोष्ठि गरि एकिकृत रुपमा प्रभाबकारि बनाउनको लागि कार्यक्रम गरेको छ ।

३.३.लक्ष्य

माध्यमिक तहको शिक्षालाई प्रतिस्पर्धी, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक र उत्पादनमुखी बनाई खाडाँचक्र नगारपालिकार समग्र देशको आवश्यकता अनुरुपको मानव संशाधन विकास गर्ने ।

३.४. उद्देश्य

३.४.१.स्थानीय, प्रादेशिक, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तहका अनुभव तथा अभ्यास समेतका आधारमा शैक्षिक गुणस्तर मानक तथा मापदण्ड तयार गरी माध्यमिक तहमा शिक्षाको गुणस्तर अभिबृद्धि गर्नु,

३.४.२.गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र प्रविधिमैत्री माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशिलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवं उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्नु ।

३.४.३.सार्वजनिक तथा निजी शैक्षिक क्षेत्रका विद्यमान असल अभ्यासलाई सम्मिलन गर्दै निजी लगानीका शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी परिचालन, नियमन एवम् सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको रुपान्तरणको प्रक्रियामा सवलीकरण गर्न,

३.४.४.माध्यमिक शिक्षा प्राप्तिको संवैधानिक र कानुनी दायित्व पूरा गर्न प्राथमिकताका आधारमा पर्याप्तता, समन्यायिकता र प्रतिफलमुखी हुने गरी शैक्षिक लगानी सुनिश्चित गर्न,

३.४.५.माध्यमिक तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामार्फत विद्यार्थीको आधारभूत सीप प्राप्तिको सुनिश्चित गरी किशोर किशोरीहरूलाई विभिन्न सीप हासिल गर्न सहयोग गर्न ।

३.५ रणनीतिक क्रियाकलाप

३.५.१. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा कार्यान्वयनका लागि संघ र स्थानीय तहहरुसंग समन्वय गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

३.५.२. सामुदायिक विद्यालयमा अनुदान वितरण गर्दा कार्य सम्पादनमा आधारित विनियोजन पद्धति अपनाउने,

३.५.३. माग र सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा साधारण र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका आवासीय तथा नमूना विद्यालयहरू स्थापना गर्ने,

३.५.४. खाडाँचक्र नगारपालिकाका प्रतिभाशाली विद्यार्थीलाई योग्यताका आधारमा सहयोग प्रदान गर्ने कार्यक्रमको थालनी गर्ने,

३.५.५. गरिब तथा विपन्न परिवारका कक्षा ८ उतीर्ण विद्यार्थी (विद्यालय छोड्न सक्ने सम्भावना भएका) लाई कक्षा ९–१२ को माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्न सहयोग गर्ने पद्धतिको विकास गर्ने,

३.५.६. कक्षा १० र १२ को परीक्षामा सामुदायिक विद्यालयबाट उत्कृष्ट नतिजा हासिल गर्ने प्रतिभाशाली विद्यार्थीलाई कक्षा ११ र १२ तथा उच्च शिक्षा पूरा गर्न समन्वय तथा सहयोग गर्ने,

३.५.७. कमजोर आर्थिक सामाजिक परिस्थिति भएका समुदायका माध्यमिक विद्यालयहरूलाई प्राथमिकतामा राखी विद्यालयमा आधारित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई विस्तार गर्न सहयोग गर्ने,

३.५.८. आवश्यकतामा आधारित छात्रवृति प्रदान गरी न्यून आर्थिक सामाजिक पृष्ठभूमि भएका विद्यार्थीको माध्यमिक शिक्षामा पहुँच बढाउने,

३.५.९. विद्यालयमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रारुप, २०७६ को कार्यान्वयन गर्न विद्यालयहरुको आवश्यकतामा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने,

३.५.१०. निजी एवम् सार्वजनिक क्षेत्रसँग सहकार्य गरी माध्यमिक तहका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सुदृढीकरण गर्ने,

३.५.११. सबै सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूले सुनिश्चित गर्नुपर्ने गरी अनुकूल सिकाइ वातावरणका लागि संघ र प्रदेश सरकार संग समन्वय र सहकार्यमा आवश्यक पूर्वाधारको विकास गर्र्ने र विद्यालय भवन लगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद् जोखिममुक्त बनाउनुका साथै सबै विद्यालयलाई बालमैत्रि र सुरक्षित एवं हरित विद्यालयको रुपमा विकास गर्ने ।

३.५.१२. खाडाँचक्र नगारपालिकामा सञ्चालित माध्यमिक विद्यालयहरूलाई पुरस्कृत गर्न तथा नियमन गर्न उत्तरदायित्व र कार्यसम्पादन परीक्षण पद्धति लागू गर्ने,

३.५.१३. विज्ञान, भाषा र गणित विषयको शिक्षण सिकाइ स्तर बढाउन शिक्षक व्यवस्थापन र पेसागत विकासका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने,

३.५.१४. उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्न वार्षिक रूपले विद्यालय सञ्चालन र व्यवस्थापन स्तरको कार्य सम्पादनको पुनरावलोकन गर्ने गराउने कार्यमा विद्यालयसंग समन्वय गरी कार्यान्यिवयन गर्ने,

३.५.१५. माध्यमिक शिक्षामा मानव मुल्यमा आधारित शिक्षाको विस्तार गर्न प्रोत्सहान गर्ने,

३.५.१६. सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको रुपान्तरणका लागि सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागितामा अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन लक्ष्य किटान गरी सामुदायिक एवं सार्वजनिक शिक्षा प्रणाली सवलीकरण अभियान सञ्चालन गर्ने,

३.५.१७. विद्यालय अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण प्रक्रियालाई विकेन्द्रित गरी विद्यालय र स्थानीय तहबाट प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने पद्धतिको विकास गर्न सहजीकरण गर्ने,

३.५.१८. माध्यमिक शिक्षामा शैक्षिक गुणस्तर अभिबृद्धिका निम्ति नगरले नै परिचालन गर्ने गरी अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत् विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने

३.५.१९. शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने गैरसरकारी संघ संस्था, सहकारी र अन्य सामुदायिक संस्थाहरुलेनगरपालिका संग समन्वय र साझेदारी गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

३.६ अपेक्षित उपलब्धि

योजना अवधिभर माध्यमिक शिक्षाको खुद भर्नादर ६० प्रतिशत पुगेको हुने छ । तीन वटै तहहरुबीचको समन्वय र सहकार्यमा सबै माध्यमिक विद्यालयहरुमा विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन गरिने छ । शिक्षकको पेसागत विकास कार्य प्रभावकारी ढंगले सञ्चालन भएको हुने छ । सम्भाव्यताको अध्ययनका आधारमा आवासीय विद्यालय सञ्चालन भएका हुने छन् । माध्यमिक विद्यालयहरुलाई क्रमश नमूना विद्यालयको रुपमा विकास गरिने छ । सबै माध्यमिक विद्यालयहरुमा विज्ञान प्रयोगशाला, पुस्तकालय र कम्प्यूटर ल्याब निर्माण गर्ने कार्यमा संघ र स्थानीय तहका सरकारसंगको समन्वयमा सहजीकरण गरिने छ । आर्थिक रुपले विपन्न, असहाय र दलित समुदायका वालबालिकाको लागि बिषेश कार्यक्रम लागु गारिने छ ।

३.७.प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा नतिजा (Major Activates and Results)

तालिका ३.३: माध्यमिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	ईकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कै.
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१.	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानून, कार्यविधि, निर्देशिकाहरु तयारी	पटक	१					१	१	
२.	विद्यालय सेवा क्षेत्रको सिमाङ्कन गरी हरेक माध्यामिक विद्यालयको सेवा क्षेत्र एकिन गर्ने र सिमाङ्कन भित्रका बालबालिकाहरु भर्नाको सुनिश्चितताका लागि विद्यालयमा नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन र स्थापना	विद्यालयमा	५५	५५	५५	५५	६०	६०		
३.	माध्यमिक शिषामा विज्ञान, प्रविधि, ईन्जिनियरिङ, कला र गणित शिक्षा (Stream) जस्ता विषयहरुको	निरन्तर सबैमा	सबैमा	निरन्तर सबैमा	निरन्तर सबैमा	निरन्तर सबैमा	निरन्तर सबैमा	निरन्तर सबैमा		

	सिकाईलाई अन्तरसम्बन्धित गर्ने र विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान विषय अध्ययानका लागि अवसर बढाउने									
४.	प्राविधिक धारको शिक्षाको स्वरुप, संरचना, मापदण्ड तथा पाठ्यक्रम समायोजन तथा परिमार्जन संघ र प्रदेशका आधारमा कार्यन्वयन गर्ने	पटक	१	१				१		
५.	शिक्षक योग्यताको मापदण्ड र दरवन्दी निर्धारणका मामदण्ड तथा आधार पुनरावलोकन तथा परिमार्जन र कार्यान्वयन गर्ने	पटक/ बिद्यालय मा	१/ ३०		१ / ३९			१ / ३९		
६.	मापदण्ड अनुसार विद्यालयमा आवश्यक विषय शिक्षक व्यवस्था गर्ने	बिद्यालय मा	२५	३०	३०	३९		३९		
७.	माध्यामिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यकता अनुसार बसको व्यवस्था तथा खुला तथा दुर शिक्षा लगायतका बैकल्पिक प्रवन्ध गर्ने	बिद्यालय मा	सबैम ा	सबैमा	सबैमा	सबैमा	सबैमा	सबैमा		
८.	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षा कोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेल मैदान, खेराबार, करेसा बारी)	विद्यालय प्रतिशत	२५	५०	७५	१००				
९.	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ कार्यान्वयन गरी पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र सिकाई सामाग्री विकास तथा अध्यावधिक गर्न पहल गर्ने	कक्षा		९ र १२	१०					
१०.	विद्यालयको कार्य सम्पादन परिक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धि परिक्षण	विद्यालय प्रतिशत	२५	२५	२५	२५		१००		
		पटक	१				१	२		

११.	प्रविधि तथा व्यवहार कुशल सिपहरुको एकिकरण तथा विद्यार्थी मल्याङ्कन सम्बन्धी शिक्षक क्षमता विकास	शिक्षक प्रतिशत	२०	२०	३०	३०		१००		
१२.	विव्यस, पिटिय पदाधिकारीको क्षमता विकास	प्रतिशत	२५	३०	३०	१५		१००		
१३.	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारी लगाएतका परिस्थिती प्रति उत्थानशिल बनाउने आकस्मिक व्यवस्थापन योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	योजना तयारी पटक कार्यान्वय न विद्यालय मा	१	२१	३०	३९	३९	३९		
१४.	सिकाईका लागि सूचना तथा संचार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा बृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय प्रतिशत	२०	३०	३०	२०		१००		
१५.	शिषक तयारी, विकास र सहायता प्रणालीको पुनसंरचना	कोर्ष तथा कार्यक्रम विकास तथा संचालन	१							
		सहायता संरचना	२५							
१६.	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	विद्यालय प्रतिशत	५०	५०	१००	१००	१००	१००		
१७.	विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	विद्यार्थी संख्या	२०	८०	२००	३००	४००	१०००		
१८.	निशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितता लागि पाठ्यपुस्तक	कक्षा	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
	आर्थिक रुपमा विपन्नका लागि ड्रेस तथा स्टेशनरी, दिवा खाजा ईत्यादिका लागि छात्रवृत्ति	विद्यार्थी संख्या	८०	१००	१५०	२००	५००	१०३०		
	सिकाई सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन तथा	विद्यालय संख्या	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		

	संचालन अनुदान									
१९.	कक्षाकोठामा आधारित मुल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाई प्रक्रियामा एकिकृत गर्ने गरी सुधार तथा प्रयोग	विद्यालय प्रतिशत	४०	८०	१००	१००	१००	१००		
२०.	माध्यामिक तहमा संचालन गरिने परिक्षालाई थप व्यवस्थित बनाउने	सबै विद्यालय मा	सबैमा	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
२१.	शैक्षिक मानव संसोधन सूचना प्रणाली स्थापना र संचालन	प्रणाली संख्या	१	१	१	१	१	१		
	विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीको क्षमता विस र अभिभावक अभिमुखीकरण	विद्यालय प्रतिशत	३०	४०	३०			१००		
२२.	दुर्गम क्षेत्र तथा लक्षित बालबालिकालाई आवासीय प्रबन्ध	विद्यार्थी संख्या	५०	१००	१५०	१५०	१५०	६००		

३.४ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तथा तालिम

३.४.१. परिचय

विकास र समृद्धि मूलतः उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधन र क्षमता र दक्षता भएका जनशक्तिमा निर्भर गर्दछ।विकासलाई शिक्षासंग नजोड्नेरशिक्षालाई विकाससग नजोड्ने हो भने हाम्रो शिक्षाप्रणाली केवल शिक्षित बेरोजगार उत्पादन गर्ने कारखानाको निरन्तरता मात्रै हुनेछ।हाम्रो शिक्षा प्रणालीलाई संरचनागत रुपमा बदल्न अनिबार्य छ।हाम्रो शिक्षा प्रणाली मौलिकतामा आधारित साधन स्रोत परिचालन र उपयोग गरी विकासका लागि साधक बन्नु आवश्यक छ।समृद्ध नगरपालिकाबनाउन नगरपालिकामा उपलब्ध सामर्थ्य र मौलिकतामा आधारित बनाउन शिक्षामा समेत पुनसंरचना आवश्यक छ।जुन मुलुकले आफ्नो मुलुकमा रहेका स्रोत साधनको प्रयोग र परिचालन गर्न सक्ने जनशक्ति उत्पादन गर्न सक्दैन र आजको भूमण्डलीकरणको युगमा युग अनुकुलको नागरिक सनिर्माण गर्न सक्दैन त्यो मुलुक पनि विकासको दौडमा पछाडी पर्ने निश्चित छ। शिक्षालाई सीप सीपलाई रोजगार र रोजगारलाई उत्पादन र उत्पादनलाई बजारसंग जोड्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्न सकिएन भने राज्यलाई शैक्षिक बेरोजगारको भिड थेग्न थप चुनौती हुने देखिन्छ।

नेपालको सन्दर्भमा लिच्छवी कालदेखि नै अनौपचारिक रूपमा सिकेका सीपहरूलाई उपयोग गर्दै हस्तकला, मूर्तिकला तथा वास्तुकलाका वस्तुहरूको उत्पादन र व्यवसाय गरेको पाइन्छ।त्यस्तैगरी मल्लकालमा आएर सीपमूलक कार्यहरूले अझ व्यापकता पाएको सो अवधिका मूर्ति र वास्तुकलाबाट

थप पुष्टि हुन्छ।शाहकालीन तथा राणाकालीन समयमा पनि कालीगढी व्यवसायले व्यापकता पाएको र बेलायतबाट कालीगढहरू झिकाइ नेपालीहरूलाई डकर्मी, सिकर्मी जस्ता तालिमहरू दिइएको थियो। औपचारिक रूपमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको सुरुवात वि.सं.१९९९ सालमा स्थापित प्राविधिक तालिम शिक्षालय (हालको पुल्चोक इन्जिनियरिङ्ग कलेज)बाट भएको हो ।नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई जीवन उपयोगी बनाउने उद्देश्यले विद्यालय तहमा व्यवसायिक सीप र ज्ञान सिकाउने प्रयास वि.सं. २००४ सालदेखि नै शुरु भएको हो । यसरी हेर्दा नेपालको प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाले ६ दशक पार गरिसकेको छ ।

कर्णाली प्रदेशको खाँडाचक्र नगरपालिकालाई जल, जमिन, जङ्गल र जडीबुटीको भर्जिन ल्याण्ड नै मान्न सकिन्छ । यिनी प्राकृतिक स्रोत साधनमा आधारित पाँच "ज" (जल, जमिन, जङ्गल, जडीबुटी र जैविक विविधता) हरूको उपयोग र परिचालन गर्न सक्ने अर्को "ज" (जनशक्ति) आवश्यक्ता पर्दछ।तसर्थ जनशक्तिको उत्पादन र विकासबाट मात्र विकास र समृद्धिको दिर्घकालिन रोडम्याप तय गर्न सकिन्छ। खाँडाचक्र नगरपालिकामा रहेको क्याम्पस प्रबिधिक बिद्यालयहरु हाल संचालीतशैक्षिक प्राज्ञिक कार्यक्रमहरूले स्रोत साधनमा आधारित प्राविधिक र व्यवसायिक जनशक्ति उत्पादन र विकासको आवश्यक्तालाई सम्बोधन गर्न मौंजुदा संरचना र व्यवस्थापनले थेग्न सकिने देखिदैन भने विद्यालय स्तरको शिक्षादेखि नै स्रोत साधनको उपयोग गर्न सक्ने न्युनतम ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउने किसिमको पाठ्यक्रम निर्माण गरी पठनपाठन गर्न जरूरी छ। विद्यालय शिक्षाको अन्तिम तह माध्यमिक तहको शिक्षा जीवनयापन गरेर खान सक्ने आधारभूत व्यवसायिक सिप र दक्षता सहितको श्रम शिक्षा हुनुपर्छ। शिक्षा स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनमा आधारित व्यवसायिक सिप र उद्यमशिलतामा आधारित श्रम गरेर जीवनयापन र आय आर्जनमा संलग्न भई आत्मनिर्भर र स्वाबलम्बी हुन सक्ने हुनुपर्छ।यसका लागि राज्यको केन्द्रीय, प्रान्तीय र स्थानीय संरचनाको लगानी र भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ।माध्यामिक तहलाई श्रम शिक्षाको रूपमा विकास गर्ने र त्यसको जगमा उच्च शिक्षालाई प्राविधिक/व्यवसायिक र रोजगारमूलक बनाउनु पर्ने हुन्छ ।

३.२ चुनौती तथा अवसर

यस खाँडाचक्र नगरपालिकाको भौगोलिक बनावट र मानव वस्तीको अवस्थाका कारण प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच विस्तार गर्नु,शिक्षालाई सीप, सीपलाई रोजगारी, रोजगारीलाई उत्पादन र उत्पादनलाई बजार प्रणाली सम्म आबद्ध गर्ने गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको प्रणालीगत विकास तथा विस्तार गर्नु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई उद्धमशीलता विकासमा केन्द्रित गर्नु, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षामा सार्वजनिक क्षेत्रको बृद्धि र लागत साझेदारी सिद्धान्तका आधारमा स्रोत परिचालन गर्ने, प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षाको लागि आवश्यक पर्ने भौतिक पूर्वाधार, ल्याब लगायत उक्त धारको कार्यक्रम संचालनका लागि दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु,प्राकृतिक स्रोत साधनमा आधारित प्राविधिक र व्यवसायीक शिक्षा अगाडि बढाउन आवश्यक पर्ने अध्ययन अनुसन्धान गर्नु, प्राबिधिक र व्यवसायिक शिक्षा संचालनको लागि आवश्यक पर्ने बजेटको व्यवस्थापन गर्नु, राजनीतिक र नागरिक इच्छाशक्ति र प्रतिबद्धतासहितको ठोस योजना कार्यन्वयनको लागि आवश्यक व्यवस्थापन गर्नु, प्राविधिक शिक्षाको नाममा संचालनमा रहेका परम्परगत प्राविधिक शिक्षाको निरन्तरता भन्दा पनि स्रोत साधनमा आधारित उद्यमी र व्यवसायी उत्पादन गरी आर्थिक

उपार्जन सहित समृद्धि प्राप्तगर्ने प्राविधिक शिक्षाको योजना र कार्यन्वयन गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन ।

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रति सरोकारवालहरुको चासो बढ्दै जानु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा संघ र प्रदेशसरकारको समन्वयमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनहरु (जल, जङ्गल, जमिन, जडीबुटी, जैविक विविधता,पर्यापर्यटन र हिमसार) लाई आधार वनाएर विद्यालय तथा विश्वविद्यालयस्तरमा शिक्षण कार्यक्रम संचालनमा ल्याउने र निम्न मध्ययम र उच्चस्तरको प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न सकिने संभावना हुनु,जैविक विविधताको अधिकतम उपयोगमार्फत प्राविधिक शिक्षाको हबका रुपमा विकास गर्न सकिने संभावना हुनु, सीटिइभिटी अन्तरगतका बिभिन्न तहका सिपमुलक र उद्यमशीलमा आधारित व्यवसायिक र रोजगारमुलक प्रकृतिका प्राविधिक विषय र कार्यक्रमहरूलाई व्यवस्थित बनाउन सकिने आधार हुनु, खाँडाचक्र नगरपालिकाले प्राविधिक शिक्षालयहरू र पर्वतीय विज्ञान तथा प्रविधि विश्वविद्यालय स्थापना मार्फत प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षामा जोड दिनु यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरको रूपमा रहेका छन् ।

३.३ लक्ष्य

खाँडाचक्र नगरपालिकामा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनहरूको प्रयोग र परिचालन गर्दै आर्थिक उपार्जन र समृद्धिको साधक प्राविधिक, व्यवसायिक र उद्यमी जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।

३.४ उद्देश्य

३.४.१. खाँडाचक्र नगरपालिकामा प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा मार्फत सीपयुक्त स्वरोजगार र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादन गर्नु ।

३.४.२. प्राविधिक,व्यवसायिक र सिपमूलक शिक्षामार्फत शैक्षिक बेरोजगारी न्यूनीकरण गर्नु।

३.४.३ खाँडाचक्र नगरपालिको स्रोत साधनमा आधारीत उद्योग, व्यवसाय, ररोजगारी मार्फत आर्थिक विकास र समृद्धिमा टेवापुऱ्याउनु ।

३.४.४ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरुलाई व्यापक विस्तार गरी समावेशी एवम समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दैं देश विकासका लागि योग्य, सक्षम सीपयुक्त र उद्धमशील जनशक्ति तयार गर्नु ।

३.५ रणनीतिक कार्यकलाप

३.५.१ राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय श्रम बजारको आवश्यकता एवम् प्राथमिकताका आधारमा योग्यता र क्षमता अनुसार सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तरीय र प्रतिस्प्रर्धी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरु सबैलाई प्रदान गर्ने ।

३.५.२. प्राविधिक ताथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा विभिन्न सरोकारवालाहरुको सहभागिता एवम् साझेदारीमा दिगो लगानी गर्ने वातावरणको सुनिश्चित गर्ने ।

३.५.३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष सहुलियत दिने नीति अवलम्बन गर्ने ।

३.५.४.प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषदले तयार गरेका प्राविधिक र व्यवसायिक धारका पाठ्यक्रमहरूलाई नगरपालिकाको मौलिकता अनुकुल रुपान्तरण गर्न प्राविधिक तथा व्यवसयिक शिक्षा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको स्थापना गर्ने ।

३.५.५. खाँडाचक्र नगरपालिकामा माध्यमिक विद्यालयहरूलाई आगामी पाँच वर्षभित्र कम्तिमा ५ वटा प्राविधिक धारको शिक्षा प्रदान गर्नेगरी संध र प्रदेश सरकार संग आवश्यक समन्वय र सहजीकरण गर्ने ।

३.५.६. नगरपालिकामा कम्तिमा एक वटा प्राविधिक र व्यवसायिक धारको नमूना माध्यमिक विद्यालय स्थापना गर्न यसका लागि संध र प्रदेश सरकार संग समन्वय गर्ने ।

३.५.७. प्राविधिक र व्यवसायिक धारको उच्च शिक्षा प्राप्त गर्नका लागि नगरपालिकामा प्राविधिक क्याम्पसस्थापना गर्नसंध र प्रदेश सरकार संग समन्वयगरि प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षाको उच्च स्तरको जनशक्ति उत्पादन गर्ने कार्यक्रम संचालन गर्ने रणनीति अख्तियार गर्ने ।

३.५.८. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा कार्यक्रमलाई व्यवस्थित रूपमा संचालन गर्नका लागि नगरपालिकामा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा व्यवस्थापन समन्वय एकाई गठन गरी प्राविधिक तथा व्यावशायिक शिक्षालाई थप प्रभावकारी बनाउने ।

३.५.९. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको क्षेत्रमा आवश्यकजनशक्ति उत्पादनका लागि विश्वविद्यालयहरूसँग सहकार्यगर्नुका साथै उनीहरूको क्षमता विकासमा जोड दिने ।

३.६ अपेक्षित उपलब्धि

नगरपालिका कम्तिमा एकवटा प्राविधिक तथा व्यवसायिक धारको नमूना माध्यमिक विद्यालय स्थापना भएकोहुनेछ । सबै माध्यमिक विद्यालयहरूलाई अनिवार्यरूपमा क्रमश:साधारण र प्राविधिकधारको कार्यक्रम संचालनगर्दै लगिएको हुनेछ । उच्चप्राविधिक शिक्षा हासिल गर्नका लागि नगरपालिकामा प्राविधिकधारको एक बहुप्राविधिक क्याम्पस संचालनमा ल्याएको हुनेछ । प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रममापिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागिता अभिबृद्धि हुनेछ। प्राविधिक तथा व्यावसयिक शिक्षा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको स्थापना भएको हुनेछ, एक नमुना प्राविधिक शिक्षालयको नीति तथा कार्यक्रम अख्तियार भएको हुनेछ । प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई व्यवस्थापन गर्नका लागि नगरपालिकामा प्राविधिक शिक्षा विकास समन्वय एकाईसंचालनमा ल्याइनेछ ।

३.५ पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन

३.५.१ परिचय

शिक्षा पद्धतिलाई मार्गदर्शन गर्ने महत्वपुर्ण आधार पाठ्यक्रम हो । अझ औपचारीक शिक्षा पद्धतिमा पाठ्यक्रमद्धारा निर्देशित ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्तिमा विद्यार्थीलाई सक्षम बनाउने दिशामा शिक्षण सिकाई तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियामा संचालित हुनु पर्दछ । पाठ्यक्रम कुनै कक्षा वा तहमा कुन कुन विषयवस्तु सिकाउने भन्ने कुरा सँग मात्र सम्बन्धित नभई विद्यार्थीमा के कस्ता क्षमता विकास गराउने हो अर्थात् किन पढाउने, के कस्ता क्रियाकलापका माध्यमबाट अपेक्षित सक्षमता हासिल गराउने सकिन्छ र विद्यार्थीले सिकेको वा नसिकेको सुनिश्चित गरी आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गगर्न के कसरी मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने कुरा निर्धारण गर्ने महत्वपुर्ण आधार हो । पाठ्यक्रमको माध्यमबाट प्राप्त हुने शिक्षा अर्थात ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्तिको माध्यमबाट ब्यक्तिलाई समाज तथा विश्व परिवेश अनूकुल समायोजन हुन, रोजगारी प्राप्त गर्न, पेसा व्यवसाय छनोट तथा संचालन गर्न र आर्थिक क्रियाकलापमा सरिक हुन सहयोग प्राप्त हुनुपर्छ । फेरी पाठ्यक्रम निश्चित मूल्य तथा मान्यतामा विकास गरिएको हुनाले यसले सामाजिक मूल्य मान्यता तथा व्यवहारलाई सान्दर्भिकरण सहित आत्मसात् गर्न, विभेदरहीत, समतामूलक र समावेशी दृष्टिकोण अनुरुप व्यवहार गर्न आफ्नो र अरुको अधिकार र कर्तव्य प्रति सचेत रहन र सिर्जनात्मक तथा तथ्यपरक ढङ्गबाट सोच्न र निर्णय गर्न सहयोग गर्नुपर्छ । यसरी पाठ्यक्रम एउटा शिक्षा प्रणालीलाई मार्ग दर्शन गर्ने आधार भएकाले यसको विकास तथा कार्यान्वयन उपयुक्त ढङ्गले हुनु पर्दछ । मानविय आवश्यकता, बालबालिका रुची, सामाजिक मूल्य मान्यता र समाज तथा विश्व परिवेशमा विकास भएका ज्ञान, सिप तथा प्रविधि अनुकूल पाठ्यक्रमलाई एउटा गतिशिल र लचिलो प्रक्रियाका रुपमा लिनु आवश्यक छ ।

यस खण्डमा नेपालमा विद्यालय तह (बालविकास तथा शिक्षा देखि कक्षा १२ सम्मको) पाठ्यक्रम विकास, कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी वर्तमान अवस्थाको समिक्षाको आधारमा चुनौतीहरु पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतहीहरुलाई सामना गरी यस योजना अवधिमा पाठ्यक्रमलाई अझ सान्दर्भिक बनाउन यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न पाठ्यक्रम तथा मुल्याङ्कन सम्बन्धि यस योजनाको उद्देश्य, रणनितीहरु, अपेक्षित मुख्य नतिजा, मुख्यमुख्य कार्यक्रम तथा लक्षहरु उल्लेख गरिएको छ ।

३.५.२ वर्तमान अवस्था

नेपालमा वि.सं. २०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा सर्वप्रथम विद्यालय तहमा आवश्यक अङ्गहरु सहित पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजीकरण गरिएको थियो भने पाठ्यक्रम विकासका लागि संस्थागत प्रबन्धका रुपमा शिक्षा मन्त्रालय अर्न्तगत पाठ्यक्रम विकास केन्द्र स्थापना भएको थियो । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको संरचनाको निरन्तरता सँगै विद्यालय तहको पाठयक्रम विकास, सुधार तथा अध्यावधिक गर्ने कार्य केन्द्रद्धारा भइरहेको सन्दर्भमा विद्यालय तहको शिक्षाको मार्गदर्शक दस्तावेका रुपमा वि.सं. २०६३ मा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप तयार गरि सोहीअनुसार पाठ्यक्रम प्रारुप तयार भई सो विद्यालय शिक्षाको सुरु गरियो । यसै क्रममा वि.सं. २०७६ मा नयाँ पाठ्यक्रम प्रारुप तयार भई सो विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यालय तहमा नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरी वि.सं. २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन सुरु भएको छ भने वि.सं. २०८० सम्ममा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरु अर्थात् कक्षा १-१२ मा यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन हुने योजना छ ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ अनुरुपको पाठ्यक्रममा कतिपय नयाँ विषय क्षेत्र तथा विषयवस्तु समावेश, वर्तमान परिवेशमा उपयोगी नभएका विषय तथा विषयवस्तुलाई परिमार्जन तथा प्रतिस्थापन र शिक्षण सिकाईका विकसित तथा नविनतम दृष्टिकोण, विधि तथा तरिकाहरुको पहिचान गरिएको छ । यस प्रारुप तथा यस अनुरुपका पाठ्यक्रमका विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-३ मा अन्तर सम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकिकृत गरिएको, व्यवहार कुशल तथा जिवन उपयोगी सिपहरु समावेश हुने गरी सिकाई क्रियाकलाप तर्जुमा गर्ने रणनिती लिईएको, आधारभूत तहमा स्थानिय कला, संस्कृति, भाषा, ईतिहास, प्ररम्परा सिप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानिय पाठ्यक्रम स्थानिय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने र सबै कक्षाका विषयवस्तुलाई यथासम्भव स्थानिय परिवेश तथा दैनिक जिवन सँग सम्बन्धित गराई सिकाई क्रियाकलाप संचालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । प्रत्येक विषयमा विषयवस्तुको स्वरुप अनुसार विद्यार्थीलाई २५ देखि ५० प्रतिशत सम्म भारको प्रयोगात्मक कार्य परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य लगायतका व्यवहारिक अभ्यास गराउनु पर्ने व्यवस्था छ । त्यसै गरी यसले सिकाईमा प्रयोग गरिने माध्यम भाषाले सिकाईमा बाधा नपर्ने गरी आवश्यकता अनुसार मातृभाष, स्थानिय भाषा वा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाई सहजिकरण गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई जिवनउपयोगी तथा व्यवहारकुशल सिपका रुपमा एकिकृत गर्नुका साथै सिकाईको माध्यमका रुपमा प्रयोगलाई विस्तार गर्ने र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाई क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रुपमा सिकाई सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने गरी प्रयोग गर्ने निती लिएको छ । पाठ्यक्रममा नागिरकताको शिक्षा दिने, विद्यालय तह पुरा गरेपछी पेसा, व्यवासाया तथा रोजगारीमा जान चाहनेलाई सहयोग गर्ने र उच्च शिक्षा प्रवेश गर्न चाहनेहरुका लागि तयारी गराउने गरी माध्यमिक तहमा अनिवार्य तथा विभिन्नि ऐच्छिक विषयहरु समावेश गरीको छ भने प्राविधिक धार अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था पनि गरिएको छ । विद्यालय शिक्षाको समग्र पाठ्यक्रमलाई सक्षमतामा आधारित बनाई विकास तथा कार्यान्वयन गरिएको

छ भने विषयवस्तु तथा सिकाई क्रियाकलापको भार पाठ्यघण्टा (Credit Based) मा निर्धारित गरिएको छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनको नतिजालाई अक्षराङ्कन पद्धतिमा व्याख्या गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ तथा सो अनुरुप विकास गरिएका पाठ्यक्रमका उल्लिखित परिर्वतन तथा सुधारको प्रभाावकारी कार्यान्वयनका लागि थप तयारी तथा क्षमता विकास आवश्यक छ । यसका लागि शिक्षकको तयार, क्षमता विकासको अवसर उत्प्रेरणा तथा जवाफदेहिता ज्यादै महत्वपूर्ण छ भने शिक्षक सहायता प्रणालीको स्थापना, स्थानिय लगायत सबै तहका सरकार तथा पाठ्यक्रम विकास गर्ने निकाय र कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय सबैको क्षमता तथा जवाफदेहितामा सुधार आवश्यक छ । समस्त पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा अन्य पाठ्यसामग्रीलाइ सान्दर्भिक तथा उपयोगी बनाउन अध्ययन तथा अनुसन्धानका नतिजामा आधारित बनाउन सकिएको छैन । विद्यालय तहको कक्षा ९ देखी नै प्राविधिक धारको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको जटिलताको विश्लेषण गरी यस धारको पाठ्यक्रममा सुधार तथा समायोजन गर्नु जरुरी भएको छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम, शिक्षणसिकाई तथा मुल्याङ्कन सम्बन्धि व्यवस्थामा सुधारको खाँचो देखिएको छ ।

शिक्षक सेवामा प्रवेशका लागि तालिमको अनिवार्यता र सेवामा प्रवेश गरीसकेपछी पनि निश्चित अवधिमा शिक्षकको पेसागत विकास (TDP) तालिम लिनुपर्ने प्रावनधानबाट शिक्षण सिकाईमा सुधारका प्रयास गरिएको छ ता पनि पाठ्यक्रमको परिवर्तित सन्दर्भमा शिक्षण सिकाई कार्यको प्रभावकारिता तथा शिक्षकको तयारी, विकास, कार्यकुशलता र उत्प्रेरणाका पक्षमा सुधारको आवश्यकता देखिन्छ । त्रैमासिक, अर्धवार्षिक र वार्षिक लिखित प्रकारका औपचारिक मूल्याङ्कनमा क्रमशः सुधार गरी आधारभुत तहमा निरन्तर मुल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन आन्तरिक र वाह्य मूल्याङ्कनको व्यवस्था, केहि कक्षाका केहि विषयमा स्तरीकृत परिक्षाको प्रारम्भ, अक्षराङ्कान पद्धतिअनुसार नतिजा निकाल्ने परिपाटीको सुरुवात गरी परिक्षण र मूल्याङ्कनमा पनि सुधारको प्रयास गरिएको छ तापनि मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाई क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रुपमा सिकाईमा निरन्तर पृष्ठपोषण तयार गरी सिकाई सुधार तयार गर्ने कार्यमा प्रभावकारी रुपमा प्रयोग गर्ने र परिक्षा लगायत मूल्याङ्कनका साधन विधिहरुलाई प्रभावकारी बनाउने कार्यमा सुधारको आवश्यकता रहेको छ । कक्षा ८, १० र ११/१२ मा संचालन हुने बाह्य परिक्षालाई थप व्यवस्थित, बैध र विश्वसनिय बनाउनु पर्ने छ । त्यसै गरी शैक्षिक गुणस्तर परिक्षण केन्द्रबाट नै कक्षा ५, ८ र १० मा विद्यार्थीहरुको राष्ट्रिय उपलब्धि परिक्षण सम्बन्धि कार्य चरणबद्ध रुपमा भईरहेको सन्दर्भमा यसलाई थप प्रभावकारी बनाउने र यसका नतिजालाई शिक्षाका निती तथा कार्यक्रम सुधारका आधारका रुपमा प्रयोग गर्ने पद्धतिको विकास आवश्यक छ । समग्रमा अपेक्षित उच्चकोटीको तथा प्रयोगमुखी सिकाईलाई सघाउ पुऱ्याउनका लागि मूल्याङ्कन प्रारुपको विकास तथा कार्यान्वयन गर्न पर्ने छ । विद्यालयमा आधारित मूल्याङ्कनका नतिजा विश्लेषणको प्राप्तिलाई प्रयोग गर्ने कार्य व्यवस्थित बनाउन सकिएको छैन ।

मातृभाषा तथा स्थानिय विषय शिक्षाका लागि कानूनी तथा नितिगत आधारहरु तयार भई मौलिक एवम् स्थानिय ज्ञान, सिप तथा प्रविधिको उपयोग तथा निरन्तरताका लागि सरोकारवाला पक्षका साथै नगरपालिकाले तथा विद्यालयका लागि अवसरको सुनिश्चितता गरिएको छ । सम्बन्धित शिक्षा वि विषयका यथेष्ट रुपमा विज्ञ पहिचान परिचालन गरी स्थानिय आवश्यकता निर्धारण गर्न नसक्दा यस्ता विषय क्षेत्रका लागि निर्धारित विषय र संरचना प्रभावकारी हुन सकेका छैनन् ।

प्राविधिक माध्यामिक शिक्षा केही प्ररम्परागत शिक्षा तथा स्थानिय पाठयक्रम बाहेक अन्य सबै विषयमा पाठ्यक्रम अनुसार कक्षा १ देखि १० सम्मका पाठ्यपुस्तकहरु पाठयक्रम विकास केन्द्रले सम्बन्धित विषय शिक्षक तथा विज्ञहरुबाट लेखाई मुद्रणका लागि तयार गर्ने र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र तथा निज मुद्रक तथा वितरक बाट विद्यालयमा बिक्रि वितरण हुने व्यवस्था रहेको छ । नेपाल सरकारले स्थानिय तह मार्फत् पाठ्यपुस्तक खरिदका लागि विद्यालयलाई रकम उपलब्ध गराई सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १-१० मा अध्यायन गर्ने सबै विद्यार्थीले निःशुल्क रुपमा पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्ने व्यवस्था गरेको छ । विकल्पविहिन र प्रतिस्पर्धाविना तयार हुने यस्ता पुस्तकहरुमा विविध पक्षमा कमजोरी हुन सक्ने सम्भावनालाई निर्कान सकिन्न । विगत केही वर्ष देखि कक्षा १-३ प्राराम्भ गरी कक्षा १-५ सम्म पुऱ्याइएको रङ्गीन पाठ्यपुस्त छपाई गर्ने कार्य २०७६ देखि कक्षा ८ सम्म पुगेको छ भने पाठ्यपुस्तक छपाईका लागि प्रयोग गरिने कागजको गुणस्तरमा पनि सुधार गरिएको छ । यसका लागि पुस्तक डिजाइन र मुद्रणमा सुधार आवश्यक देखिन्छ । त्यसैगरी स्पेसिफिकेसन अनुसारको कागज तथ मुद्रणको गुणस्तर सुनिश्चत गर्नु उत्तिकै आवश्यक छ । यसले गर्दा नगरपालिकाका बिधार्थीहरुका लागि सिकाइ सहजिकरणमा टेवा पुग्ने अबश्य देखिन्छ ।

अधिकांस संस्थागत र केहि सामुदायिक विद्यालयहरुले भने निजी क्षेत्रका प्रकाशकद्धारा प्रकाशित र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले सन्दर्भ सामग्रीका रुपमा प्रयोग गर्ने प्रयोजनका लागि सुचिकृत पुस्तक मध्येबाट छनोट गरी पाठ्यपुस्तकका रुपमा प्रयोग गरिरहेका छन् । विद्यालय तहमा बहुपाठ्यपुस्तक लागु गरिने नितिगत व्यवस्था भएको विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ ले पनि सोही कुरा उल्लेख गरेको र यस सम्बन्धमा निर्देशकामा प्रक्रिया उल्लेख गरिए पनि हालसम्म यसको कार्यान्वयन भएको छैन । निजी क्षेत्रका प्रकाशक द्धारा प्रकाशित पुस्तकहरुमा पनि प्रतिस्पर्धात्मक रुपमा पुस्तक मूल्याङ्कन नहुनु र मूल्याङ्कन औपचारिक मान भई सबैलाई सुचिकृत गरिनुले कतिपय ज्यादै कमजोर गुणस्तर र विद्यार्थीको स्तरसँग नमिल्ने पुस्तकहरु पनि प्रयोग हुनसक्ने देखिन्छ ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले विभिन्न समयमा पाठ्यपुस्तक बाहेक केही बाल सन्दर्भ सामग्रीहरु विकास गरी त्यसको विद्युतिय प्रति वेवसाईटमा राख्ने गरेको छ भने प्रारम्भिक कक्षा पढाई कार्यक्रम मार्फत् पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले विकास गरेका प्रारम्भिक कक्षा पढाईसम्बन्धी सन्दर्भ सामग्रीहरुको कार्यक्रम लागु भएका विद्यालयमा पुऱ्याइएको छ । अधिकांश वाल सन्दर्भ सामाग्रीहरुको उपलब्धता र प्रयोग सिमित छ भने कति पय सामग्री अध्यावधिक गर्नु पर्ने पनि छन् । यसका अतिरिक्त पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले कक्षा १-५ का लागि विभिन्न २७ मातृभाषका पाठ्यपुस्तकहरु तयार गरेको छ । कक्षा

१-३ का लागि अन्य विषयका पाठ्यपुस्तकहरु पनि तयार गरेको छ । एकातिर सिमित स्रोत तथा जनशक्तिका कारण मातृभाषाका सामग्री विकासमा चुनौती रहेको छ भने अर्कोतिर मातृभाषाका पाठ्यसामग्री प्रयोग गर्ने कार्यमा कतिपय विद्यालय तथा समुदायलाई उत्साहित गर्न पनि सकिएको छैन

खाडाँचक्र नगरपालिकाकाले कक्षा १ देखी ८ सम्मका नगपालिकाले स्थानिय परिबेश रीतिरिवाज चालचलन धार्मिक र ऐतिहासिकताका आधारमा बार्षिकरुपमा स्थानिय पाठ्यक्रम बनाएर लागु भइरहेको छ । अरु सबै तहका पाठ्यपुस्तकहरु पाठ्क्रम बिकास केन्द्रले तयारपारि देश भर एकरुपता ल्याइरहेको छ । पाठ्यपुस्तक तथा सन्दर्भ सामग्रीहरुको विद्युतियप्रति तयार गरी पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको वेवसाईटमा राखिएको तथा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले निर्माण तथा सञ्चालन गरेको विद्युतिय सिकाई पोर्टल (e–learning Portal) मा उक्त सिकाई सामग्रीहरु राखिएका छन् । माध्यमिक तहको प्राविधिक धारतर्फ पनि विषयगत सिकाई तथा स्रोत सामग्री विकास गरी वेवसाईटमा राखिएका छन् । अवस्थामा मुद्रित पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीको पहुँचमा खासै समस्या नदेखिए तापनि विभिन्न किसिमका महामारी र विपद्को बेलामा विभिन्न विधि र माध्यम (अनलाईन, अफलाई, मुद्रित..) मा पाठ्यसामग्रीको पहुँचमा वृद्धि गर्नुपर्ने अवस्ससथा कोभिड-१९ को प्रभावले सिकाइमा भएको अवरोध तथा सिकाई सामग्रीको अपर्याप्तताले देखाएको छ । सधैं आमनेसामने विधिमा मात्र भर नपरी शिक्षण सिकाई तथा मूल्याङ्कनका क्रममा पनि अन्य वैकल्पिक विधि र माध्यम आवश्यक देखिएको छ ।

विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप तयार गरी प्रारम्भिक कक्षाहरुमा एकिकृत ढाँचा सहति विद्यालय तहको पाठ्यक्रम सुधार तथा परिमार्जन गर्ने, गणित, विज्ञान तथा अङग्रेजी विषयमा केहि डिजिटल सिकाई सामग्री तयार गर्ने, पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षक निर्देशिका परिमार्जन गर्ने, विद्यालय तहको शिक्षण सिकाईमा माध्यम भाषा सम्बन्धि नितिगत स्पष्टता गर्ने, प्रारम्भिक पढाई कार्यक्रमका लागि आवश्यक सिकाई सामग्री जस्ता कार्यक्रमहरु समावेश गरिएअनुसार लक्षित कार्यक्रम सम्पन्न भएका छन्।

जिवनपर्यन्त सिकाई कार्यक्रमहरुको प्रमाणिकरण तथा समकक्षताका माध्यमबाट अनौपचारिक शिक्षाबाट औपचारिक शिक्षामा प्रवेश गर्ने कार्यलाई सुदृढ गर्ने कार्य राष्ट्रिय योग्यता प्रारुप मार्फत व्यवस्थित गर्ने प्रस्ताव गरिएकालेले यस अनुसार कार्यान्वयनको विस्तृत खाका तयार गरी कार्यान्वयन प्रारम्भ गर्नु पर्ने आबश्यक देखिन्छ ।

उल्लिखित विश्लेषणका आधारमा विद्यालय तहको पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा निम्नलिखित चुनौतीहरु पहिचान गरिएको छः

१. नयाँ पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि शिक्षक तयारी, विकास र विषयगत शिक्षकको व्यवस्था र विद्यालयमा आधारित पेसागत सहयोग पद्धति स्थापना र सञ्चालन

२. स्थानिय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री विकासका लागि क्षमता विकास

३. सबै शिक्षकलाई नयाँ पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्रीको अभिमुखीकरण

४. पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनमा सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता

५. पाठ्यक्रम विकास तथा अद्यावधिक कार्यलाई अनुसन्धानमा आधारित बनाउने

६. बालबालिकाको सिकाईलाई माध्यम भाषाको कारण अवरोध नहुने गरी छनोट, विशेषतः प्रारम्भिक कक्षाहरुमा आवश्यकताअनुसरा मातृभाषा, स्थानिय भाषा, बुहुभाषा प्रयोग

७. विद्यालय तहको प्राविधिक धारको पाठ्यक्रममा सुधार, परिमार्जन तथा समायोजन

८. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुका लागि पाठ्यक्रम तथा सिकाई सामग्रीमा प्रर्याप्त विकल्पहरु प्रदान गरी अपाङ्गताको प्रकृतिअनुसार लचकता प्रदान गर्नु

९. पाठ्यपुस्तकको गुणस्तर सुधार तथा बहुपाठ्यपुस्तकको नितीको कार्यान्वयन

१०. शिक्षक निर्देशिका लगायत विद्यार्थीका लागि मुद्रित तथा डिजिटल सन्दर्भ सामग्रीको विकास तथा उपलब्धी

११. मूल्याङ्कन पद्धतीलाई शिक्षण सिकाईसँग जोड्ने, परिक्षा पद्धतिलाई स्मरण र बोध जस्ता सामान्य संज्ञानात्मक पक्षको मात्र लेखाजोखा नगरी उच्च तहको संज्ञान तथा सिप परिक्षण गर्ने गरी कार्यान्वयन र विद्यार्थीको कार्य सम्पादन स्तरलाई मूल्याङ्कनको नतिजाले स्पष्ट गर्न सक्ने बनाउने

१२. योग्यता प्रमाणिकरण लागि तहगत स्तर निर्धारण र समकक्षता प्रदान (राष्ट्रिय योग्यता प्रारुपको कार्यान्वयन)

१३. सिकाई सहजिकरण र मूल्याङ्कनमा सूचना प्रविधिको उपयोग सहितको बैकल्पिक विधिको प्रयोग

१४. पाठ्यक्रम विकास, परिमार्जन कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कन गर्दा स्थानिय तह, प्रदेश सरकार तथा विद्यालयको अर्थपूर्ण सहभागिता कायम गरी पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा जवाफदेहिताको सुनिश्चितताको ।

३.५.३ उद्देश्य

यस योजनाले पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धि निम्नलिखित उद्देश्यहरु राखेको छः ।

१. पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरिय र प्रभावकारी बनाई सम्मृद्ध नेपाल निर्माणका लागि सक्षम, सृजनशिल तथा प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नु,

२. अनुसन्धान तथा जिवन्त अनुभवमा आधारित पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु,

३. सिकाईलई दैनिक जिवनसँग सम्बन्धित गराउने र विषयवस्तुलाई अन्तरसम्बन्धित गरी सिकाई क्रियाकलाप सञ्चानल गर्नु,

४. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाईद्धारा स्थानिय र आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिप तथा व्यवहार विकासमा सहजिकरण गर्नु,
५. सिकारुका सिकाई समस्इाको समधान उन्मुख निरन्तर आवधिक तथा स्तरिकृत साथै प्रमाणमा आधारित मूल्याङ्कन पद्धतिको व्यवस्था गर्नु ।

३.५.४रणनितिहरु

उद्देश्यहरु हासिल गर्न निम्नलिखित रणनितिहरु अवलम्बन गरिनेछ :

१. पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरिय र प्रभावकारी बनाई सम्मृद्ध नेपाल निर्माणका लागि सक्षम, र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई अनुसन्धान तथा आवधिक मूल्याङ्कनमा आधारित बनाईने छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ र तदनुसारका पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिने ।
२. ज्ञानमा आधारित समाज, सुचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास र प्रयोग एवम् शैक्षिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनितिक, आर्थिक परिवर्तन र विश्वपरिवेश समेतका आधारमा पाठ्यक्रमलाई समसामयिक सान्दर्भिक र व्यावहारिक बनाउँदै लीनका लागि यसै क्रममा विद्यालय तहको प्राविधिक धारको हालको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको मूल्याङ्कनका आधारमा आवश्यक सुधार, परिमार्जन तथा समायोजन गर्न पहल गर्ने ।
३. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास प्रक्रियालाई बढी सहमाथिता मूलक बनाई स्थानिय सरोकारवालामा अपनत्व विकास गरी जवाफादेही बनाउन विद्यालयमा आधारित पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी परीक्षणका रुपमा कार्यान्वयनमा ल्याईने छ र यसको प्रभावका आधारमा निरन्तरता प्रदान गरिने छ । विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालालाई प्रभावकारी ढङ्गले प्रबोधीकरण गरिने छ ।
४. संघ र प्रदेश सरकार तहबाट पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक संरचनागत तथा पेसागन सक्षमता अभिवृद्धि गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न उचित कानूनी तथा नितिगत व्यवस्था गरी कार्यान्वयनका लागि पहल गर्ने ।
५. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुपले निर्दिष्ट गरे अनुसार प्रदेश तथा स्थानिय सरकारको विद्यालय तहको पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्न अत्यावश्यक सक्षमता विकास गरी जिम्मेवार बनाईने छ ।

६. वैकल्पिक सिकाईका आधारमा शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप सञ्चालन गरी देशमा पर्न सक्न् विपत, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा सिकाईलाई निरन्तरता दिन सामुदायिक विद्यालयको संरचनागत सुधार गर्ने, शिक्षकको पेशागत सक्षमता विकास गर्ने र पर्याप्त सिकाई सामग्री विकास गरी सिकाई अवसर अभिवृद्धि गरिने छ र विद्यालयहरुलाई यसका लागि सक्षम बनाईदै लगिने छ ।
७. शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिका तथा स्रोत सामग्री तथा विद्यार्थीका लागि सिकाई सामग्री, स्वाध्यायन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरुको विकास, परिमार्जन तथा समायोजन गरी डिजिटाईज अनलाईन सिकाई पोर्टलमार्फत् र हात हातमा पुग्ने गरि सर्वसुलभ गराईने छ ।
८. पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयनमा सम्बद्ध सरोकारवालाहरु अभिभावक, शिक्षक, विद्यार्थी, समाजसेवी, विद्यालय व्यवस्थापन पदाधिकारी, बुद्धिजिवी, शिक्षा प्रेमी, परम्परागत ज्ञान र सिपको ज्ञाता तथा अनुसन्धेता आदिको सहभागिता र भूमिका वृद्धि गरिने छ ।
९. पाठ्यपुस्तक गुणस्तर सुधार गर्न प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रिया अवलम्बन गरी पाठ्यपुस्तक विकास गर्नाका लागि पहल गरिनेछ ।
१०. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाईलाई सुनिश्चित गर्न शिक्षकका पेसागत सक्षमता विकासलाई निरन्तरता दिई बहुपाठ्यपुस्तक निति कार्यान्वयन गरिने छ ।
११. प्ररम्परागत रुपमा प्रचलनमा रहेको पाठ्यपुस्तकमा आधारित शिक्षणसिकाईलाई बालकेन्द्रित, लैङ्गीक तथा अपाङ्गता मैत्री बनाई सूचना, सञ्चार र प्रविधिको उचित प्रयोग गर्दै बढी सहमागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमुलक एवम् समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गरिने छ ।
१२. बालबालिकाको सिकाईलाई भाषाका कारण अवरोध नहुने गरी स्थानिय भाषा छनोट गरिने छ । यसका लागि विशेषतः प्रारम्भिक कक्षाहरुमा सिकाई सहजिकरणका लागि आवश्यकताअनुसार मातृभाषा, स्थानिय भाषा, बहुभाषा प्रयोगलाई प्राथमिकता दिइने छ ।
१३. विद्यालयहरुलाई वैकल्पिक तथा बहुकक्षा विक्षणसिकाई अनुरुपाका शैक्षिक क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न सक्षम बनाईदै लगिने छ ।
१४. विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धती विकास गरी पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा रहेका समस्याहरुलाई कार्यान्वयन तहमा नै समाधान गरी शिक्षणसिकाई प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाईने छ ।
१५. सहपाठी सिकाई समूह गठन गरी कमजोर सिकाई क्षमता भएका बालबालिका सहयो गर्ने (Mentoring and Coaching) व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा ल्याई सिकारुको शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा सहभागिता अभिवृद्धि र सिकाई उपलब्धिमा सुधार गरिने छ ।
१६. सबै सामुदायिक विद्यालयमा सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिमा आधारित शिषण सिकाईका लागि अत्यावश्यक पूर्वाधार विकास तथा त्यसको उचित उपयोग गर्न सक्ने क्षमता बिकास गरी कक्षागत वा तहगत रुपमा प्रविधिमा आधारित शिक्षणसिकाईलाई परिक्षणमा ल्याईने छ ।
१७. प्रन्येक सामुदायिक विद्यालयमा एक-एक सूचना सञ्चार तथा प्रविधि ल्याब र सिकाई सामग्रीयुक्त पुस्तकालय स्थापना गरी शिक्षक तथा सिकारुलाई प्रविधिको प्रयोग, थप ज्ञान सिप विस्तारको अवसरमा वृद्धि तथा खोजमुलक शिक्षणसिकाईको प्रयोग गर्ने वातावरण सुनिश्चित गरिने छ ।

१८. स्थानिय तथा मातृभाषाको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास र प्रयोलाई व्यवस्थित गर्न नगरपालिका तथा विद्यालयको सक्षमता विकास गरी जिम्मेवार जवाफदेही बनाईने छ र भाषा आयोगको परामर्शमा मानकीकरण, शब्दकोष निर्माण तथा लेख्य प्ररम्पराको विकास गर्दै मातृभाषाको प्रयोगलाई थप व्यवस्थित गरि स्थानिय पाठ्यक्रम बिकास गरिनेछ ।

१९. नगरपालिकाले स्थानिय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यन्वयनका लागि आवश्यक संरचना विकास गरी समन्वयात्मक अनुगमन तथा पृष्ठपोषण कार्यदल बनाइ त्यसलाई व्यवस्थित गरिने छ ।

२०. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुको शैक्षिक पहुँच बढाउन र सिकाई अवसर बृद्धि गर्न पाठ्यक्रम तथा सिकाई सामग्रीलाई ब्रेल लिपिमा तयार गर्ने र श्रव्यदृश्यमा आधारित साङ्केतिक भाषाका शैक्षिक सामग्रीहरुको विकास तथा प्रयोगलाई उच्च प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयनमा ल्याई सबै बालबालिकाको शैक्षिक अधिकारको सुनिश्चित गर्न पहल गरिनेछ ।

२१. सिकारुको सिकाई उपलब्धिप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार तथा जवाफदेही बनाई विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धिलाई शिक्षकको वृद्धिविकास सँग आवद्ध गर्दै पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सिर्जना गरिने छ ।

२२. आधारभूत तह र माध्यमिक तहमा हुने सार्वजनिक परिक्षालाई सुधार गरिने छ

३.५.५उपलब्धि, नतिजा, प्रमख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. विद्यालय तहको पाठ्यक्रम सान्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई दैनिक जिवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशिल्क सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाई प्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख नागरिक तयार गर्न सहयोग हुने ।

ख) नतिजा (Results)

१. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ अनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षादेखी कक्षा १२ सम्मका पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन हुने ।

२. कक्षा १-३ मा व्यवहारकुशल सिपहरु सहित अन्तरविषयक तथा बहुविषयक ढाँचाको एकिकृत पाठ्यक्रम कार्यान्वयन हुने ।

३. कक्षा १-८ सम्म बसै विद्यालयमा सम्बन्धित स्थानिय तहले विकास वा समायोजन गरअनुसार स्थानिय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन हुने ।

४. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा देखि आधारभूत तहसम्म विशेषत कक्षा १-३ मा आवश्यकतानुसार मातृभाषा, स्थानिय भाषा वा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाई सहजीकरण हुने ।

५. बहुपाठ्यपुस्तक प्रयोग हुने र पाठ्यपुस्तकको गुणस्तरमा सुधार हुने ।

६. कक्षाकोठा सिकाईको अभिन्न अङ्गका रुपमा सिकाई सुधारको माध्यमका रुपमा मूल्याङ्कनको प्रयोग हुनाका साथै विभिन्न तहमा सञ्चालन गरिने सार्वजनिक परिक्षाले विद्यार्थीको क्षमताको सही व्याख्या गरेको हुने ।

७. पाठ्यसामग्रीहरु अपाङ्गमैत्री तथा सामाजिक-सांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधता सापेक्ष हुने ।

८. सिकाई क्रियाकलाप बालमैत्री, स्थानिय सन्र्भ सापेक्ष, सान्दर्भिक तथा प्रभाकारी हुने ।

९. पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जन सहभागितत्माक हुने ।

१०. पाठ्याक्रम परिमार्जन तथा सुधार अुनसन्धानमा आधारित हुने ।

११. पाठ्यक्रम कार्यान्वयनकालागि नतिजा अर्थात् विद्यार्थीको सिकाईमा आधारित उत्तरदायित्व वहन हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरु त्था लक्ष्य (Major Activates and Target)

तालिका ३.४: पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	ईकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कै.
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१.	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ कार्यान्वयन									
	नमूना पाठ्यपुस्तक विकास तथा परिक्षण	कक्षा/ विषय	कक्षा ४, ७ र ९ (विषय १७	कक्षा ५ (विषय १२)						
	पाठ्यक्रम कार्यान्वयन	कक्षा/ विषय		कक्षा ४, ७ र ९ (विषय १७)	कक्षा ५, ८ र १० (विषय १७)					
	शिक्षक निर्देशिका विकास	कक्षा/ विषय		कक्षा४, ७ र ९ (विषय १७)						
	पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री अभिमुखीकरण संघ र प्रदेश सरकारको सहयोगमा	कक्षा विषय तथा तह वा स्थान		कक्षा ४, ७ र ९ (विषय १७)/ ७६१	कक्षा ५, ८ र १० (विषय १७)/ ७६१					
२.	विद्यार्थी मूल्याङ्कन - मापदण्ड विकास (आन्तरिक, प्रयोगात्मक, बाह्य)									
	नमूना साधन विकास	कक्षा विषय	१ देखि ५ (विषय १९)	६ देखि १० (विषय	११ र १२ (विषय					

				३५)	२०)					
	कक्षाकोठामा आधारित परिक्षण तथा मूल्याङ्कनका आधार तथा नमूना विकास र प्रबोधिकरण (पृष्ठपोषण र अभिलेखनसमेत	कक्षा/ विषय तथा तह		कक्षा १देखि ५ (विषय १९) ७६१	कक्षा ६ देखि (विषय ३५) ७६१	११ र १२ (विषय २०) ७६१				
३.	प्राविधिक धार तर्फका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री									
	समस्या तथा विकल्प पहिचान र संरचना तयारी	पटक	१							
	पाठ्यक्रम समायोजन परिमार्जन तथा विकासका लागि पहल कदमी	विषय क्षेत्र		६						
	पाठ्यसामग्री समायोजन, परिमार्जन तथा विकासका लागि पहल	विषय क्षेत्र			६					
	प्रयोगात्मक कार्यविधि विकासका लागि पहल गर्ने	विषय क्षेत्र		६						
	पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री प्रबोधिकरण	पटक तह			७					
४.	प्ररम्परागत शिक्षाको व्यवस्थापन									
	पाठ्यक्रम समायोजन, परिमार्जन तथा विकास पहल गर्ने	कक्षा/ विषय	१ देखि ५	६ देखि ८	९ र १०	११ र १२				
	पाठ्यसामग्री, शिक्षक स्रोत सामग्री समायोजन, परिमार्जन तथा विकास	कक्षा/ विषय क्षेत्र		१ देखि ५ क्षेत्र ३	६ देखि ८ क्षेत्र ३	९ र १० क्षेत्र ३	११ र १२ क्षेत्र ३			
	पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री प्रबोधिकरण	कक्षा/ तह		१ देखि ५/७६१	६ देखि ८ /७६१	९ र १०/७६ १	११ र १२ /७६१			
५.	निर्देशिका,	संख्या	२					२		

	कार्यविधि तथा मार्गदर्शन विकास तथा परिमार्जन तथा एकीकरण का लागु सुझाब									
६.	डिजिटल सामग्री	पद्धती								
	विभिन्न विषयमा विद्यार्थीका लागि नमूना डिजिटल अन्तरक्रियात्मक सामग्री विकास गर्ने	कक्षा/ विषय	कक्षा १ विषय ३	कक्षा २ विषय ३	कक्षा ३ विषय ३	कक्षा ४ विषय ५	कक्षा ५ विषय ५			
	पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्धारा विकास गरिएका सम्पूर्ण सामग्रीलाई डिजिटलाईज गरी केन्द्रको ई-पुस्तकालयमा व्यवस्थित गरी सर्वाजनिक महुँच हुने गरी राख्ने	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
७.	पाठ्यपुस्तक									
	बहुपाठ्यपुस्तक निती कार्यान्वयन (गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने, मूल्याङ्कन तथा छनोट)	ढाँचा विकास तथा कक्षा	१							
	नि:शुल्क पाठ्यपुस्तक उपलब्धीमा प्रभाबकारी गराउने	कक्षा विषय	१-१०	१-१०	१-१०	१-१०	१-१०			
	पाठ्यपुस्तकको बहुबर्षे प्रयोगको परीक्षण	कक्षा/ विषय	तयारी	तयारी	परीक्षण कक्षा ६, ४ र ९, ६ विषय	परीक्षण नतिजाका आधारमा रणनिती तयार	एउटा कक्षामा रणनिती कार्यान्वयन			
	विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएकाहरुका लागि अनूकुल पाठ्यपुस्तक/पाठ्य	कक्षा विषय संख्या	१ देखि ३	४ देखि ५	६ देखि ८	९ र १०	११ र १२			

	सामग्री विकास तथा निःशुल्क उपलब्ध गराउने									
८.	पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन									
	अनुसन्धान तथा मूल्याङ्कन	तह/कक्षा			१	१				
	सुधार	कक्षा/विषय					आधारभूत	माध्यमिक		
	विद्यालयमा आधारित पाठ्यक्रम विकास परिक्षण	विषय				कक्षा १	कक्षा २	कक्षा २		
९.	मातृभाषा तथा स्थानिय पाठ्यक्रम									
	मातृभाषाका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास, समायोजन तथा कार्यान्वयन	कक्षा/विषय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
	मातृभाषाका बाहेक अन्य स्थानिय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास तथा कार्यान्वयन	कक्षा/विषय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
१०.	संस्थागत प्रबन्ध र क्षमता विकास									
	नगरपालिका तहमा पाठ्यक्रमको विकास कार्यान्वयन, परिक्षा तथा मूल्याङ्कन अनुगमन लगायतका प्राविधिक सहयोगका लागि स्थानिय विज्ञ सम्मिलित प्राविधिक संयन्तको व्यवस्था गर्ने	पटक	१	१						
	तिनै तहको कार्य विवरण अनुसार क्षमता विकासका कार्यक्रम तयार गरी कार्यान्वयन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
	नयाँ पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षक	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			

	तालिम तथा सहायता प्रणाली मार्फत शिक्षकको क्षमता विकास									
११.	सिकारुको सिकाई उपलब्धि प्रति जवाफदेही बनाई सिकाई उपलब्धिलाई शिक्षकको बृत्ति विकास सँग आवद्ध गर्ने	पद्धति विकास-पटक कार्यान्वयन	१ निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
१२.	आधारभूत तथा माध्यमिक तहका सार्वजनिक परिक्षा प्रणाली सुधारका लागि क्षमता विकास गर्ने	संख्या	सबै	सबै						
१३.	प्रारम्भिक बालविकासमा कार्यरत शिक्षकका लागि १ महिने आधारभुत तालिम संञ्चालन गर्ने	जना	५५	५५	५५	६०	६०	६०		
१४.	विभिन्न विषयमा शिक्षक पेसागत विकास तालिम विकास गर्ने	जना	५०	५५	५५	६०	६०	६०	६०	

३.६ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

३.६.१ परिचय

गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यावसायिक रुपमा दक्ष, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ । शिक्षकमा भएको विषयवस्तुको पर्याप्त ज्ञान, शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमुना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरुको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । सबै तहको शिक्षामा योग्य, दक्ष, समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरुको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ । नेपालमा विद्यालय तहको शिक्षामा पहुँच गुणस्तर, समता, सान्दर्भिकता, सुशासन प्रवर्धनका लागि विगतमा सञ्चालित विभिन्न योजना, परियोजना तथा

कार्यक्रमहरुले शिक्षक व्यवस्थापन र शिक्षकको पेसागत क्षमता अभिवृद्धिलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी कार्यक्रम सञ्चालन गरेको पाइन्छ ।

वर्तमान अवस्थामा शिक्षक तयार गर्ने काम विश्वविद्यालयहरु तथा विद्यालयहरु (उच्च मावि) ले गरिरहेका छन् । शिक्षक अध्यापन अनुमति पत्रमा लागि परीक्षा सञ्चालन गर्ने, रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक पदपूर्तिका लागि परीक्षा सञ्चालन गरी नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र बढुवासम्बन्धी कार्य शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ । आयोगबाट सिफारिस भई आएका शिक्षकहरुलाई नियुक्ति गरी पदस्थापन गर्ने कार्य स्थानिय तहहरुले गर्दै आएका छन् । यसैगरी अस्थायी वा विद्यालयको निजी स्रोतमा शिक्षक नियुक्ति गर्ने, शिक्षकको कार्यसम्पादन मुल्याङ्कन गर्ने कार्य स्थानीय तहले गर्दै आएका छन् । शिक्षकको पेसागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने काम शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले, प्रमाणीकरण तथा कष्टमाइज्ड तालिम पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रशिक्षक तयार गर्ने कार्य शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले र शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने काम प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रहरुको गर्दै आएका छन् ।

नेपालमा शिक्षक तयारी कार्यलाई वास्तविक आवश्यकता र अनुसन्धानमा आधारित बनाउन सकिएको छैन । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र विश्वविद्यालयहरुबिच शिक्षक तयारी गर्ने कार्यमा प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य हुन सकेको छैन । यसै गरी देशमा विभिन्न तरिकाले नियुक्ति पाएका शिक्षकहरु, जस्तैः शिक्षक सेवा आयोगबाट छनोट भई नियुक्ति पाएका स्थायी, अस्थायी, राहत अनुदानका, विद्यालयको निजी स्रोतबाट तलब सुविधा पाउने शिक्षक आदि छन् । विभिन्न किसिमका शिक्षकहरुका सेवाको सर्त र सुविधा पनि फरक फरक छन् । शिक्षकको कार्यसम्पादन मुल्याङ्कन बढुवा प्रयोजनका लागि मात्र भएको र यसलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोडी शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइमा जिम्मेवार बनाउने प्रयोजनमा प्रयोग गर्न सकिएको छैन् ।

यस योजनामा शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाका रुपमा विकास गर्ने, कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइलाई गुणस्तरयुक्त बनाउने, शिक्षक सहयोग प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने, शिक्षक पेसागत विकासलाई प्रभावकारी बनाउने, विद्यार्थीको सिकाइप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने र औचित्यपुर्ण शिक्षक आपूर्ति र वितरण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिइने छ । यसमा शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी चुनौतिहरु परिचान गरिएको छ । वर्तमान अवस्थाको समीक्षा तथा पहिचान गरिएका चुनौतिहरुको सामना गरी शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउने सन्दर्भमा यस कार्यक्रकका उद्देश्य, उद्देश्य पुरा गर्नका लागि अपनाइने रणनीतिहरु, कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट हासिल हुने अपेक्षित नतिजा तथा मुख्यमुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु समावेश गरिएको छ ।

३.६.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षक पेसालाई रोजाइको पेसाका रुपमा विकास गर्नका लागि नेपालको पन्ध्रौं योजना (२०६७/०७७-२०८०/०८१) ले यस पेसामा अब्बल प्रतिभाहरुलाई आकर्षित गर्न विश्वविद्यालयमा उत्कृष्ट अङ्क हासिल गरेका व्यक्तिलाई सोझै शिक्षण पेसामा प्रवेश गर्न पाउने कानुनी व्यवस्था गर्ने उल्लेख गरेको छ । शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७ अनुसार शिक्षक हुनका लागि शिक्षण अनुमति पत्र अनिवार्य हुनु पर्ने, स्थायी शिक्षक हुनका लागि शिक्षक सेवा आयोगले लिने परीक्षा उत्त्तीर्ण भएको हुनुपर्ने, बढुवाका लागि निश्चित मापदण्ड पुरा गनुपर्ने र पेसाको सुरक्षा लगायतका कारणले शिक्षण पेसालाई समाजमा प्रतिष्ठत पेसाका रुपमा लिइने अवस्था सुधार हुँदै गएको छ । नियमित रुपमा स्थायी नियुक्ति गर्ने कार्यको थालनीले शिक्षण पेसामा थप आकर्षण बढेको अवस्था छ । शिक्षक सेवा आयोगद्धारा सञ्चालित परीक्षामा सम्मिलित हुने युवाहरुको उल्लेख्य उपस्थितिले यस सेवाप्रति शिक्षित युवाहरुको आकर्षण बढ्दै गएको पुष्टि हुन्छ । आगामी दिनहरुमा निरन्तर शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोग, पूर्वानमानयोग्य सरुवा र बढुवा प्रणाली, कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा, दण्ड र पुरस्कारसम्बन्धी स्वच्छ र पारदर्शी प्रणाली, विश्वविद्यालयमा सर्वउत्कृष्ट स्थान ल्याउन सफल मिहिनेती, मेधावी तथा प्रतिभावान व्यक्तिहरुलाई शिक्षक पदमा कुल रिक्त पदको निश्चित प्रतिशत छुटयाई सोझै प्रवेश गराउन सकिने गरी कानुनी तथा प्रक्रियागत व्यवस्थाको सुनिश्चिततामार्फत शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाका रुपमा विकास गराउन आवश्यक देखिएको छ ।

शिक्षक सेवा आयोगबाट आधारभुत तह (कक्षा १-५), आधारभुत तह (कक्षा ६-८) र माध्यमिक तहमा रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा पदपुर्तिका लागि परीक्षा सञ्चालन गर्ने कार्य भइरहेको छ । शिक्षक सेवा आयोगबाट नियुक्ति लागि सिफारिस भएका शिक्षकहरुलाई स्थानीय तहले विद्यालयमा नियुक्ति तथा पदस्थापन गर्ने कार्यको थालनी भएको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास योजनावधि (२०७३/०६४-२०७७/०७८) मा चरणवद्ध रुपले माध्यमिक तहमा विषय शिक्षकको नियुक्ति गर्न लागि मार्गचित्र तयार पार्ने भनिए पनि सो कार्य हुन सकेको छैन् । शिक्षक सेवा आयोगको कामलाई थप प्रभावकारी बनाउन प्रदेशस्तरमा शिक्षक सेवा आयोग स्थापना गरी संस्थापन सुदृढीकरण गर्नु आवश्यक देखिएको छ । अस्थायी तथा विद्यालय स्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरुको व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त मापदण्ड तथा निर्देशिका निर्माण गरी प्रयोगमा ल्याउनु आवश्यक देखिएको छ ।

शिक्षक तयारी

नेपालमा विश्वविद्यालयहरुले सञ्चालन गर्दै आएका वि.एड., एम.एड.लाई नै शिक्षक तयारी कोर्स वा प्राज्ञिक योग्यता र व्यावसायिक योग्यता दुवै मानिएको छ । यस्ता पुर्वसेवाकालिन शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमहरु त्रिभुवन विश्वविद्यालय, काठमाडौं विश्वविद्यालय, पुर्वाञ्चल विश्वविद्यालय, नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय, मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय र सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालयले सञ्चालन गर्दै आएका छन् । विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको EMIS प्रतिवेदन, २०१९ अनुसार शिक्षक शिक्षा कार्यक्रममा सन् २०१८/०१९ मा भर्ना भएका ७५,९५७ विद्यार्थीमध्ये ३६,१६९ विद्यार्थीहरु त्रिभुवन विश्वविद्यलयअन्तर्गतका क्याम्पसहरुमा भर्ना भएका थिए । यसबाट शिक्षक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयले ठुलो हिस्सा ओटेको छ । यी विश्वविद्यालयहरुमा शिक्षक शिक्षा कार्यक्रममा भर्ना भएका विद्यार्थीहरुमध्ये ठुलो हिस्सा अर्थात् ४८,४११ छात्राहरु रहेका छन् । विश्वविद्यालयका यी कार्यक्रममा उत्तीर्ण दर भने ज्यादै न्युन रहेको छ, जस्तैः सन् २०१८/०१९ मा भर्ना भई परीक्षामा सहभागी भएका परीक्षार्थीहरुमध्ये १६.६५ प्रतिशत विद्यार्थी नियमिततर्फ उत्तीर्ण भएका थिए ।

शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७ बमोजिम वि.एड. वा एम.एड. गरेपछि अध्यापन अनुमतिपत्रका लागि योग्य मानिन्छ । अध्यापन अनुमति पत्र प्राप्त गरेको व्यक्ति मात्र शिक्षकका लागि योग्य हुन्छ । विश्वका विभिन्न मुलुकहरुको अभ्यासलाई हेर्दा मुल विषयमा योग्यता प्राप्त भएपछि शिक्षक तयारीका छुटै कार्यक्रममा सहभागी भई सो पुरा गरेपछि मात्र शिक्षकका लागि योग्य मानिने प्रचलन पनि रहेका छन् । शिक्षा ऐन, २०२८ (संशोधनसहित) तथा शिक्षा नियमावली, २०४९ र शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७ मा भएको व्यवस्थाअनुसार नेपालमा प्राथमिक र निम्नमाध्यमिक तहका लागि शिक्षाशास्त्रमा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह उत्तीण वा कक्षा १२ वा अन्यबाट प्रवीणता प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण गरी १० महिने शिक्षक तालिम लिई अध्यापन अनुमति पत्र प्राप्त गरेका र माध्यमिक तहका लागि शिक्षा शास्त्रबाट स्नातक तह उत्तीण वा अन्यबाट स्नातक तह उत्तीर्ण गरी एक वर्षे वि.एड. गरी अध्यापन अनुमति प्राप्त गरेका व्यक्ति मात्र शिक्षक हुन योग्य मानिन्छ । यसैगरी माध्यामिक तह कक्षा ११–१२ मा अध्यापन गर्नका लागी स्नातकोत्तर अनुमती पत्रका लागी परिक्षा सञ्चालन भने शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आंएको छ ।

पन्ध्रौं योजनाले शिक्षकको न्यूनतम् शैक्षिक योग्यतामा पुनरावलोकन तथा आवधिक रुपमा योग्यता परीक्षण गर्ने प्रणाली स्थापना गरिने उल्लेख गरेको भए पनि यो कार्य हुन सकेको छैन । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ बमोजिम सबै प्रकारका विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकका लागि राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमताको मापदण्ड निर्धारण गरी सोको आधारमा शिक्षक तयार गर्ने र शिक्षक सक्षमताका आधारमा निरन्तर पेसागत विकास कार्य सञ्चालन गरिने उल्लेख गरेको छ । यही मापदण्डका आधारमा शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र विश्वविद्यालयहरुविचको सहकार्यबाट विश्वविद्यालयहरुले शिक्षक तयारी कोर्स विकास गरि कार्यक्रम सञ्चालन आवश्यक देखिएको छ । यसैगरी विद्यालय तहको पाठ्क्रम र विषयहरु हेरेर प्रवेश परिक्षा सञ्चालन गरि छनौट भएका विद्यार्थिहरुलाइ मात्र विश्वविद्यालयमा शिक्षक

शिक्षा कार्यक्रममा भर्ना लिने व्याबस्था गर्नु उपयूक्त हुन्छ । विश्वविद्यालयका शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमहरु एकतिर अनुसन्धान र अभ्यास शिक्षणमा आधारित हुन नसक्नाले शिक्षण सम्बन्धी व्यावहारिक कुशलतको कमी देखिएको छ भने अर्कोतिर सीमीत अबधीमा विषयवस्तु र शिक्षण सम्बन्धी विषय अध्यायन गर्न पर्ने भएकोले दुवै पक्षमा पर्याप्त सिकाई हुन नसक्ने अबस्था छ ।

परिवर्तित कक्षा ११ र १२ को पाठ्याक्रममा संकायत संरचना नभएको अबको एक वर्षमा कक्षा १२ उत्तीर्ण गरि शिक्षक हुनको लागि कम्तीमा १ वर्षे शिक्षक तयारि कोर्स व्यावस्था गरि सो पुरा गर्नपर्ने व्यवस्था आवश्यक छ । तर दीर्घकालिन रुपमा भने आधारभुत तह र माध्यामिक तहको शिक्षक बन्नको लागि क्रमशः न्युनतम् शैक्षिक योग्यता स्नातक तह र स्नातकोत्तर तह उत्तिर्ण भई एक वर्ष शिक्षक तयारी कोर्स पूरा गरेको हुनुपर्ने गरी कानुनी व्यावस्था गर्न उपयूक्त हुनेछ ।

शिक्षणसिकाई क्रियाकलाप

बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धी मूलतः कक्षाकोठामा सञ्चालन गरिने शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापमा भर पर्छ । विद्यालय तहको पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ ले पनि शिक्षणसिकाई विद्यार्थीकेन्द्रित, प्रविधिमैत्री, परियोजनामा आधारित, समुहकार्यमा आधारित,सामुदायिक क्रियाकलापमा आधारित बनाउन जोड दिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले सुचना तथा सञ्चार प्रविधिलाइ शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रुपमा एकीकृत गर्दै प्रविधिममैत्री, व्यावहारिक र नतिजामुलक बनाउने उल्लेख गरेको अबस्था छ । नेपालमा विगत देखि हालसम्म सञ्चालित विभिन्न शिक्षा परियोजना, तथा कार्यक्रमहरुले कक्षाकोठाको शिक्षाणसिकाइमा सुधार ल्याइ शिक्षाको स्तर वृद्धि गर्न जोड दिएका छान । यसको फलस्वप विद्यालयको शिक्षणसिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउने,प्रविधिको प्रयोग गरि शिक्षण गर्ने, बालमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने जस्ता केहि प्रयास भएका छन ।

पन्ध्रौ योजनाले शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यार्थी संख्या कम भएका विद्यालयमा बहुकक्षा शिक्षाण व्यावस्था, कक्षाशिक्षण पद्धतिमार्फत पढाइ सिप प्रवर्धन गर्न उपयुक्त पाठ्यासामग्री, सन्दर्भ सामग्री, प्रयोगात्मक सामग्री, उपयुक्त कक्षाकोठा व्यावस्थापन लगायतको व्याबस्थामा जोड दिएको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (२०७३/०७३–२०७७/०७८) ले शैक्षणिक अभ्यासको सुधारमार्फत नै विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सधार हुन्छ भन्ने मान्याता बाकेको पाइन्छ । यो विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाको एउटा रणनिती पनी हो । गुणस्तरीय शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापबाट शिक्षाको स्तरमा सुधारको अपेक्षा गर्न सकिन्छ । यस योजनाले बालकेन्द्रित तथा अन्तक्रियात्मक शिक्षण विधिका साथै सक्रिय सिकाइका तौरतरिकाको प्रयोगमा जोड दिएको पाइन्छ । यसमा बालकेन्द्रित शिक्षण विधिलाइ छुट्टै पद्धतिका रुपमा नभइ गुणस्तरीय शिक्षाका लागी गरीने सबै खाले प्रयत्नको अभिन्न अङ्ग बनाइने उल्लेख छ ।

कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइमा सुधार ल्याउन कमजोर सिकाइस्तर भएका विद्यार्थीका लागी विशेष सहयोग, अपाङ्गता भएका बालबालीकाको सिकाइको सुनिश्चिता, शिक्षणशिकाइमा सुचना तथा

सञ्चार प्रविधिको प्रयोग, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन, परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्यमा जोड, उपचारात्मक शिक्षण पद्धती, परिक्षाको नतिजा विश्लेषण र त्यसबाट प्राप्त पृष्ठपोषण लिई शिक्षणशिकाइमा सुधार गर्ने जस्ता कार्यहरु शिक्षक बाट अपेक्षित रुपमा हुन नसकेको विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरुले औंल्याएका छन् (DOE, 2006)।

विद्यालय क्षेत्र विकास योजना अबधिमा कक्षाकोठाकोल शैक्षणिक अभ्यास वा क्रियाकलापलाई विद्यार्थीकेन्द्रित बनाउन शिक्षकको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन भएका छन । यस अवधिमा शिक्षक पेसागत विकास प्रमाणीकरण तालिम, छोटो अवधिको मागमा आधारीत कष्टमाइज्ड तालिमहरु सञ्चालन गरी शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापमा सुधार ल्याउन प्रयत्न गरियो । हजारौं शिक्षकले पेसागत विकास तालिम पाए तापनि शिक्षकले तालिममा सिकेका सिपको कक्षाकोठामा प्रयोग अपेक्षित रुपमा हुन नसकेको विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरुले औंल्याएको अवस्था छ (DOE, 2006)। तालिकामा सक्रिय सिकाइका तौरतरिहरुका बारेमा जानकारी हासिल गरे पनि कक्षाकोठाको अभ्यासमा रुपान्तरण हुन नसकेको अध्ययन प्रतिवेदनहरुले औंल्याएका छन । कतिपय बिद्यालयको कमजोर भैतिक पूर्वाधार, उच्च गतिको इन्टरनेट सुविधाको कमी, स्रोतको कमी, विषयगत दक्ष, योग्य र उत्प्रेरित शिक्षकको कमी, शैक्षणिक सामग्रीको कमी, उपयुक्त कार्य वातावरणको कमी आदिका कारणले कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइमा अपेक्षित सुधार हुन नसकेको अवस्था छ ।

शिक्षक पेसागत सहयोग पद्धति

विश्वमा शिक्षक पेसागत सहयोगका विभिन्न उपागमहरु प्रचलनमा छन् जस्तैः कक्षाअवलोकन र छलफल, मेन्टरिङ, नियमित अनुगमन तथा पृष्ठपोषण आदानप्रदान, शिक्षकहरुको सिकाइ सञ्जाल, कन्फरेन्स सहपाठीसँगको अन्तक्रिया, प्रतिविम्बित अभ्यास आदि । नेपालमा शिक्षक पेसागत सहयोगका लागि वि.स २०२८मा लागु भएका राष्टिय शिक्षा पद्धति योजनाले लिडर र फिडर विद्यालय (Leader and feeder school) को अवधारणा अघि पनि सारेको थियो । यसैगरी विद्यालय सुपरिवेक्षणबाट शिक्षक सहायता उपलब्ध गराउन प्राथमिक विद्यालय निरीक्षक, माध्यमिक विद्यालय निरीक्षकहरुको व्यवस्था गरिएको थियो । ग्रामीण विकासका लागि सेती परियोजना (१९८१-१९९१) र सोपश्चात् नेपालको शिक्षा सुधारका लागि धेरै परियोजनाहरु कार्यान्वयनमा आए । प्राथमिक शिक्षा परियोजना (२०४२-०४७), विज्ञान शिक्षा विकास परियोजना (१९८४-१९९१), आधारभुत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना-पहिलो (२०४९-०५४), आधारभुत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना-दास्रो (२०५६-०६१), प्राथमिक शिक्षा विकास परियोजना (सन् १९९२-१९९९), माध्यामिक शिक्षा परियोजना (सन् १९९३-२०००), शिक्षक शिक्षा परियोजना (सन् २००२-२००९), विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम (२०६७/०६८-२०७२/०७३), हुदै हाल कार्यन्वनमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम (२०७३/०७४-२०७७/०७८), ले समेत शिक्षको पेशागत सहयोगलाई महत्व दिई विभिन्न तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन भएका देखिन्छ ।

ग्रामिण विकासका लागी परियोजना तथा आधारभुत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजनादेखि नै नेपालमा शिक्षक पेसागत सहयोगका लागी स्रोत केन्द्रहरु स्थापना भएर क्रमश: तिनको संङ्ख्या विस्तार गरि १०५१ स्रोत केन्द्रहरु मार्फत शिक्षक पेसागत सहयोग प्रदान हुदै आइरहेको थियो ।

स्रोत केन्द्रहरुले आफ्नो सेवाक्षेत्रका विद्यालयहरुमा कार्यरत शिक्षकहरुलाई नया पाठ्याक्रम तथा पाठ्यापुस्तक र शिक्षक निर्देशिकासम्बन्धि अभिमुखिकरण गर्ने शैक्षिक विषय वस्तुमा प्रधानाध्यापकहरुसँग नियमित बैठक गर्ने, शैक्षिक सामग्री निर्माण तथा प्रयोग सम्बन्धी कार्यशाला सञ्चालन गर्ने, कक्षा अबलोकन गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने, अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालनमा सहयोग गर्ने शैक्षिक योजनाहरु निर्माणमा सहयोग गर्ने शिक्षकहरु बिचको अन्तरक्रिया गराउने आदि कार्यहरु हुने गर्थे । तर संघिय संरचनाको कार्यन्वयनसँगै स्रोत केन्द्र पद्धति विघटन भएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, अनुसारको स्थानिय तहमा सेवा निवृत शिक्षकहरुलाई अध्यायन अनुसन्धान, शिक्षक सहायता, अनुगमन आदीमा प्रयोग गर्ने उल्लेख गरेपनि अनुभव हस्तान्तरणका लागी कानुनी व्यावस्था मिलाउन सकेएको छैन । दिगो विकास लक्ष्य (२०१६-२०३०) अनुसार सिकाई आदान प्रधान,क्षमता विकास प्रविधि हस्तान्तरण र ज्ञानको सञ्जालीकरणका लागी शिक्षक पेसागत सहयोगका लागी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संघसस्थाहरु विच सञ्जाल विकास गर्ने अति कम विकसित मुलुकका लागी दिइएको सुविधाको उपयोग हुन सकेको छैन ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रममा शिक्षक पेसागत सहयोग स्रोत केन्द्र अगुवा स्रोत केन्द्र र शैक्षिक तालिम केन्द र जिल्ला शिक्षा कार्यलयवाट गर्ने प्रवन्ध मिलाइएको थियो । सोहीबमोजिम विद्यालय सुपरिवेक्षण, शिक्षकको कार्यको अनुगमन, तालिमको फलोअप, कक्षाअवलोकन र पृष्ठपोषण प्रधान, नियमित प्रधानाध्यापक बैठक, शिक्षक अन्तक्रिया कार्यशाला, छोटो समयको अवधिको मागमा आधारित तालीम सञ्चालन आदी कार्यहरु स्रोत केन्द्र, तालिम केन्द्र र जिल्ला शिक्षा कार्यलयहरुबाट हुँदै आएका थिए । यसबाट एक लाखको शिक्षक पेसागत सहायता विकास प्रणाली भएको अवस्था थियो । मुलुक संघिय संरचनामा गए संगै ती सबै स्रोत केन्द्रहरु खारेज भए । हाल स्रोत केन्द्रहरुले सम्पादन गर्दै आएका कामहरु समेत स्थानिय तहले गर्नु अवस्था छ । शिक्षक पेसागत सहयोगका लागी अवसरहरुमा विविधता ल्याउने कार्य हुन सकेको छैन । शिक्षक सहयोग प्रणाली स्थापना गरी शिक्षक पेसागत सहयोगलाई प्रभावकारी बनाउन नगरपालिकाले आवश्यक कार्यक्म ल्याउने छ ।

प्रधानाध्यापकको कुशल नेतृत्वबाट नै विद्यालयले आफ्ना लक्ष्य र उद्देश्यहरु प्राप्त गर्न सक्छ । पन्ध्रौ योजना (२०७६/०७६-२०८०/०८१) ले शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत सहयोगमा प्रधानाध्यापकलाई बढी जिम्मेवार बनाउन कार्यन्वयन पक्षमा सुधार ल्याउनु पर्ने आवश्यक देखिएको छ ।

शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम

पेसागत रुपमा सक्षम, र अभिप्रेरित शिक्षकबाट नै कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइमा सुधार आउन सक्छ । यसका निम्ती शिक्षकलाई पेशागत विकासका अवसरहरु उपलब्ध हुन आवश्यक छ र शिक्षकको पेसागत विकासका विभिन्न तौरतरिकाहरु छन । शिक्षक तालिम, कार्यशाला सेमिनार कन्फरेन्स, क्रियात्मक अनुसन्धान,शिक्षकहरुको सिकाई सञ्जाल, अवलोकन भ्रमण, मेन्टरिङ आदि अवसरहरुबाट शिक्षकको पेसागत विकास सम्भब हुन्छ । नेपालमा शिक्षकको पेसागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ध्येयले नेपालमा विभिन्न परियोजना तथा कार्यक्रमहरु संञ्चालन भए । शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गरि कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउने उद्देश्यले वि.सं २०५० मा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रको स्थापना सँगै सोअन्तरर्गत ९ ओटा प्रथमिक शिक्षक तालिम केन्द्रहरु स्थापना भएर ती तालीम केन्द्रहरुबाट सेवाकालिन प्राथमिक शिक्षक तालिम कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिए । शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रमा माध्यामिक शिक्षा विकास केन्द्र गाभिएपछि शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रअन्तर्गतका शिक्षक तालिम केन्द्रहरु (२९ ओटा), अगुवा स्रोत केन्द्रहरु र स्रोत केन्द्रहरुमार्फत लामो तथा छोटो अवधिका शिक्षक तालिम कार्यक्रमहरु सञ्चालन हुदै आए ।

विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमअन्तर्गत पनि शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले तिनै तालिम केन्द्रहरु (२९ ओटा) अगुवा स्रोत केन्द्रहरु र स्रोत केन्द्रहरुमार्फत शिक्षक पेसागत विकास तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको थियो । तर संघिय संरचनाको कार्यन्वयनसँगै शिक्षक तालिम तथा विकासका लागी प्रत्येक प्रदेशमा एक/एक गरि जम्मा सात तालिम केन्द्रहरु मात्र रही अन्य संरचनाहरु हटेका छन ।

पन्ध्रौ योजनाको विद्यालय शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार ल्याउन शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागी शिक्षक पेसागत विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिने र सार्वजनिक माध्यामिक विद्यालयमा क्रमशः अलग्गै प्रधानाध्यापकको व्यावस्था गरि सबै प्रधानाध्यापकहरुको व्यावस्थापकिय एवम् नेतृत्व क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिने उल्लेख गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ अनुसार सबै प्रकारका विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकका लागि राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमताको मापदण्ड निर्धारण गरी सोको आधारमा निरन्तर पेसा बिकास सञ्चालन गर्ने उल्लेख छ । यसै गरि आधारभुत तहका शिक्षकले बिषयगत शिषण, बहु कक्षा शिक्षण कक्षा शिक्षण पद्धतिसम्बन्धी ज्ञान सिपहासिल गर्ने गरि सिकाइ प्रभाबकारी प्रयोग गर्ने सक्ने गरि शिक्षक तालिम र क्षमता बिकास कार्यकमहरु सञ्चालन गरिने समेत ब्यबस्था गरिएको छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा निति, २०७६ ले स्थानिय तहले बिद्यालयको केन्द्र बिन्दु बनाएर शिक्षकको निरन्तर पेसागत बिकास कार्यक्रमहरु जस्तैः कष्टमाइज तालिम, कार्यशाला, सेमिनार अवलोकन भ्रमण, प्रतिबिम्बन, शिक्षक नेटर्वक, सहकार्यत्मकरुपमा गरिने अनुसानधान (collaborative research) मेन्टरिङ,काचिङ आदिको ब्यबस्था गरेको छ । साथै सो नितिमा सुचना तथा संचार प्रबिधिको बिकास

भएको तिब्र बिकास संगै तालिम दिने पद्धती समेत परिमार्जन गरि आमने सामुने, बिद्ययालयमा आधारित, मिश्रित, अनलाइन तथा भर्चुअल पद्धतिबाट तालिम सञ्चालन गरिने उल्लेख छ।

शिक्षक पेसागत बिकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालनका लागि मापदण्ड बनाउने, प्रारुप बनाउने, तालिम पाठ्यक्रम बिकास गर्ने र प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने कार्य यस शिक्षा तथा मानव स्रोत बिकास केन्द्रबाट हुदै आएको छ ।हाल प्रदेश स्तरिय शिक्षा तालिम केन्द्रले अनलाइन तथा अफलाइन बिधिबाट तालिम सञ्चालन गदै आइरहेको अबस्था छ। हाल सञ्चालनमा रहेको बिद्यालय क्षेत्रबिकास कार्यक्रमले शिक्षकको पेसागत बिकासमा जोड दिएको छ।

बिद्यालय क्षेत्रबिकास योजनावधिमा आधारभुत तथामाध्यमिक तहमा अध्यापन गर्ने बिज्ञान,गणित, अंग्रजि बिषयका शिक्षकहरुको शिक्षण क्षमता बिकासका लागि टिपिडि तालिम सञ्चालनमा प्राथमिकता राख्ने कार्यभइरहेको थियो । शिक्षा तालिम केन्द्रले ठुलो सङ्ख्यामा शिक्षकहरुलाइ प्रमाणीकरण तालिम प्रखान गर्ने कठिन भएको अबस्था छ। यसैगरि शिक्षक तालिमलाई बास्तबिक आबश्यकतामा आधारित बनाउन तालिममा सिकेका ज्ञान तथा सिपहरुको कक्षाकोठामा प्रयोग गर्नमा समस्या देखिएको छ । यसका लागि खाडाँचक नगरपालिकाको समन्वयमा बार्षिकरुपमा शिक्षक क्षमता बिकास कार्यक्रम संचालन गर्ने योजना बाएको छ

३.६.३ उद्देश्य

उपर्युक्त समिक्षा तथा चुनौतिहरुका आधारमा शिक्षा क्षेत्र योजनामा शिक्षक ब्यबस्थापन र बिकासमा देहायबमोजिमका उद्देश्यहरु निर्धारण गरिएको छन् ।

१. शिक्षक तयारिको गुणत्मकपक्षको पुनरावलोकन गरि तयारिको वर्तमान स्वरुप तथा प्रक्रियामा परिर्वतन गरि सक्षम शिक्षक आपुर्ति गर्नु ।

२. शिक्षक बिकास तथा निरन्तर पेसागत सहायता प्रणालि स्थापना गर्नु ।

३. सबै तहमा शिक्षकहरुरुको योग्यता पुनरावलोकन गरि बिषय बस्तुमा निपुर्ण शिक्षकको सुनिश्चिता गर्नु ।

४. शिक्षक बिकास तथा निरन्तर पेसागत सहायता प्रणाली स्थापना गर्नु ।

५. आबश्यक प्रोत्साहान, निरन्तर पेसागत बिकास र सिकाइ आदनप्रदान कार्यक्रमका माध्यमबाट सबैतहमा सक्षम, प्रतिबद्ध र अभिप्रेरित शिक्षकको प्रबन्ध गर्नु ।

६.सुपरिवेक्षण, शिक्षक तालिम र शिक्षक सक्षमता प्रारुपको पुनरावलोकन गरी सान्दर्भिक र प्रभाबकारी बनाउनु।

७. शिक्षकको निरन्तर पेसागत बिकासका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय शिक्षक शिक्षासम्बद्ध संस्थाहरु संग सञ्जाल बिकास र अन्वेषण गर्ने ।

३.६.४ रणनीतीहरु

१. शिक्षक सक्षमता प्रारुपलाई अद्यावधिक गर्ने र यसलाई शिक्षाक तयारी र छनौट प्रक्रिया आबद्ध गरिने छ ।

२. वर्तमान शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमलाई पर्याप्त बिषय बस्तुको ज्ञान र शिक्षण सिपमा केन्द्रित हुदै पुनरावलोकन गरिने छ ।

३. शिक्षक बिद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत, क्षेत्रमा र विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान /दरबन्दी पुनर्वितरित तथा थप गरिने छ ।

४.प्रारम्भिक बालकिास / पुर्व प्राथमिक शिक्षा र कक्षा १-३ का लागि कक्षा १२ उर्त्तीण, कक्षा ४-८ का लागि स्नातक तह उर्त्तिण र कक्षा ९-१२ का लागि स्नाकोत्तर उर्त्तीण गरेको शिक्षकको योग्यता अद्यायावधिक गरिने छ ।

५. प्रत्येक ५ बर्षमा शिक्षकको निरन्तर पेसागत बिकासका लागि शिक्षण सिप बिकास सम्बन्धी सेवाकालिन तालिमलाई अनिर्बाय बनाइने छ ।

६. स्थानिय शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत सहयोग उपलब्ध गराइनेछ । यसका लागि पालिकामा बिषयगत शिक्षक सञ्जाल तथा आबश्यकताअनुसार अनुभबि शिक्षकबाट सहयोग तथा मेन्टरिङ पद्धती बिकास गरिनेछ ।

७. शिशकको उपस्थिती, नियमितता र कार्यसंपादनमा सुधार गरि नतिजा प्रति जवाफ देही हुने पद्धती बिकासका लागि शिक्षक ताथा प्रधानाध्यापकको बृति बिकासलाई बिद्यार्थीको सिकाइ सुधार संग सम्बन्धीत गरिनेछ ।

क) उपलब्धी

१. सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकको ब्यबस्था भई बिद्यार्थीको सिकाइ सुधार हुने ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य (Major activities and target)

तालिका ३.२: आधारभूत शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	ईकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कै.
			१	२	३	४	५	जम्मा		
शिक्षक पेसाप्रति आकर्षण नियुति										
१	मेधावी बिद्यार्थीकाइ सहज तरिकाले शिक्षण पेससामा प्रबेश गराउने गरि कानुनी व्यबस्था गर्ने पहल गर्ने	प्रतिशत	१					१		
२	कार्यसम्पादनका आधारमा प्रोत्साहान तथा सुबिधा दिने ।	जना			४०			४०		
३	सरुवा बढुवालाई बस्तु निष्ठबनाउने गरी कानुनी व्यबस्थाका लागि पहल गर्ने ।	पटक	१					१		
४	पाठ्यक्रममा आधारित आधारभुत तह (कक्षा १-५)मा बहुकक्षा बहुस्तर, कक्षा शिक्षक , आधारभुत कक्षा १-६ र माध्यमिक तहमा बिषयगत शिक्षक नियुक्ति गर्ने मार्गचित्र तयार गर्न माथिल्लो निकायमा पहल गर्ने	पटक	१					१		
५	अस्थायी तथा बिद्यालय स्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरुको व्यबस्थापनका लागि उपयुक्त मापदण्ड तथा निदेर्शिका निमाण गर्न पहल गर्ने ।	पटक	१					१		
शिक्षक तयारी										
१	शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र मुलाङकन बिधिमा सुधार गरि गुणस्तर सुधार गर्ने ।	पटक		१				१		
२	शिक्षक बन्नका लागि हालको योग्यतालाई बृद्धि गर्नका लागि पहल गर्ने (प्रारम्भिक बालबिकास/पुर्ब प्रथमिक शिक्षा र कक्षा १-३ का लागि कक्षा १२ उत्तीर्ण कक्षा ४-८ का लागि स्नातक तह उत्तीर्ण र कक्षा ९-१२ का लागि स्नाकोत्तर भएको सुनिश्चीतता गर्ने)	पटक		१				१		
३	अपाङगता भएका ब्यक्ति, महीला, सीमान्तकृत वर्गका शिक्षकहरुलाई शिक्षक पेसामा सहभागी गाराउन क्षमता	संख्या		४०			३०	७०	१४०	

	अभिबृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने									
४	नयाँ नियुक्ति पाएका शिक्षकहरुले बिषेश तालिमाको ब्यबस्था गर्ने	संख्या		१०			२०	५०	१००	
शिक्षण सिकाई										
१	नियमित शिक्षण क्रियाकलाप प्रभाबकारी बनाउन मापदण्ड बिकास गर्न पहल गर्ने	पटक		१				१	२	
२	कमजोर बिद्यार्थीका लागि बिशेष सहयोगी कक्षा सञ्चालन गर्ने उपचारात्कम शिक्षण पद्धति लागु गर्ने ।									
३	दृष्टि समबन्धी अपाङगता भएका सबै बालबालिकाका लागि ब्रेललिपिलगायतबाट र श्रवण सम्बन्धी अपाङगता भएका लाइ साङकेतिकलगायत बाट सिक्ने ब्यबस्थाका लागि पहल गर्ने	पटक								
४	प्रत्येक माध्यमिक बिद्यालयमा एक पुस्तकालयको प्रबन्ध गर्ने प्रत्येक आधारभुत कक्षमा पुस्तक कुनाको ब्यबस्था गर्ने	बिद्यया लय संख्या	२३			३०	३९	३९	४१	
५	प्रत्येक बिद्ययालयमा कम्तीममा एक ICT Lab को प्रबन्ध गर्ने	संख्या		२३		३०	३९	३९	४१	
६	प्रत्येक बिद्ययालयमा उपकरण बिज्ञान सामाग्रीयुक्त कम्तीमा एक बिज्ञान प्रयोग शालाको ब्यबस्था गर्ने	संख्या	१३	२३		३०	३९	३९	४१	
७	प्राबिधिक तथा ब्यबसायिक शिक्षा धारको पढाइलाई ब्यबहारिक र सिपमा आधारित बनाउन प्रयोगात्मक पक्षमा जोड दिने र यसकालागि सुबिधायुक्त प्रयोगशालाको प्रबन्ध गर्ने ।	संख्या	२	१३		२३	२३	२३		
८	योग्य,दक्ष र उत्प्रेरित शिक्षकको ब्यबस्थाबाट शिक्षण सिकाईलाइ बिद्यार्थी केन्द्रीत परियोजनामा आधारित समुह कार्यमा आधारित प्रयोगात्मक कार्यमा आधारित बनाउने गरि शिक्षण तथा सिकाइ सामाग्री बिकास गर्ने	सेट	१	१	१	१	१	१		
९	प्रत्येक बिद्ययालयमा उच्च गतिको इर्न्टरनेट सेवाको उपलब्धता मार्फत शिक्षण सिकाइमा सुचना तथा संचार प्रबिधिको प्रयोगलाइ बढाउने	सेट संख्या सबैमा बिद्याल	४	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		

		यमा								
१०	निरन्तर बिद्यार्थी मुल्याङकन प्रणलीमा सुधार गर्ने गरि सहजिकरण पुस्तिका बिकास गर्ने ।	संख्या	१					१		
११	शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्तगर्ने परिक्षर्थीको नजिता बिश्लेषण गर्ने	सबै शिक्षक पटक	१					१		
१२	बिद्यार्थीको सिकाइ सुनिश्चित गर्ने शिषकले काममा बिताउने समय सुनिश्चित गर्ने प्र.अ.लाई जिम्वार बनाउने ।	सबै प्र अ पटक	१					१		
१३	सुपरिवेक्षणलाई बिद्यालयमा आधारित बनाउन बिद्यालयका प्रधानाध्यापक अनुभोबि शिक्षक वा मेन्टर बिषय बिज्ञ र समकक्षी शिक्षकबाट सुपरिवेक्षण गराउने गरि ३ दिने क्षमता बिकास तालिम सञ्चालन गर्ने ।	जना	५०	६०	७०	८०	९०	२९०		
शिक्षक पेसागत सहयोग पद्धती										
१	शिक्षक पेसागत सहयोग मार्गदशन बिकास गर्ने	संख्या	१					१		
२	कार्यबिधिकका आधारमा सिकाइका लागि शिक्षकहरुको ई सञ्जाल समुह बनाउने ।	संख्या	५	१०	२०	२५	३०	९०	१८०	
३	शिक्षक मेन्टरीङ कार्यक्रम सञ्चालनका लागि क्षमता बिकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	जना	५	१०	२०	२५	३०	९०	१८०	
४	असल अभ्यासको अवलोकन भ्रमण गराउने ।	जना	२०	३०	६०	८०	९०	२८०	५६०	
५	सिकाइ आदानप्रदान,क्षमता बिकास, प्रबिधि हस्तान्तरण र ज्ञानको संञ्जालीकररणका लागि शिक्षक पेसागत सहयोगका लागि गठन भएका राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रि संघसंस्थाहरुको बिच सञ्जाल बिकास गर्ने ।	पटक	१	निरन्तर						
६	बिद्यालयमा आधारित नियमित र प्रभाबकारी अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण संयन्त्र बिकास गरि कार्यन्वयन गर्ने	पटक	१	निरन्तर						
७	प्रधानाध्यापकबाट नियमित रुपमा शिक्षकको कार्यसम्पादनको अनुगमन तथा मुल्याङकन गर्ने ।	पटक	१	निरन्तर						
८	शिक्षकलाई प्रारामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन गर्ने तथा बिज्ञ सेवा प्रदान गर्नेका लागि स्थानिय तहमा सेवा निवृत्त बिज्ञ टोलि गठन गर्ने	पटक	१	निरन्तर						
९	सहपाठिकक्षा अवलोकन गर्ने (प्रत्येक	संख्या	३९	३९	३९	३९	३९	३९		

	शिक्षकले प्रत्येक महीनामा कम्तीमा २ ओटा कक्षा अवलोकन र पृष्ठपोषण आदान प्रदान)									
शिक्षक पेसागत बिकास										
१	शिक्षक पेसागत बिकास सञ्चालन गरि बिद्यालयमा आधारित शिक्षक सहायता पद्धती स्थापना गर्ने	संख्या प्रत्येक बिद्यालयमा	३९	३९	३९	३९	३९	३९		
२	बलमनोबैज्ञमनिक सिकाइ सिप, आधारभुत तह कक्षा १ देखी ५ मा पठाउने शिक्षकका लागि कक्षाशिक्षण सम्बन्धी अन्तरसम्बनधीत बिषय बस्तुलाई समेत समेटी मागका आधारित छोटो अवधिको तथा पुनर्ताजगि अनलाइन र अफलाइन शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्ने	जना	५०	६०	७०	८०	९०	३५०		
३	प्रत्येक शैशिक सत्रको सुरुमै शैक्षिक गोष्ठि तथा मेमिनार सञ्चालन गर्ने ।	प्रत्येक बर्ष पटक	१					१		
४	बिद्यालय तहमा शिक्षकको निरन्तर पेसागत बिकास गर्ने प्रधानाध्यापकलाई जिम्बेवारी बनाउनका साथै शिक्षकको निरन्तर पेसागत बिकास कार्यलाई बिद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी संग आबद्ध गर्ने	पटक	१					१		
५	एक महिने प्रधानाध्यापक शैशिक नेतृत्व बिकास तालिमलाइ पनि १५ निदको तालिम कैनद्रमा आधारित शैक्षणक नेतृत्व सिप बिकास समन्वय सिप बिकास र बाँकि १५ बिद्यालय आधारित अभ्यास केन्द्रीत बनाउने ।	संख्या प्र.अ. सबै	३९					३९		
६	टिपिडी तालिम संगै १० दिनको प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम संञ्चालन गर्ने ।	संख्या	४०	५०	५०	६०	७०	२७०		
७	बहिरा बालबालिकालाई शिक्षण गर्न सांकेतिक भासाको प्रयोग सम्बन्धी शिक्षक क्षमता बिकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	संख्या	२०	३०	४०	५०	६०	२००		

३.७ विद्यालय व्यवस्थापन (प्रधानाध्यापक व्यवस्थापन समेत)

यस नगरपालिकाले बिद्यालयको ब्यबस्थापनका लागि बिद्यालय ब्यबस्थापन समितीलाई सकृय बनाउनको लागि बिभिन्न किसिमका क्षमता अभिभबृद्धि कार्यक्रमहरु ल्याउनका साथै सबै अभिभाबकको सकृयता बढाउन अभिभाबक शिक्षा सञ्चालन गर्ने सिमितीको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने अधिकारलाई प्रभाबकारी कार्यन्वयन गराउन सहयोग गर्ने र प्रधानाध्यपक बनाउने प्रक्रियामा नगरपालिकाले मापदण्ड तयार गर्ने को लागि कार्यदल तयार गरि सकृय अनुभोबि योग्यता,क्षमता भएको ब्यक्तिलाई प्रधानाध्यपक बनाउने ऐन भित्र आधारित भएर थप ब्यबस्थीत बनाउनको लागि निर्देशिका तयार गरी बिद्यालय ब्यबस्थापनलाई प्रभाबकारी चुस्तदुस्त ब्यस्थीत बनाउन सहयोग गर्ने छ ।

विद्यालय व्यबस्थापन अनुसार भौतिकक संरचना व्यबस्थापन, प्रशाासनिक व्यबस्थापन, समग्र विद्यालयको प्रगतिका लागि चाहीने आबश्यक संरचनात्मकरुपको बृद्धि विकास गर्नेको लागि विद्यालय ब्यस्थापन समिती र प्राधानाध्ययापक र नगर शिक्षा शाखाको काम कर्तव्य लाई मुख्य जिम्वार बनााउदै थप नगरबाट जिम्बेवार बनाउनका लागि बार्षिक कार्ययोजना बनाइ करार संझैता गरी समग्र विद्यालयको प्रगति गर्नको लागि र क्षमतावन बनाइ समग्रताको विद्यालयको ब्यबस्थापन गर्ने यस शिक्षा योजनाले रणनिती लिएको छ ।

३.८ अनौपचारिक शिक्षाः साक्षरता,निरन्तर शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षा

३.८.१ परिचय

न्यून सीपयुक्त कामदारको बाहुल्य तथा रोजगारीको बजारको माग र उच्च शिक्षाबीचको कमजोर सम्बन्ध रहेको नेपाल जस्तो मुलुकका लागि साक्षरता र जीवनपर्यन्त सिकाइका कार्यक्रमको ठूलो महत्व रहन्छ । नेपालको संविधानले आधारभूत शिक्षा प्राप्तिलाई नागरिकको मौलिक अधिकारका रूपमा स्वीकार गरेको अवस्था छ । वि.सं. २००७ सालमा २ प्रतिशत रहेको साक्षरता दर २०६८ मा पुग्दा नेपालमा ६५.९ प्रतिशत पुगेको अवस्थामा कर्णाली प्रदेशमा ५८.२ प्रतिशत व्यक्तिहरु साक्षर भएको अवस्था हो । एकातिर प्रौढ शिक्षा, साक्षरता शिक्षा कार्यक्रम हुँदै २०६९ देखि शुरु भएको साक्षर नेपाल अभियानमार्फत नेपाललाई नै साक्षर घोषणाका लागि तयारी भइरहेको अवस्था छ भने अर्कोतिर प्राथमिकदेखि उच्च तहसम्मको शिक्षा खुला तथा दूर शिक्षाको मार्गबाट प्राप्त गर्नसक्ने संयन्त्र निर्माण गरिएको छ । हालसम्म ५२ जिल्लाहरु साक्षर जिल्लाका रुपमा घोषणा भइसकेका छन् । नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७७०७८ को बार्षिक बजेटमा आगामी दुई बर्षभित्र साक्षर नेपाल घोषणा गर्ने कार्यक्रम अगाडि ल्याएको छ । कर्णाली प्रदेश सरकारले समेत आगामी दुई बर्षभित्र साक्षर जिल्ला घोषणा हुन बाँकी पाँच वटा जिल्लाहरुलाई साक्षर घोषणा गर्ने नीति तथा कार्यक्रम ल्याएको अवस्था छ ।

साक्षरता तथा निरन्तर शिक्षा एवम् जीवनपर्यन्त शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न संविधानतः स्थानीय तहलाई अधिकार प्रदान गरिएतापनि संघ र प्रदेश सरकारले समेत यो कार्यक्रममा साझा अधिकारलाई प्रयोग गर्दे सहयोग र सहजीकरण गरिरहेको अवस्था छ । देशभर २१५१ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरु अनौपचारिक शिक्षाको महत्वपूर्ण अंग भई काम गरिरहेका छन् भने नगरपालिकामा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुले विद्यालयीय शिक्षाको पहुँचमा नपुगेका व्यक्तिका लागि प्राथमिक शिक्षा

विस्तार कार्यक्रम, अनौपचारिक प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम, खुला शिक्षा (निम्नमाध्यमिक र माध्यमिक), खुला विश्वविद्यालयबाट सञ्चालित खुला सिकाइका कार्यक्रमहरु समेत सञ्चालनमा छन् ।

३.८.२ चुनौति तथा अवसर

सबै व्यक्तिहरुलाई कार्यमूलक रुपमा साक्षर बनाउनु, साक्षरतालाई उत्पादन र उत्पादकत्वसंग जोड्नु, नगरपालिका घोषणा गर्नु, अनौपचारिक ढंगले साक्षर भएका व्यक्तिलाई औपचारिक शिक्षामा निरन्तरता दिनु, अनौपाचरिक शिक्षालाई नविनतम प्रविधिसंग तादम्यता गर्नु, समाजमा पठन संस्कृतिको विकास गर्नु, निरन्तर शिक्षा आय आर्जन र जीवनोपयोगी सीपसंग जोडेर प्रदान गर्नु, विद्यालय शिक्षाबाट बञ्चित व्यक्तिका लागि खुला शिक्षाको पहुँच अभिबृद्धि गर्नु आदि अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाका चुनौतिका मुख्य विषयहरु हुन् ।

साक्षर जिल्ला घोषणा हुन बाँकी जिल्लाहरुमा साक्षरताका कार्यक्रमहरु सञ्चालन भइरहेका छन् । साक्षर घोषणा भएका जिल्लाहरुमा निरन्तर शिक्षा तह एक र दुईका कार्यक्रमहरु सञ्चालनमा छन् । प्राथमिक तहदेखि उच्च तहसम्मको शिक्षा खुला तथा दूर शिक्षा पद्धतिबाट प्रदान गरिदै आएको छ । उच्च तहको शिक्षा प्रदान गर्न खुला विश्वविद्यालयसमेत स्थापना भई विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन भइरहेका छन् । तीनवटै तहका सरकारको साझा अधिकार क्षेत्रको रुपमा रहेकाले आपसी साझेदारीमा लगानी अभिबृद्धि गर्न सक्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ ।

३.८.३ लक्ष्य

जीवनपर्यन्त, साक्षरता, अनौपचारिक र खुला शिक्षाको माध्मबाट विद्यालय तथा विश्वविद्यालयबाट बाहिर रहेका व्यक्तिहरुका लागि समय सुहाउँदो शिक्षा प्रदान गरी उत्पादनशील र प्रतिस्पर्धी मानवश्रोतको विकास गर्ने .

३.८.४ उद्देश्य

३.८.४.१ सबै नागरिकका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न,

३.८.४.२ युवा तथा प्रौढहरूमा कार्यमूलक साक्षरताको अभिवृद्धि गर्नु र पढ्ने बानीको विकास गराउने,

३.८.४.३ औपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्न नसकेका व्यक्तिहरुलाई खुला शिक्षाको माध्यमबाट शिक्षा प्रदान गर्न,

३.८.४.४ नगरपालिकालाई पूर्ण साक्षर प्रदेश तुल्याई अनौपचारिक, वैकल्पिक, परम्परागत र खुला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्न,

३.८.५ सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवनपर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवन यापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्न ।

३.८.५ रणनीतिक कार्यकलाप

३..८.५.१ साक्षरता कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन सार्वजनिक स्थानहरूमा अक्षर वा सन्देशमूलक सामग्रीहरुको लेखन, भर्चुअल नेटवर्क (मोबाइलको प्रयोग), आदि मार्फत पहिचान गरिएका निरक्षर व्यक्तिलाई साक्षेरीकरण गर्न

३.८.५.२ साक्षरता अभियान र जीवन पर्यन्त सिकाई कार्यक्रमलाई स्वयंसेवी रुपमा परिचालन गर्ने।

३.८.५.३ अनौपचारिक शिक्षा तथा वैकल्पिक सिकाइ मार्फत सिकेका ज्ञान तथा सीपलाई आयमूलक कार्यक्रमसंग आबद्ध गरी जीवनपर्यन्त सिकाइलाई सुनिश्चित गर्न सहजीकरण गर्ने,

३.८.५.४ साक्षरता, अनौपचारिक शिक्षा, जीवन पर्यन्त सिकाइ कार्यक्रमलाई पेशा एवं व्यवसाय, सामाजिक जीवन र सहभागितासँग आबद्धता गरिने,

३.८.५.५ पठन संस्कृतिको विकास तथा जीवनपर्यन्त शिक्षाका लागि नगर पुस्तकालय स्थापना गरि सार्वजनिक पुस्तकालयका रुपमा संचालन गर्ने,

३.८.५.६ पुस्तकालय तथा सामुदायिक वाचनालयहरूको विस्तार गरी निरन्तर शिक्षा कार्यक्रमको स्तरोन्नति गर्ने,

३.८.५.७ जीवनपर्यन्त शिक्षाको प्रमुख संयन्त्रका रूपमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई प्रभाकारी रुपमा परिचालन गर्न

३.८.५.८ रोजगारी र सीप विकासलाई जोड दिने वृतिमा आधारित कार्यक्रमको विकास र कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने,

३.८.५.९ समन्वयात्मक रूपमा साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कार्यक्रमको विकास, योजना तथा कार्यान्वयन गर्ने ।

३.८.५.१० नागरिक समाज जस्ता प्राथमिक सरोकारवालाहरुलाइ नगरपालिका संग समन्वय गर्ने गरी राष्ट्रिय स्वयम् सेवा अभियान सञ्चालन गर्ने,

३.८.५.११ आगामी दुई बर्ष भित्र नगरपालिकालाई साक्षर नगरपालिकाको रुपमा पूर्ण साक्षर नगरपालिका घोषणा गर्ने ।

३.८.५.१२ साक्षरता, अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइलाई पेसा एवं व्यवसाय, सामाजिक जीवन र सहभागितासँग आवद्ध गर्ने,

३.८.५.१३ परम्परागत शिक्षाको मूलप्रवाहीकरण एवं वैकल्पिक र खुला शिक्षाको अवसर विस्तार गरी विद्यालय शिक्षामा पहूँच अभिबृद्धि गर्न सहजीकरण गर्ने,

३.८.५.१४ नगरपालिका भित्र सबै स्थानीय तहमा सञ्चालित सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुलाई सिकाइको श्रोत केन्द्रको रूपमा विकास गरी आजीवन सिकाइ र निरन्तर शिक्षाको केन्द्र बनाउने ।

३.८.६ अपेक्षित उपलब्धि

योजना अवधिमा नगरपालिकाको साक्षरता दर राष्ट्रिय स्तरको साक्षरताको सूचकमा पुगेको हुने छ । आगामी दुई बर्षभित्र साक्षर नगरपालिका घोषणा भएको हुने छ । प्रदेश र नगरपालिका स्तरमा पठन संस्कृति विकासका लागि सार्वजनिक पुस्तकालय स्थापना तथा सञ्चालन भएका हुने छन् ।

३.८.२ प्रमुख क्रियाकलापहरुतथा लक्ष्य

तालिका ३.६: अनौपचारि शिक्षा तथा आजिवन सिकाईका प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	ईकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कै.
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकार्य र यसको आगामी मार्ग सम्बन्धमा अवधारणागत स्पष्टताका लागि विज्ञ समूहबाट अवधारणा पत्र तयार गराई अभिमुखीकरण गर्ने	पटक/स्थान	१/७					१/७		
२	बिद्यादय र समुदाय बिचको लागत सहभागिताको प्रारुप तयार गर्ने	पटक	१					१		
३	निरक्षरहरुको विवरण सङ्कलन र आजिवन सिकाईका सरोकारवालाहरुको खण्डीकृत तथ्याङ्कको डाटावेस तयार गर्ने	पटक	१							
४	संघ र प्रदेश सरकारको नेपाललाई साक्षर घोषणा गर्ने लक्ष्य हासिल गर्न नगरपालिका लाई २ बर्ष भित्र साक्षर घोषणा गर्ने र आवश्यकमा आधारित साक्षरोत्तर शिक्षा कार्याक्रम सञ्चालन गर्ने	बिद्ययालय	३९	३९				३९		
		समुदायमा स्थान	४०		✔	✔	✔	४०		
५	स्थानिय मागका आधारमा सामुदायिक सिकाई केन्द्र स्थापना तथा संचालन गर्ने	स्थान वडामा एउटा	८	✔	✔	✔	✔	८		

६	सामुदायिक पुस्तकालयहरुलाई सामुदायिक केन्द्र सँग आवद्ध गर्ने	पुस्तकालय	११					११		
७	सामदायिक केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी उपकरणको व्यवस्था	केन्द्रमा	११					११		
८	केन्द्रमा संयोजक व्यवस्था तथा सहयोगीको व्यवस्था	केन्द्र अनुसार व्यवस्था हुने गरी	११	११	११	११	११	११		
९	संघ, प्रदेश संग समन्वय संयन्त्र विकास गर्ने	पटक	१							
१०	सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय सँग साझेदारी र सहकार्य गर्ने	पटक	निरन्तर	✔	✔	✔	✔	निरन्तर		
११	समुदायमा आधारित संस्था तथा बालबिकास केन्द्र सँग सहकार्य गर्ने	पटक	निरन्तर	✔	✔	✔	✔	निरन्तर		
१२	आजिवन सिकाईका लागि मोडयुल तथा सामग्री विकास (मौलीक तथा परम्परागत ज्ञान सहित) र डिजिटाईज्ड	मोडयुल		१०	१०	१०		३०		
१३	सिकाई प्रक्रियामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग (रेडियो, टेलिभिजन, अनलाईन तथा अफलाईन डिजिटर सामाग्री, डिजिटल प्लेटफर्म विकास र सञ्चालन)	पटक	निरन्तर	✔	✔	✔	✔	निरन्तर		
१४	राष्ट्रिय योग्यता प्रारुपअनुसार योग्यता प्रमाणीकरण तथा समकक्षता सम्बन्धी कार्यविधि तयार तथा कार्यान्वयन गर्ने ।	पटक	१					१		
१५	सिकाई सामाग्री र सिकाइको प्रमाणीकरणको व्यवस्था गर्ने ।	पटक	१	✔	✔	✔	✔	१		
१६	संस्थागत प्रबन्ध (मापदण्ड, नमूना मोडयुल, सामाग्री विकास, समन्वय र सहजिकरण लगायतका लागि नगरपालिकाका फोकल प्वाईन्टको व्यवस्था)	पटक	१					१		
१७	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, खुला विद्यालय, धार्मिक प्रकृतिका विद्यालय लगायतका संस्थाहरु संस्थागत विकास गर्ने ।	संस्था	५			१०		१५		
१८	जेष्ठ नागरिक, श्रमिकका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर	पटक	१					१		

	सिकाईको प्रवन्ध गर्ने ।										

३.९ गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा

३.९.१ परिचय

सामान्यतया शिक्षामा गुणस्तर भन्नाले पहिलो कुरा, परिवार र समुदायबाट सहयोग र प्रोत्साहनप्राप्त स्वस्थ र सिकाइका लागि उत्प्रेरक सिकारु, दोश्रो कुरा, सिकाइका लागि स्वस्थ, सुरक्षित, लैङ्गिक समतामूलक र उपयुक्त स्रोतसाधन र सुविधायुक्त वातावरण, तेश्रो कुरा, साक्षरता, जीवनोपयागी सीप र ज्ञान लगायत लैङ्गिकता, स्वास्थ्य, पोषण, सङ्क्रामक रोगहरुबाट बचावट गर्नका लागि सान्दर्भिक हुने पाठ्यक्रम, विषयवस्तु र शैक्षिक सामग्री, चौथो कुरा, सिकाइ सहजीकरणमा प्रवर्द्धन र विभेदको न्यूनिकरणलाई सहयोग पुग्ने गरी उपयुक्त कक्षाकोठा, विद्यालय र मूल्याङ्कन प्रणालीमा आधारित तालिमप्राप्त र दक्ष शिक्षकबाट सहजीकरण गरिएको बालकेन्द्रित शिक्षण प्रणाली र पाँचौं कुरा, शिक्षाका राष्ट्रिय लक्ष र समाजमा सकारात्मक सहभागिताको परिपूर्ति हुने गरी ज्ञान, सीप र अभिवृत्ति भएका नागरिकहरुको उत्पादन आदि पर्दछन् ।

शिक्षामा गुणस्तरलाई व्यक्ति, परिवार, समाज र राष्ट्रको दृष्टिकोणबाट पनि विश्लेषण गर्न सकिन्छ । दृष्टान्त दिएर भन्नुपर्दा राष्ट्रका लागि गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत विद्यार्थीको राम्रो राष्ट्रिय शैक्षिक उपलब्धि, विश्वव्यापी प्रतिष्पर्धी नागरिकको उत्पादन, विकासलाई सहयोग गर्ने, राष्ट्रियता प्रवर्द्धन गर्ने र राष्ट्रको विकासका लागि आवश्यक जनशक्ति परिपूर्ति गर्ने जस्ता पक्षहरु पर्दछन् । समाजका निम्ति गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत सहिष्णुता, सामुदायिक सद्भाव, नैतिकवान, शिष्ट, संस्कृतिको प्रवर्द्धन गर्ने, सकारात्मक सोच भएको आदि जस्ता पक्षहरु पर्दछन् । परिवारका लागि गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत रोजगारमूलक, परम्पराको संरक्षण र पालना गर्ने तथा आर्थिक उपार्जन गर्ने आदि जस्ता कुराहरु पर्दछन् । त्यसैगरी व्यक्तिकालागि गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत रोजगारी, स्वतन्त्र जीवन यापन र समुन्नत चेतना जस्ता कुराहरु गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत पर्दछन् ।

हाम्रो देश र नगरपालिकाको सन्दर्भमा कुरा गर्नुपर्दा, गुणस्तरीय शिक्षाका बारेमा चर्चा भएका र सरोकारवालाहरुले बुझेको अर्थ र परिभाषाबाट सन्तुष्ठ हुने ठाउ देखिदैन । कतिपय सरोकारवालाहरुले अंग्रेजी माध्यममा पढ्ने, अङ्गेजी बोल्ने, परीक्षामा राम्रो ग्रेड ल्याउने, व्यवहारमा भन्दा पनि पठनपाठन र सैद्धान्तिक पक्षमा सवल, बैदेसिक रोजगारका लागि बाञ्छनीय जस्ता कुराहरु गुणस्तरीय शिक्षाका लागि

प्राथमिकतामा परेको देखिन्छ । कतिपयमा गुणस्तरीय शिक्षा कामदार हुनका लागि भन्दा पनि बसेर खानका लागि भन्ने सोचले घर गरेको अवस्थालाई पनि नकार्न नसकिने स्थिति छ ।

३.९.२ चुनौति र अवसर

शिक्षामा गुणस्तरको मुद्धा दिन प्रतिदिन पेचिलो बन्दै गइरहेको देखिन्छ । त्यसकारण पनि गुणस्तरको सवालमा शिक्षामा चुनौतिहरु बग्रेल्ति छन् । नगरपालिकामा विशेषगरी गुणस्तरसँग जोडिएका चुनौतिहरुको उठान गर्दा विद्यालयहरुमा पर्यात शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गर्नु, भएका दरबन्दीमा पनि विषयगत र दक्ष शिक्षक नियुक्त गरी काममा लगाउनु,शिक्षकहरुलाई पेशागत र मनोवैज्ञानिक हिसावले तोकिएको जिम्मेवारीप्रति प्रतिबद्ध र जिम्मेवार बनाउनु र बदलिदो परिवेशमा शिक्षण सिकाइका लागि आवश्यक पर्ने अनलाइन शिक्षण सम्बन्धी सीप र दक्षताको हिसावले पनि शिक्षकहरुलाई सक्षम बनाउनु, शिक्षामा पर्याप्त लगानीका परिवेश निर्माण गर्नु र त्यसमा पनि गुणस्तरको सवालमा गरिने लगानीलाई न्यूनबाट माथि उठाउनु, बालविकासका शिक्षक र विद्यालयका कर्मचारीहरुलाई कानूनले तोकेको न्यूनतम पारिश्रमिक उपलब्ध गराउनु, शिक्षाका संरचना र पूर्वाधारहरुलाई सिकाइ र सिकारुमैत्री बनाउनु, अभिभावक एवम् शिक्षाका सरोकारवालाहरुमा गुणस्तरीय शिक्षाको सम्बन्धमा स्पष्ट वस्तुगत अवधारणाको विकास गराउनु, विद्यार्थीहरुको पारिवारिक वातावरणलाई गुणस्तरीय शिक्षाको सवालमा सहयोगी र सकारात्मक बनाउनु आदि रहेका देखिन्छन् ।

शिक्षामा गुणस्तरको सवालमा यति विघ्नबाधा र समस्याहरु हुँदाहुदै पनि केही अवसर र सम्भावनाहरु पनि छन् ।तीनै तहका सरकारहरुले थोरै भए पनि शिक्षामा बजेट विनियोजन गरेकोले केही नहुनु भन्दा धेरै भएको छ । गतविगतको तुलनामा विद्यार्थीहरुका पाठ्यपुस्तकहरु समयमै उपलब्ध भएको अवस्था देखिन्छ । सरकारी र गैरसरकारी निकायहरुबाट कम्प्यूटर लगायत डिजीटल क्षेत्रमा लगानी सुरु भएको देखिन्छ । प्रविधिमैत्री शिक्षक समाज लगायत अन्य संघसंस्थाहरुबाट समेत अनलाइन शिक्षक तालिम सञ्चालन गरिएको कारण सीमित मात्रामै भए पनि शिक्षकहरुले शिक्षणसिकाइको प्रविधिमैत्री यात्रामा पाइला चालेको अवस्था छ । कतिपय विद्यालयका संरचना र भौतिक पूर्वाधारहरु गुणस्तरीय शिक्षाका निम्ति उपयुक्त हुदै गएको र हुने क्रममा रहेको अवस्था छ । यसका साथै नगरपालिकाकाविद्यालय र क्पम्पसको गुणस्तरको सवालमा अनुकरणीय कार्य गरेको अवस्था पनि देखिन्छ ।

३.९.३ लक्ष्य

सिकारुको इच्छा, क्षमता र आवश्यकतासमेतलाई मध्यनजर राखी नगरको र समग्र मुलुकको समुन्नतिमा योगदान गर्न सक्षम नागरिक उत्पादन गर्नका लागि उपयुक्त शिक्षाको व्यवस्था गर्ने ।

३.९.४ उद्देश्य

३.९.४.१ संघ र स्थानीय तहका सरकारहरुसंगको समन्वयमा गुणस्तरीय आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशिलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवं उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्न,

३.४.२ ज्ञानमा आधारित समाज र अर्थतन्त्र निर्माणका लागि उच्च शिक्षाको पहुँच र गुणस्तर अभिबृद्धि गरी विभिन्न क्षेत्रहरूमा सक्षम नेतृत्व प्रदान गर्न सक्ने योग्य, दक्ष, बैज्ञानिक, नवप्रवर्तनात्मक, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी र अनुसन्धानमुखी मानव संशाधन विकास गर्न,

३.४.३ संघ र प्रदेश सरकारसंगको समन्वय र सहकार्यमा सार्वजनिक तथा निजी शैक्षिक क्षेत्रका विद्यमान असल अभ्यासलाई सम्मिलन गर्दै निजी लगानीका शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी परिचालन, नियमन एवम् सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको रुपान्तरणको प्रक्रियामा सवलीकरण गर्न,

३.४.४ पहुँच र गुणस्तर अभिबृद्धि गरी उच्च शिक्षालाई वैज्ञानिक, नवप्रवर्तनात्मक, अनुसन्धनात्मक, प्रविधिमैत्री र रोजगारमूलक बनाउँदै ज्ञानमा आधारित समाज र अर्थतन्त्र निर्माण गर्न,

३.४.५ गुणस्तरीय शिक्षाप्रतिको सरोकारवालाहरुको बुझाइमा परिमार्जन र शिक्षामा उनिहरुको सहभागितालाई शैक्षिक अभिमुखीकरण र प्रशिक्षणका माध्यमबाट सुनिश्चित गर्न,

३.४.६ शिक्षामा सिर्जनशिलता, सांस्कृतिक सम्पत्तिहरुको संरक्षण, प्राकृतिक स्रोत र साधनको जगेर्ना एवम् उपयोग र बदलिदो विश्वपरिवेश अनुसारको शिक्षाको गुणस्तरलाई कायम गर्नका लागि सोही अनुसारको अध्ययन र अनुसन्धान लागि शिक्षामा आवश्यक प्रवन्ध गर्न ।

३.९.५ रणनीतिक क्रियाकलाप

३.५.१ स्थानीय तहको विद्यालय शिक्षामा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्राप्त जिम्मेवारी अनुसार पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री विकास एवं कार्यान्वयन,शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गर्ने ।

३.५.२ सबै प्रकारका विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकका लागि संघले तयार पार्ने राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमताको मापदण्डको आधारमा शिक्षक सक्षमताका आधारमा निरन्तर पेसागत विकास कार्य सञ्चालन गर्ने,

३.५.३ विद्यालय भवन लगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद् जोखिममुक्त बनाउनुका साथै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं हरित विद्यालयको रुपमा विकास गर्ने,

३.५.४ विद्यालय अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण प्रक्रियालाई विकेन्द्रित गरी विद्यालय र स्थानीय तहबाट प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने पद्धतिको विकास गर्न सहजीकरण गर्ने,

३.५.५ संघीय तहबाट शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले विकास गरेका आधारभूत तथा माध्यमिक बिद्यालयका गुणस्तर मानक तथा सूचकहरूको कार्यान्वयन तथा आवधिक समीक्षा गर्ने र स्थानीय तहलाई गराउन सहजीकरण गर्ने,

३.५.६ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीको अभिन्न अंगको रुपमा एकिकृत गर्दै विद्यालय तथा शिक्षण संस्था प्रविधिको पूर्वाधार विकास गर्ने र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउने ।

३.५.७ शिक्षामा हाल भइरहेको नगरपालिकाको लगानीलाई अभिबृद्धि गरी कम्तीमा पैतिस प्रतिसत पुऱ्याउने ।

३.५.८ तीन वटै तहको सहकार्य र समन्वयमा शिक्षण पेशामा अरु पेशामा भन्दा दश प्रतिसतका दरले तलव सुविधामा बढोत्तरी गर्ने ।

३.५.१० शिक्षकहरुलाई पेशाप्रति प्रतिबद्ध र जिम्मेवार बनाउनका लागि उनिहरुको कार्यसम्पादनको स्तर र विद्यार्थी एवम् अभिभावकको अभिमतलाई बढुवा र प्रोत्साहन सुविधासँग आवद्ध गर्ने ।

३.५.११ निवृत्त र अवकाशप्राप्त योग्य शिक्षकहरुको समेत रोष्टर तयार गरी शैक्षिक सुपरीवेक्षण, अनुगमन, अनुसन्धान, तालिम आदि सञ्चालन गर्ने ।

३.५.१२ प्रधानाध्यापकलाई शिक्षक व्यवस्थापन र परिचालनको लागि अधिकारसम्पन्न बनाउने ।

३.५.१३ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासमा भएको तीव्र विकाससँगै तालिम दिने पद्धतिमा समेत परिमार्जन गरी आमने सामने (ँबअभ तय ाबअभ),विद्यालयमा आधारित (क्अजययर्ा

Based_,मिश्रित (द्यभिलमभम) र अनलाइन (इलष्लिभ यच ख्चतगबा) पद्धतिबाट शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्ने ।

३.५.१४ विद्यार्थी मूल्याङकन प्रणालीमा घटनामा आधारित, परियोजनामा आधारित, समूहकार्यमा आधारित र सिकारु केन्द्रित अभ्यासलाई आधार बनाउने ।

३.५.१५ सिकारुको मूल्याङ्कनको आधारमा सिकारुका सिकाइका कमजोर पक्षहरु, सिकारुले थप सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरु, शिक्षकले गर्नुपर्ने थप शिक्षण क्रियाकलापसमेत स्पष्ट हुने गरी विद्यार्थीको प्रगति विवरण कार्ड तयार गरी समयसमयमा अभिभावकलाई समेत प्रदान गर्ने ।

३.५.१६ पुस्तक समीक्षा, कला तथा सिर्जना परीक्षण, कक्षाकोठामा आधारित वा सिकारुको समुदाय वा परिवारमा आधारितससाना खोजमुलक कार्य र तिनको सङ्क्षिप्त प्रतिबेदन, मौखिक मूल्याङ्कन, सिर्जनात्मक अभ्यास आदि तरिकाहरुलाई परीक्षा र मूल्याङ्कनका साधनको रुपमा संस्थागत गर्ने ।

३.५.१७ प्रविधिमा आधारित शैक्षिक सामग्री (डिजीटल शैक्षिक सामग्री) को विकास तथा प्रयोग क्रमशः बढाउदै लिने ।

३.५.१८ आधारभूत तहकोपाठ्यक्रमको पुरावलोकन गर्दा पूर्वीय दर्शन, नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा र आधुनिक विज्ञान प्रविधिलाई सन्तुलित रुपमा समावेश गर्ने ।

३.५.१९ पाठ्यपुस्तकलाई बढि भन्दा बढि क्रियाकलापमुखी बनाउने र थप उपयोगी बनाउन शिक्षकका लागि थप सामग्रीको व्यवस्था गर्ने ।

३.५.२० नगरले आफ्नो इलाका भित्रका शिक्षालयमा छात्रा र छात्रलाई छुट्टै सौचालय, पयाप्त खेल्ने ठाउ, शिक्षालयमा कम्पाउण्ड वाल तथा घेराबार, विद्यार्थीको उमेर र शारीरिक बनावट अनुसारको फर्निचर, उपयुक्त कक्षाकोठा, निम्नतम शैक्षिक सामग्री उपलब्ध भएको सुनिश्चित गर्ने ।

३.५.२१ दुर्गम र पातलो बस्ती भएका क्षेत्रहरुमा तल्लो तहका विद्यालयहरु सञ्चालन गरी बहुकक्षा शिक्षणको आधारमा पठनपाठन गर्ने र त्यस्तो बस्तीका माथिल्लो तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुलाई आबासीय सुविधा प्रदान गरी कम्तिमा एउटा स्थानीय तहमा एउटा आवासिय माध्यमिक विद्यालय स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने।

३.५.२२ विभिन्न प्रकारका जोखिम र हिंशामा परेका परेका बालबालिकाहरुका लागि मनोसामाजिक परामर्श तथा शैक्षिक पुनर्लाभको व्यवस्था गर्ने ।

३.५.२३ उत्कृष्ट विद्यालयहरुलाई नमूना विद्यालयको रुपमा विकास गरी त्यस्ता विद्यालयहरुबाट अरु विद्यालयहरुले सिक्ने गरी वातावरणको विकास गर्ने ।

३.५.२४ विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले गर्ने गरेको गुणस्तर सुनिश्चितता र प्रत्यायान ९त्तब्० तथा शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले गर्ने गरेको कार्यसम्पादन परीक्षण पद्धतिलाई अझ व्यवस्थित, व्यापक र प्रभावकारी बनाउने ।

३.५.२५ प्राध्यापकहरु प्राज्ञिक उन्नयन कार्यमा अनिवार्य संलग्न हुनुपर्ने र उक्त कार्यलाई बढुवाको आधार बनाउने ।

३.५.२६ उच्च शिक्षामा क्रेडिट गणना हुने गरी सामाजिक विकास सेवामा विद्यार्थीहरुलाई संलग्न बनाउने ।

३.९.६ अपेक्षित उपलब्धि

शिक्षामा लगानीको अभिबृद्धि भई शिक्षालयबाट हुने सेवा प्रवाहमा सुधार हुनेछ । शिक्षकहरुको पेशा मर्यादित भएकोले प्रतिभावान मानिसहरु शिक्षण पेशामा आकर्षित हुनेछन् । विद्यालयहरुको भौतिक पूर्वाधार सबै किसिमका बालबालिकाहरुका शिक्षण सिकाइका लागि उपयुक्त हुनेछन् । विद्यार्थीहरुको निम्ति शिक्षालय रमाइलो थलो र सिकाइ रमाइलो कार्यको रुपमा विकास हुनेछ । खाँडाचक्र नगरपालिका शिक्षक र सिकारु अनलाइन मार्फत विश्व समुदायमा सामेल भई शिक्षण सिकाइ कार्य गर्न सक्नेछन् । बालबालिकाहरुका लागि घरायसी वातावरण सिकाइका नीम्ति प्रेरणादायी हुनेछ । बालबालिकाहरुका सिकाइको स्तर उच्च हुनेछ र अध्ययन पश्चात बाञ्छनीय क्षमताका कारण कामको बजारमा अवसर प्राप्त गर्नेछन् । यस प्रदेशको प्रतिभावान जनशक्ति विदेश पलायन होइन कि आफ्नै प्रदेशको विकासमा समर्पित भएर योगदान गर्ने वातावरणको सिर्जना हुनेछ । आधारभूत, माध्यमिक तथा उच्च शिक्षामा शैक्षिक गुणस्तरका मानक तथा मापदण्ड विकास भएका हुने छन् । शिक्षक प्रशासनिक रुपमा प्रधानाध्यापकप्रति र सिकाइ उपलब्धिका लागि विद्यार्थी तथा अभिभावकप्रति, प्रधानाध्यापक विद्यार्थीको सिकाइप्रति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघ विद्यार्थी, अभिभावक र स्थानीय तहप्रति जिम्मेवार भएका हुने छन् ।

३.१० दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइ

शिक्षालाई प्राभाकारी बनाउनको लागि र सबैका लागि शिक्षा अनिबार्य पहुचमा ल्याउनको लागि शिक्षा नितीले तथा संबिधानलमा भएकको ब्यबस्था लाइ कार्यन्वयन गर्नेका लागि शिक्षाको पहुच भन्दा बाहीर रहेका नागरिकको लागि शिक्षाको पहुचमा ल्याउन नेपाल सरकारले दुर शिक्षा र खुल्ला बिश्व बिद्यालय द्वारा बिभिन्न कार्यकम तथा शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । यसले

गर्दा समय कम भएका बिधार्थीका लागि सहज भएको छ । दुर शिक्षा लाई ब्यबस्थित बबनाउनको लागि नगरपालिका बाट पनि पहल तथा बिभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेका छन् । रेडियो टेलिभिजन बिभिन्न मल्टीमिडीयाको सहायताले प्रत्येक्षरुपमा त्यही ठाउँमा पुग्ने शिक्षा भएकोले यसको प्रभाबकारीता को लागि बिभिन्न रणानिति अबनाएको छ ।

समाजमा सन्देश मुलकरुपमा प्रसारण हुने जिङगल,रेडियो शिक्षा कार्यक्रम, अभिभाबकक शिक्षा कार्यक्रम कोभिड १९ कका कारण दुर तथा खुला शिक्षााको प्रयोग प्रभाबकारी झन बढेको देखिन्छ । बिद्यालय बन्द भएका बेला रेडियो इर्न्टनेट र टेलीभिजनाको माध्यम बाट पढाइलाई निरन्तरताको लागि रेडियो शिक्षा कार्यक्रम प्रभाबकारी भई शिक्षालाई निरन्तरता दिइयो । आगामी दिनहरुमा पनि दुर तथा खुल्ला शिक्षालाई प्रभाबकारी रुपमा प्रयोग गर्नको लागि बिभिन्न किसिमको रणनिती लिएको छ ।

३.११. आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेका वर्गको पहुँच/समावेशी शिक्षा

३.११. १ परिचय

नेपाल सामाजिक-सास्कृतिक रुपमा विविधता भएको मुलुक हो । यहाँ विभिन्न भाषिक, सांस्कृतिक तथा जातजातिगत समुदायहरुको बसोबास छ । नेपाली समाजको यो विविधतालाई एकातिर पहिचान तथा सामर्थ्यका रुपमा लिने गरिन्छ भने अर्कोतिर ऐतिहासिक रुपमा यही भिन्नतका आधारमा सामाजिक विभेद र बञ्चितिकरण परेका समुदायहरु पनि छन् । उदाहरणका लागि दलित तथा सिमान्कृत समुदाय , नेपाली बाहेक अन्य मातृभाषा समुदाय, अल्पसंख्यक सास्कृतिक समुदायहरु ऐतिहासिक रुपमा सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक बञ्चितिकरणमा पर्न गई अहिले सम्म पनि यस्तो बञ्चितिकरणको असर कुनै न कुनै रुपमा देखिने गरेको छ । भौगोलिक क्षेत्रगत, आर्थिक स्तरगत तथा लैङ्गिक भिन्नताको प्रभाव पनि शैक्षिक पहुँच, सहभागिता र नतिजामा परिरहेको देखिन्छ । त्यसैगरी विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरु तथा कठिन परिस्थितीमा रहेको बालबालिकाहरुमा शिक्षाको पहुँच पुऱ्याई सहभागी बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ ।

उल्लिखित विविधता भएको नेपाली समाजमा विविधतालाई पहिचान दिनु, सम्मान गर्नु, सेलीब्रेसन गर्नु र व्यक्तिगत भिन्नताको कदर गरी विविधतालाई प्रोत्साहित गर्नु आवश्यक छ । बालबालिकामा भएका उल्लिखित लगायतका भिन्नताले पहुँच, सहभागिता तथा नतिजामा फरक नपर्ने अवस्था सृजना गरी समता कायम गर्नु आवश्यक छ । यस्तो समताले अवसरको समानता मात्र सृजना नगरी अवसर असमान हुनाका कारण पहिचान गरी तिनलाई समान बनाउन विशेष तथा थप प्रवन्ध गर्नु पर्दछ । समता अभिवृद्धि सहित विविधतालाई समावेश गर्न प्रत्येक बालबालिकाले स्वीकारिएको र महत्व दिएको महसुस गर्नु पर्दछ । यस प्रकारको शिक्षामा विविधता, समता र समावेशिताको प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ । यो सामाजिक न्याय स्थापित गर्ने शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्य भएकाले महत्वपुर्ण र अत्यावश्यक छ ।

समता तथा समावेशितासम्बन्धी केही रणनिती तथा क्रियाकलापहरु प्रारम्भिक बालबालिकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा र माध्यामिक शिक्षा लगायत अन्य सम्बन्धित विषयगत खण्डमा पनि समावेश गरिएको भए पनि उल्लिखित उपक्षेत्रसँग अन्तरसम्बन्धित महत्वपुर्ण विषयका रुपमा यसलाई यस परिच्छेदमा अलग्गै प्रस्तुत गरी योजनाको समग्र खाका समावेश गरिएको छ । त्यसैले अन्य खण्डमा समावेश भएका रणनिती तथा क्रियाकलामहरुको सम्बन्धित उपक्षेत्रको समग्र क्रियाकलापलाई सङ्गठित र अन्तरसम्बन्धित गर्न सहयोग गरे तापनि समता तथा समावेशीता सम्बन्धी समग्र योजना विकास गरी अरु उपक्षेत्र सँग सम्बन्धित गराउन यसले सहयोग गर्ने छ ।

३.११.२. वर्तमान अवस्था

नेपालको शिक्षामा बालिका तथा महिलाहरु र अपाङ्गता भएकाहरुका लागि केहि विशेष प्रबन्ध स्वरुप वि.सं. २००४ सालमा छात्राहरुका लागि छुट्टै विद्यालय पञ्चकन्या विद्याश्रमको स्थापना र वि.सं. २०२१ मा लेबोरेटरी स्कुलमा देष्टिविहिन बालबालिकाका लागि एकिकृत विद्यालय शिक्षा प्रारम्भ भई हाल सम्म सञ्चालित छ । त्यसैगरी वि.सं. २०२५ देखि खगेन्द्र बहादुर बस्नेतको अगुवाईमा सुरु भएको नेपाल अपाङ्ग अन्ध संघ नवजिवन गृहले २०२६ सालदेखि अपाङ्ग पुरुषहरुको लागि आवसीय प्रबन्धको सुरुवात भएको थियो । अपाङ्गता भएका व्यक्तिको स्याहार तथा शिक्षाको प्रबन्ध सहित यो नेपाल अपाङ्ग अन्ध संघ नवजिवन गृह केही पछी खगेन्द्र नवजिवन केन्द्रका रुपमा स्थापित भई हाल काठमाडौंको जोरपाटीमा सञ्चालन भईरहेको छ । शिक्षा नियमावली २०२८ अनुरुप २०३० सालमा विशेष शिक्षा परिषद गठन भई अपाङ्गता भएकाहरुको शिक्षाका लागि सरकारबाट औपचारिक संस्थागत थालनी भएको पाईन्छ । बालिका तथा महिला शिक्षामा वि.सं. २०५० को दशकदेखि केहि प्रोत्साहनमुलक कार्य प्रारम्भ भए पनि अपाङ्गता लगायत आर्थिक, सामाजिक, भाषिक, लैङ्गीक तथा भौगोलिक कारणले बञ्चितिकरणमा परेका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिताका लागि वि.सं. २०५० को दशकदेखि केहि योजनाबद्ध प्रयास सुरु भएको थियो ।

विशेषगरी संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी महासन्धी सन् २००६ को धारा २४ ले अपाङ्गता भएका बालबालिकाले अन्य बालबालिका सँग समान आधारमा समावेशी शिक्षा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गरको छ । यस मान्यतालाई नेपाल सरकारले पनि स्वीकार गरी उक्त अन्तराष्ट्रिय महासन्धिमा हस्ताक्षर गरी संसद्ले अनुमोदन समेत गरिसकेको छ ।

खासगरी सबैका लागि शिक्षाको डकार घोषणा पत्र र तदअनुसार नेपालले बनाएको राष्ट्रिय कार्ययोजनाले विभिन्न कारणले शिक्षाको पहुँच भन्दा बाहिर रहेका बालकालिकाहरुलाई शिक्षामा समावेश गर्नका लागि समावेशीकरणको अवधारणा सहित पहुँच विस्तारमा जोड दिई छात्रवृत्ति लगायत प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालनग गर्नुका साथै महिला शिक्षक नियुक्ति बाट प्रारम्भ भएको आरक्षणलाई कानुनी मान्यतासहित महिला, जनजाती, दलित, मधेसी र दुर्गम क्षेत्रका लागि शिक्षक नियुक्तिमा निश्चित प्रतिशत आरक्षणको प्रबन्ध भएको छ ।

नेपालको संविधानको प्रस्तावनाले नेपाललाई समावेशी बनाउने अठोट गरेको छ । संविधानले आधारभूत तहको शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा लिदै आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने र अपाङ्गता भएका र आर्थिक रुपले विपन्न नागरिकले कानुन बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुने र नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायालाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा निती २०७६ ले पनि शिक्षामा समता र समावेशिता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न नितीहरु तय गरेको छ । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४ र अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा नियमावली, २०७७ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा आर्थिक सामाजिक रुपले पछाडी परेका समुदायलाई छात्रवृत्ति तथा नेपाल सरकारले तोकिदिए बमोजिमका शैक्षिक संस्थाद्धारा निःशुल्क रुपमा विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रावधान राखेको छ ।

अपाङ्गता भएका बालबालिका, छात्रा, दलित तथा जनजाती समुदायका बालबालिकाहरुलाई छात्रवृत्ति र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा प्राथमिकता एवम् आरक्षण कोटाको व्यवस्थाले यस समूहका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच र सहभागिता बढेको तथ्याङ्कले देखाएको छ तापनि पहुँचमा सुधारका साथै सहभागिता र गुणस्तर सुधारमा अझै थुप्रै कार्यहरु गर्नु पर्ने देखिएको छ । यसै सम्बन्धमा दिगो विकास लक्ष्य ४ ले समावेशिता र समतालाई विशेष जोड दिएअनुसार नेपालले राष्ट्रिय कार्य योजना तयार गरेको छ ।

विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले अर्थपूर्ण सिकाई उपलब्धिमा समता गरी तिन ओटा क्षेत्र पहिचान गरेको छ । पहुँच सुनिश्चित गर्नु भनेको विद्यालय शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिकाहरुले भयरहित र सौहार्द्र विद्यालय वातावरणमा स्वागत गर्नु हो भने सहभागिता भनेको सामाजिक तथा शैक्षिक प्रक्रियामा सुरक्षित भावनाका साथ स्वीकार्य हुनु हो । सिकाई उपलब्धि भन्नाले बालबालिकाले आवश्यकता अनुसारको जिविकोपार्जन तथा जिवनोपयोगी सिप सिक्नु हो । लिङ्ग, सामाजिक आर्थिक अवस्था, भौगोलिक अवस्थिती, स्वास्थ्य तथा पोषणको स्थिती, अपाङ्गता, जातजाती, भाषा र सङ्कटासन्न अवस्थाका बालबालिकालाई समता सुदृढिकरणका लागि लक्षित समूह मानेको छ ।

दिवा खाजा, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक, छात्रा तथा सिमान्नकृत बालबालिकाहरुले लक्षित गरी आवासिय तथा गैर आवासीय छात्रवृत्ति, विद्यालय तहमा लैङ्गीक समताका लागि महिला शिक्षकको व्यवस्था, विद्यालय नर्स, पाठ्यक्रममा लैङ्गीक सम्वेदनशिलता कायम, समावेशीकरण र समतासम्बन्धी विषयवस्तुलाई शिक्षक तालिममा समावेस लगायतका कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गरिए तापनि अझै विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशिता कायम गर्न सकिएको छैन । आधारभूत विद्यालय उमेर समूह (५-१२) का अझै ६.२ प्रतिशत बालबालिकाहरु विद्यालय बाहिर रहेका छन् भने बिचैमा विद्यालय छाड्ने दर उल्लेख्य रही तहगत टिकाउ दरमा सुधार आवश्यक देखिन्छ । त्यसै गरी विभिन्न तहको विद्यालय पुरा गर्ने मध्य करिब दुई तिहाई विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि सन्तोषजनक छैन । विद्यालय बाहिर

रहेका, बिचैमा विद्यालय छाडी तह पुरा नगर्ने, अपेक्षित शैक्षिक उपलब्धि प्राप्त गर्न नसकेकाहरुलाई सम्बोधन गरी समता तथा समावेृशिता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।

उल्लिखित विश्लेषणको आधारमा देहाय बमोजिमका चुनौतीहरु पहिचान गरिएको छः

१. लक्षित समूह महिला, दलित, जनजाती, लोपोन्मुख समुदाय, कठिन भौगालिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा परेका, आर्थिक रुपले विपन्न, दन्द्ध प्रभावित तथा सामाजिक तथा आर्थिक कारणले बञ्चितीमा परेका व्यक्तिहरुको शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुऱ्याउने ।
२. सबै किसिमका अपाङ्गता भएकाहरुका लागि शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
३. अपाङ्गता भएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका र सामाजिक रुपले पछि परेका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय शिक्षामा टिकाई राख्ने ।
४. लक्षित समूहको विद्यालयमा सहभागिता तथा उपलब्धि सुनिश्चित गर्ने ।
५. विद्यालयहरुमा लैङ्गीक र अपाङ्गमैत्री तथा शिक्षीक वातावरण निर्माण गर्ने ।
६. पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाई प्रक्रिया लगायत समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गर्ने ।
७. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद दुर्व्यवहार, हेपाई नहुने सुनिश्चिततासहति बालमैत्री बनाउने ।

३.११.३. उद्देश्यहरु

१. महिला, दलित, जनजाति, लोपोन्मुख समुदाय, अपाङ्गता भएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा मरेका, आर्थिकरुपले विपन्न, दन्द्ध प्रभावित तथा सामाजिक तथा आर्थिक कारणले बञ्चितीमा परेका व्यक्तिहरुलाई शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने ।
२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरुको सिकार्यमा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने ।

३. विविधता, समता एवं समाबेशी शिक्षाका मुल्य, मान्यता अनुकुल गुणस्तरीय सेवा प्रवाहका गर्ने ।

४. पाठ्यक्रम, पाठ्सामाग्री,शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालगाएत समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता र समावेशिता अभिबृद्धि गरी विद्यालयलाई बालमैत्रि बनाउने ।

५. विद्यालयमा कुनैपनि प्रकारको विभेद, दुव्यवहार हेपाइ नहुने सुनिश्चितता गर्ने ।

३.११.४ रणनितीहरु

१. समुदायमा आर्थिक र सामाजिक रुपमा पछाडी परेका व्यक्तिहरुको घरधुरी सर्वेक्षण गरि

बालबालिकाको अवस्था र आवश्यकताको पहिचान गरि सो अनुसारको पहुँच र सहभागिताको

प्रबन्ध मिलाइने छ ।

२. विद्यालयमा सबै प्रकारका लैङ्गिक तथा अपाङ्मैत्रि भौतिक अवस्था तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गरि विषेश लक्षित सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालय शिक्षाको पहुँचमा ल्याउने ।

३. जटिल भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबास गर्ने, आर्थिकरुपमा पछिपरेका तथा सिमान्तकृत समुदाययका बालबालिका,सामाजिक बहिस्कारमा परेका बालबालिका तथा आपाङ्ताभएका बालबालिका समेट्ने गरि आबश्यकतामा आधारित बैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमका बिभिन्न नमुना समेत विकास गरि पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।

४. विद्यालय दिवा खाजासहित स्वास्थ्य,पोषण,सरसफाई तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा तथा शिक्षाको प्रबन्ध तथा किशोरिहरुको लक्ष्यित महीनावारी स्वच्छतासम्बन्धी तथा शिक्षा प्रदान गरिने छ ।

५.आबश्यकता अनुसार पोशाक, स्टेसनरी तथा सिकाइ समाग्रीका लागि छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइने छ ।

६. विद्यालयमा अभिभाबकको संग्लनताका लागि अभिभाबक शिक्षा संचालन गरिने छ ।

७. सिकाई त्रिलयाकलाप सहभागिता मुलक बनाइ विद्याथीका आबश्यकता सम्बोधन गर्ने गरि विविधता कायम गरिनेछ भने विद्यालयमा कुनै प्रकारको विभेद, दुव्यबहार,हेपाई,नहुने सुनिश्चिततासहित बालमैत्रि वातावरण सृजना गरिनेछ ।

८.लक्षित समुह तथा आर्थिक, सामाजिक, भौगोलिक, आपाङगता भएका तथा लैङ्गिक समानतामा भएका बालबालिकाका लागि सिकाइ आबश्यकता सम्बोधन हुने गरी नमुना शैक्षिक सामाग्री विकास, सिपयुक्त जनशक्ति र समयसापक्ष पाठ्क्रमको व्यवस्था गरिने छ ।

९. औपचारिक विद्यालय शिक्षाबाट बन्चितीमा परेका लक्षित समुहका बालबालिकाहरुको शिक्षा पाउने हकको सुनिश्चितताका लागि समुदाय, सामुदायिक अध्यान केन्द्र, गैर सरकारी संघ संस्था, निजि क्षेत्र र औपचारिक विद्यालयहरुलाई सहभागी गराइने छ ।

३.११.४ उपलब्धीहरु

महिला, दलित, जनजाति,अपाङगता भएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा परेका, आर्थिकरुपले विपन्न, द्धन्द्ध प्रभावित, लैङ्गिक अधारमा पछाडि परेका तथा सामाजिक तथा आर्थिक कारणले बन्चितीमा परेका सबै किसिमका बालबालिकालाई विद्यालय तहको शिक्षामा समतामुलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गणुस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने ।

परिच्छेद ४:

संस्थागत संरचना र क्षमताविकास (प्रदेश र संघीय तह सँगको अन्तरसम्बन्ध)

नेपालको संबिधानले ब्यबस्था गरे अनुसारको शिक्षाको संस्थागत तथा तहगत संरचना अनुसार शिक्षालाई प्रभाबकारी रुपमा सञ्चालन भइरहेको छ यि तहगत संरचनामा भएका जनशक्तिलाई क्षमतावान बनाइ काममा प्रभाबकारीता ल्याउनको लागि क्षमता बृद्धि बिकासको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने छ संघिय संरचना अनुसार संघ प्रदेश र स्थानिय तहमा भएको संबिधानको अनुसुचि ९ मा भएको साझा अधिकारको सुचिलाई आ आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने अधिकारलाई कार्यन्वयन गरि नागरिकलाई अधिकार सम्पन्न बनाउने र शिक्षामा परिर्वतन ल्याउन नगरपालिकाले रणनिती अवलमवन गरेको छ ।

संस्थागत संरचनाको क्षमता बिकासका लागि संघ र प्रदेश सरकार मातहतमा शैक्षिक तालिम विकास केन्द्रले शिक्षक तथा कर्मचारीको क्षमता विकास गर्नका लागि बिभिन्न तालिम गोष्ठि संचालन गदै आइरहेको छ । र नगरपालिकाले पनि विद्यालयमा भएका जनशक्तिहरुलाई आबश्यक किसिमको तालिम तथा क्षमता विकास गर्नेको लागि शैक्षिक सत्रको सुरुमा नै सरोककारवालाहरुको बिचमा आबश्यक सुधार गर्नेको लागि एक कार्यशाला गोष्ठिको आयोजना गरी कार्यन्वयनमा ल्याउने कार्य गर्ने छ । यसका लागि आबश्यक संघ प्रदेश र स्थानिय सरोकारवालाहरु संग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।

परिच्छेद ५:

लगानी र स्रोतव्यवस्थापन

नेपालको संबिधानले ब्यबस्था गरे अनुसार शिक्षामा स्थानिय तहको लगानिमा बिद्दि भईरहेको छ ।मानब जिवनको आधाभुत जगलाई उगास्नको लागि शिक्षामा लगानि अपरिहार्य हुदैआएको छ । शिक्षालाई प्रभाबकारि बनाऊन यसमा आर्थिक रुपमा मजभुत भएमा मात्र सम्भब देखिन्छ यसका स्रोतहरु संध प्रदेश सरकारले दिने बजेट र स्थानिय रुपमा संकलन हुने राजश्वको रकम नै यसको स्रोतको रुपमा रहेको छ ।

यस नगरपालिकामा कुल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा १३ प्रतिशत बजेट बिनियोजित गरेको छ यसका मुख्य स्रोतका रुपमा संधिय सरकारले दिने अनुदान वपतको रकम , प्रदेश सरकारले दिने कार्यक्रम र अनुदान राजस्व बाडफाडबाट हुने बजेट स्रोत तथा राष्टिय तथा अन्तराष्टिय निकाय बाट हुने कार्यक्रम तथा अनुदान र उच्च शिक्षामा बिद्यार्थीबाट लिइने शुल्क नै यसका स्रोतकका रुपमा रहेका छन् ।

लगानी

हाल खाडाँचक नगरपलिकाको कुल बजेटको १३ प्रतिशत शिक्षा क्षेत्रमा बिनियोजन गरेको छ र योजनामा प्रक्षेपित बजेटको सुनिश्चितताको लागि आगामि आ.ब. देखी शिक्षा क्षेत्रमा कम्तीमा कुल बजेटको २० प्रतिशत पुर्याउनको लागी क्रमिक रुपमा बजेट बृद्धि गदै लगिनेछ । भएकोले लगानिमा बृद्धि भएको छ संघ र प्रदेश सरकार भन्दा बढी शिक्षामा लगानि बृद्धि गरेको देखिन्छ । हालको लागानि प्रारम्भिक बालबिकास, आधारभुत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षामा शिक्षकको क्षमता बृद्धि, नमुना बिद्यालय, बलमैत्रि बिद्यालय, खानेपानि तथा स्वाच्छता सम्बन्धी, बालबगैचा हरियालि, बिद्यालय भवन, जिरो दरबन्दी भएका बिद्यालयहरुलाई शिक्षक अनुदान भैतिक सुधार, प्रशासनिक सुधारमा लगानि भएको अबस्था छ । आगामी दिनहरुमा यस लाई थप ब्यस्थित बनाइने लक्ष्य लिइएको छ ।

यस योजनाको सुनिश्चितताको लागि तपशिल प्रस्ताबित बजेट स्रोतको ब्यबस्थान गरिने छ ।

बजेट रु हजारमा मा

प्रमुखसुचक तथा क्रियाकलापहरु	आ.ब. २०७८।०७९	आ.ब. २०७९।०८०	आ.ब. २०८०।०८१	आ.ब. २०८१।०८२	आ.ब. २०८२।०८३	आ.ब. २०८४ देखी०८८सम्म ५ बर्ष	जम्मा बजेट	बजेट ब्यहोर्ने स्रोतहरु
प्रारम्भिक बालबिकास शिक्षा	१००००	१००००	१२०००	१२०००	१३०००	५००००	१०७०००	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान
आधारभुत शिक्षा	३५०००	४००००	४२०००	४३०००	४५०००	२२००००	४२५०००	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान
माध्यमिक शिक्षा	५००००	५२०००	५३०००	५४०००	५५०००	२५००००	५१४०००	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान
प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिप विकास तथा तालिम	३०००	४०००	५०००	६३००	७२५०	३००००	५५५५०	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान
पाठ्क्रम र मुल्याङकन	२०००	३२००	३२००	३२३०	३२५०	१५००	१६३८०	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान
शिक्षक ब्यबस्थापन र विकास (निजि स्रोत तथा नगर अनुदान)	८२००	९२००	९५००	१००००	१२०००	१३०००	६१९००	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान

विद्यालय व्यवस्थापन र विकास	६२००	७३००	८२००	८२३०	९२५०	१३०००	५२१८०	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान
अनौपचारिक शिक्षाः साक्षरता,निरन्तर शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइ र शिक्षा	८०००	८०००	९०००	१००००	१२०००	९५०००	१४२०००	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान
गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा	६०००	७६००	८०००	८५००	१००००	१२०००	५२१००	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान
आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछाडि परेका वर्गको पहुँच/समावेशी शिक्षा	६०००	७०००	८०००	९०००	९५००	१००००	४९५००	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान
दुर शिक्षा तथा खुल्ला सिकाइ	२०००	२०००	३०००	३३००	३५००	४०००	१७८००	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान
भौतिक संरचना व्यवस्थापन	६२०००	७२०००	७२०००	८२३००	९२५००	३३०००	४१३८००	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान
जम्मा	१९८४००	२२२३००	२३२९००	२४९८६०	२७२२५०	७३१५००	१९०७२१०	संघ ससर्त अनुदान प्रदेश ससर्त अनुदान ,नगरपालिकाको आन्तिरिक स्रोत,साझदार राष्टिय तथा अन्तराष्टिय संघ संस्थाको अनुदान

परिच्छेद ६:

कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरणकार्यान्वयन

नेपाल सरकारको शिक्षा सम्बन्धी कार्यन्वयन मादण्ड तथा कार्यक्रम कार्यन्वयन निर्देशिका का आधारमा संघ तथा प्रदेश सरकारका ससर्त निति तथा कार्यक्रम कायन्वय गर्ने र नगरपालिकाका नगर निती तथा कार्यक्रम अनुसार कार्यन्वयन गर्नका लागि आबश्यक मापदण्डमा आधारमा नगर सरकारका निति तथा कार्यत्रक्रमहरु कार्यन्वययन गर्ने लक्ष्य राखीएको छ ।

खाडाँचक नगरपालिकाको नयाँ १० बर्ष शिक्षा योजनालाई कार्यन्वयन गर्नेको लागि यस नगर कार्यपलिका तथा नगर सभा बाट पारित भए पछि सबै नगरपालिका तथा मातहतका निकायहरुले अनिर्वाय कार्यन्यन गर्ने कर्तव्यको रुपमा हुनेछ । सबै सरोकारवालाहरुले तथा सरकारी गैरसरकारी संघ संस्थाहरुले यस योजना अनुरुप अगाडि बढनका लागि आधार तयार भएको हुनेछ

निश्चित कार्ययोजना तथा १० बर्ष नतिजा खाकाका आधारमा शिक्षा क्षेत्रका सबै बिषय बस्तुहरुलाई समेटी लक्ष्य हासिल गर्ने एउटा प्रविधिक साधानको रुपमा प्रभाकारी प्रयोग गरिने छ । यसको कार्यन्वयन प्रश्चात शिक्षा क्षेत्रमा गुणस्तरीय प्रभाबकारीरुपमा सिकाइ उपलब्धि प्राप्त भइ सबै बालबालिकाको सक्षम आत्मार्निभर नागरिकको रुपमा स्थापित भएको हुने बिश्वास गरिएको छ

अनुगमन र मुल्याङ्कन

शिक्षा क्षेत्रका क्रिलयाकलपहरु के कति प्राभाकारीरुपमा कार्यन्वयन भए नभएको हेर्न र प्रभाकारी कार्यन्वयन गर्नेका लागि आबश्यक पृष्ठपोषण प्रधानगरी कामको प्रभाकारीतामा बौधता ल्याउनका लागि नगरपालिका भित्रका सबै समयन्त्रले प्रभाकारी अनुगमन र मुल्याङ्कन प्रणाली अपनाएको छ । नगर शिक्षा समिती, शिक्षा शाखाको कार्यन्वयन हुने गरी नगरपालिकामा अनुगमन र मुल्याङ्कन निर्देशिका बनाएर विद्यालय अनुगमन र मुल्याङ्कन गर्नको लागि निश्चित चेक लिष्ट तथा बिषय बिज्ञ सहतिको एक समन्यत्र बनाएर प्रत्येक टोल अनुगमन विद्यालय भित्रका सबै सुचकहरुको बारेमा गहन रुपमा मुल्याङ्कन गरी सोको पृष्ठपोषण प्रधान गरी आगामी दिनहरुका प्रभाबकारीता ल्याउनको लागि सहज हुने छ । शिक्षा क्षेत्रको महत्वपुणरुपमा अनुगमन र मुल्याङ्कन लिने गरिएको छ ।

समन्वय र सहजिकरण

नगरपालिकामा शिक्षा क्षेत्र भित्रका आबश्यक सरोकार राख्ने बिषय बस्तुमा संग सम्बन्धीत सरोकारवालाहरु शिक्षा शाखा, प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थपन समिती, शिक्षक विद्यार्थी संग शिक्षाका बिषयगत क्षेत्रहरुलाई आबश्यक समन्वयन र सहजिकरण गर्ने मुख्य भुमिकाको रुपमा शिक्षा शाखा तत्मातहतका संरचनाहरुले प्रभाबकारीरुपमा काम गरेर शिक्षक बिद्यार्थीको सिकाई

सशजिकरणमा टेवा गुराउनको लागि गरपालिकामा समन्वय सहजिकरण निर्देशिका तयार गरी एक विद्यालयमा माबाइल टोली एक अर्को बिद्यालय संग सिकाइ सहजिकरणका लागि छलफल गर्ने समय अनुसार बैठक गोष्ठि द्धारा समस्याको निराकाारण गरी प्रसाशनिक व्यबस्थापन, सिकाइ सहजिकरण लगाएत सबै बिषय बस्तुहरुको प्रभाबकारी कार्यन्वयन हुने छ ।

परिच्छेद ७:

मुख्य मुख्य क्रियाकलाप र नतिजा खाका

अनुसूचीहरु

प्रस्तावित नतिजाखाका

भौतिक सुचक तथा नतिजा खाका

बिषय क्षेत्र/ भौतिक संरचना संख्यामा	लक्ष्य	आधार बर्ष २०७७।०७८	आ.ब.२०७८।०७९	आ.ब.२०७९।०८०	आा.ब.२०८०।।०८१	आा.ब.२०८१।।०८२	आ.ब.२०८२।०८३ देखी २०८७।०८८	कैफियत
कक्षा कोठा	३९०	१९५	३०	३०	३०	१०	९५	
कार्यालय कोठा	६०	३२	५	५	५	५	१८	
खानेपानी तथा शौचालय	७२	२२	८	८	८	५	१९	
पुस्तकालय	३९	१०	५	५	५	४	१०	
कम्प्यूटर प्रयोशाला	२५	२	५	५	३	५	५	
चमेना गृह	३९	२	८	५	८	५	११	
बिज्ञान प्रयोशाला	२०	३	५	२	२	३	५	
सभा कक्ष	२०	१	२	४	५	३	५	
छात्रबास	२५	१	३	५	५	४	७	
खेल मैदान	४२	१०	७	५	५	५	१०	
करेशाबारी	४१	९	६	६	५	५	९	
बगैंचा	३९	९	५	५	५	५	१०	
घेरबार	३९	९	५	५	५	५	१०	
फर्निचर संख्या	१२७५	५७५	१००	१००	१००	१००	३००	
कार्पेट पि.फम मि.	१५५००	४०५०	१५००	१५००	१५००	१०००	६०००	

दराज	१८०	३०	२०	१५	१५	१५	९५	
कुर्ची संख्या	२१००	३५०	२५०	२००	२००	२००	९००	
टेबुल	३३०	५५	३०	३५	४०	७०	१००	
र्‍याक	८५०	१००	१५०	१५०	१००	१००	२५०	

शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख सूचकहरू

क्र. सं.	सूचक	राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय तहको सूचक	आधार वर्ष २०७७	२०७९	२०८२	२०८७	कैफियत
१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा (ECED/ECD/PPE)							
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	८८	९०	९६	९९	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	८६.०	८९.५	९४.०	९९.०	
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाकेन्द्र(सङ्ख्या)	स्थानीय	५५	३	१५	२०	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	३५,९९३				
१.३	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिकाले अनुदान पाउने(दिवा खाजा, खेल तथा सिकाई सामग्री, आदि)* (सङ्ख्या हजारमा)	स्थानीय	८९०	१५००	२५००	३८००	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	५९६	६२०	६५०	७००	
१.४	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक/सहजकर्ता (%)	स्थानीय	४५	४५	५०	५५	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	९५.५	९७.०	१००	१००	
१.५	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना(%)	स्थानीय	७८	८३	९५	९९	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	६६.३	७३.०	८५.०	९५.०	

२. आधारभूत शिक्षा(कक्षा १ -८)							
2.1	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद भर्ना दर(%)	स्थानीय	८२	८५	९०	९९	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	९६.३	९७.५	९९.०	१००	
2.2	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल भर्ना दर (%)	स्थानीय	८८	९०	९६	१००	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	११३.०	११०.०	१०७.०	१०५.०	
2.3	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	८७	८९	९८	१००	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	97.2	99.0	99.5	100	
2.4	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५)पुरा गर्ने दर* (%)	स्थानीय	७६	८५	९५	९८	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	85.8	93.1	95.5	99.5	
2.5	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा लैङ्गिक समता सूचक*	स्थानीय	५	३	२	१	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	1.02	1.01	1.01	1.00	
2.6	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	स्थानीय	९३	९९	१००	११०	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	87.0	90.0	95.0	100	
2.7	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	६९	७६	८५	९०	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	93.0	96.0	99.0	100	
2.8	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पुरा गर्ने दर (%)	स्थानीय	४५	५६	७८	८६	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	79.3	92.0	93.0	95.0	
2.9	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पुरा गर्ने छात्रा र छात्रको समता अनुपात	स्थानीय	७	५	३	१	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	1.01	1.02	1.01	1.00	
	कक्षा ३ का नेपाली भाषा	स्थानीय	२२	३५	४१	५२	

2.10	बालबालिकाको सिकाई उपलव्धी* (कम्पोजिट अङ्क)		**प्रदेश**					
			राष्ट्रिय	14.1	22.0	28.0	38.0	
		गणित	**स्थानीय**	१९	२९	३६	४१	
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	13.4	19.0	24.0	30.0	
2.11	कक्षा ५ का बालबालिकाको सिकाई उपलव्धी* (%).	नेपाली भाषा	**स्थानीय**	२६	३८	४४	४९	
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	34.0	70.0	72.0	75.0	
		गणित	**स्थानीय**	२१	२८	३९	४३	
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	35.0	58.0	63.0	65.0	
		अङ्ग्रेजी	**स्थानीय**	१८	२५	३१	४१	
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	41.0	60.0	63.0	68.0	
2.12	कक्षा ८ का बालबालिकाको सिकाई उपलव्धी * (%).	नेपाली भाषा	**स्थानीय**	४०	४८	५२	६५	
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	48.0	57.0	62.0	75.0	
		गणित	**स्थानीय**	३१	४८	५१	५९	
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	35.0	55.0	60.0	72.0	
		अङ्ग्रेजी	**स्थानीय**	४५	५८	६३	७१	
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	41.0	55.0	60.0	73.0	
2.13	विद्यालय वाहिर रहेको बालबालिका (%)	आधारभूत (कक्षा १-५)	**स्थानीय**	१२	१०	१	०	
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	1.5	1.0	0.5	0	
		आधारभूत (कक्षा १-८)	**स्थानीय**	७	५	२	०	
			प्रदेश					
			राष्ट्रिय	7.5	5.0	1.0	0	
2.1	मातृभाषामा पठनपाठन हुने		**स्थानीय**	३९	३९	४५	५०	

4	विद्यालय (सङ्ख्या)	प्रदेश					
		राष्ट्रिय	270	295	324	350	
2.15	आधारभूत तहमा कार्यरत महिला शिक्षकको दर (%)	स्थानीय	३५	४०	५०	५५	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	42.0	45.0	48.0	50.0	
2.16	आधारभूत तहमा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक (%)	स्थानीय	८८	८९	९०	१००	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	96.5	97.5	98.5	100	
1. Secondary Education (Grades 9-12)							
3.1	Gross enrolment in Secondary Education (Grades 9-12) (%).	स्थानीय	८६	८८	९०	१००	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	72.0	90.0	95.0	99.0	
3.2	Net enrolment in Secondary Education* (Grades 9-12) (%).	स्थानीय	६५	७०	८०	९०	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	46.0	54.0	65.0	80.0	95.0 by 2043
3.3	Gender parity index in Secondary Education* (Grades 9-12).	स्थानीय	३०	४३	५०	७०	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	0.95	1.0	1.0	1.0	
3.4	Children enrolled in grade one to reach to Secondary Education (Grade 10) (%).	स्थानीय	४५	५५	६०	८०	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	58.5	65.0	75.0	90.0	
3.5	Children enrolled in grade one to reach to Secondary Education (Grade 12) (%).	स्थानीय	३०	४१	४५	६०	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	22.5	25.0	31.0	50.0	
3.6	Ratio of Girls (to boys) enrolled in grade one to complete secondary education (grade 12).	स्थानीय	१:२	१:४	१:६	१:१०	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	1.04	1.03	1.02	1.01	
3.7	Ratio of female teachers (to male teachers) in Secondary Education (Grades 9-12).	स्थानीय	१:०३	१:०४	१:०५	१:१	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	18.0	22.0	27.0	33.0	

3.8	Teacher with required qualifications and training in Secondary Education* (%).	स्थानीय		४२	४९	६०	९०	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		96.0	97.0	98.5	100	
3.9	Students enrolled in Secondary Education with Science & Technical-Vocational (Tec-Voc) Subjects (%).	स्थानीय	विज्ञान	३६	४५	५५	९०	
			प्रा. व्या.	२३	३५	४०	८०	
		प्रदेश	विज्ञान					
			प्रा. व्या.					
		राष्ट्रिय	विज्ञान			15.0	25.0	
			प्रा. व्या.			30.0	50.0	
2. Non-formal Education and Life-long Learning								
4.1	Literacy rate (6 years and above) (%).	स्थानीय		८८	१००	१००	१००	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		82.0	89.0	95.0	100	
4.2	Literacy rate (15 years and above) (%).	स्थानीय		८३	१००	१००	१००	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		58.0	75.0	95.0	98.0	99.0 by 2043
4.3	Literacy rate (15-24 years) (%).	स्थानीय		९८	१००	१००	१००	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		92.0	95.0	99.0	100	
4.4	Numeracy (reading and writing in numeric terms) of all adults (15 years and above)* (%).	स्थानीय		७६	९६	१००	१००	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		71.7	78.9	86.1	98.0	
4.5	Numeracy (reading and writing in numeric terms) of females(15 years and above)* (%).	स्थानीय		६१	७०	८०	९०	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		63.4	72.0	80.6	95.0	

4.6	Gender development index*.	स्थानीय		०.५५	०.६०	०.८०	०.९५	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		0.58	0.61	0.64	0.70	
4.7	Equity in education index*.	स्थानीय		०.७०	०.८०	०.८६	०.९०	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		0.68	0.75	0.80	0.85	
3. Technical and Vocational Education and Skills Development (TVESD)								
5.1	Schools running programmes of Technical and Vocational Education (Number).	स्थानीय		३	६	१२	२०	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		484	584	684	753	Cumulative
5.2	Center/institute running programmes of Technical and Vocational Education and Skills Development or Training (Number).	स्थानीय	Short	२	८	१०	१५	
			Long	०	२	७	९	
		प्रदेश	Short					
			Long					
		राष्ट्रिय	Short	1131	1155	1215	1250	Cumulative
			Long	618	649	678	753	Cumulative
5.3	Working age population with technical and vocational training (%).	स्थानीय		२४	३४	४२	५५	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		31.0	40.0	50.0	75.0	
5.4	Internet users among adult population* (%).	स्थानीय		४०	५५	६१	८०	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		59.5	69.2	78.9	95.0	
5.5	Graduates in short-term Technical and Vocational Skills Development or Training per year* (Number).	स्थानीय	महिला	८७	१००	२४४	५६९	
			पुरूष	९०	१७०	२६७	६८०	
		प्रदेश	महिला					
			पुरूष					
		रा	महि					

		ष्ट्रिय	ला					
			पुरूष					
5.6	Graduates in long-term Technical and Vocational Education and Skills Development per year (e.g., Grades 9-12; Diploma, TSLC) (Number).	स्थनीय	महिला	७६	९०	२३०	४५०	
			पुरूष	९८	१३०	३२०	५५५	
		प्रदेश	महिला					
			पुरूष					
		राष्ट्रिय	महिला					
			पुरूष					
4. Governance and Management								
6.1	Student-Teacher ratio in Basic Education (Grades 1-5).	स्थानीय		१५८.९७:१	१४५:१	९०:१	६०:१	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		19:1	20:1	22:1	25:1	
6.2	Student-Teacher ratio in Basic Education (Grades 1-8).	स्थानीय		५२.८२:१	४५:१	४०:१	४०:१	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		22:1	23:1	24:1	25:1	
6.3	Student-Teacher ratio in Secondary Education (Grades 9-12).	स्थानीय		५६.५३:१	५०:१	४५:१	४०:१	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		27:1	26:1	25:1	25:1	
6.4	Schools with access to electricity* (%).	स्थानीय		३०	८०	१००	१००	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		40.0	50.0	70.0	100	
6.5	Schools with access to internet* (%).	स्थानीय		३०	७८	१००	१००	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		28.6	47.2	65.8	99.0	
6.6	Schools with access to WASH facilities* (%).	स्थानीय		२६	४०	८०	१००	
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय		85.0	88.3	91.9	99.0	
6.7	Disability-friendly	स्थानीय		४	२८	४८	६०	

	Schools* (%).	प्रदेश					
		राष्ट्रिय	18.0	60.0	80.0	99.0	
6.8	Green & clean model schools (Number).	स्थानीय	९	२५	३९	४१	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	222	350	600	1000	Cumu lative
6.9	Schools with nursing care and/or facilities (Number).	स्थानीय	१०	२०	३९	४१	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय					
6.10	Scholarships available in Basic Education* (Grades 1-8) (Number).	स्थानीय	३०५	४४०	७००	८५०	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय					
6.11	Scholarships available in Secondary Education* (Grades 9-12) (Number).	स्थानीय	१२३	५००	६५०	८००	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय					
6.12	Scholarships available in Technical and Vocational Education and Skills Development or Training (Number).	स्थानीय	१७६	२२३	३००	६००	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय					
6.13	Regional and international scholarships available to Nepali students in different fields* (Number).	राष्ट्रिय	2,800	3,080			
5. Higher Education							
7.1	उच्च शिक्षामा कूल भर्ना दर (%)	प्रदेश					
		राष्ट्रिय	12.0	17.0	20.0	25.0	40.0 by 2043
7.2	उच्च शिक्षामा महिला सहभागिता अनुपात	प्रदेश					
		राष्ट्रिय	0.91	0.94	0.96	1.0	
7.3	प्राविधिक उच्च शिक्षामा विद्यार्थी भर्ना दर (%)	प्रदेश					
		राष्ट्रिय	24.0	26.0	29.0	34.0	
7.3	Faculties offering technical higher education (Number).	Province					
		National					

7.4	Students enrolled in technical higher education (%)	प्रदेश					
		राष्ट्रिय	24.0	26.0	29.0	34.0	
7.5	Scholarships available in Higher Education (Number).	Province					
		National					
6. Financing							
8.1	Ratio of education budget (%)	Local	१३.११	२०	३०	३५	
		Province					
		National	10.8	15.0	17.0	20.0	
8.2	Per-capita fund in Basic Education (Grades 1-5) (NRs.).	Local					
		Province					
		National					
8.3	Per-capita fund in Basic Education (Grades 1-8) (NRs.).	Local					
		Province					
		National					
8.4	Per-capita fund in Secondary Education (Grades 9-12) (NRs.).	Local					
		Province					
		National					
8.5	Per-capita fund in short-term technical and vocational skills development and/or training (NRs.).	Local					
		Province					
		National					
8.6	Per-capita fund in long-term technical and vocational education and skill development (e.g., Grades 9-12; Diploma, TSLC) (NRs.).	Local					
		Province					
		National					
8.7	Per-capita fund in general higher education (NRs.).	Province					
		National					
8.8	Per-capita fund in technical higher education (NRs.).	Province					
		National					

सन्दर्भ सामग्रीहरु

१. प्रास्ताबित संघिय शिक्षा योजना

२. प्रास्ताबित प्रदेश शिक्षा योजना

२. शिक्षा निती

४. नगर शिक्षा ऐन

५. नेपालको संबिधान २०७२